VIAȚA ȘI OPERA POETULUI
PUBLIUS VERGILIUS
M A R O

VOLUM COMEMORATIV

P U B L I C A T D E
R E V I S T A C L A S I C A

www.dacoromanica.ro

VERGILIUS

www.dacoromanica.ro

Tipografia «Bucovina» I. E. Torouțiu, București III
Str. Gr. Alexandrescu 4, tel. aut. 210X43.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

STUDII :

		Pag.
N. Iorga :	Originalitatea lui Virgiliu	13
D. Evolceanu :	Vergiliu şi Dante	25
I. Valaori :	Lectura Eneidei	45
I. Valaori :	De formis tulĕrunt, miscuĕrunt et stetĕrunt apud Vergilium	53
D. Burileanu :	Compunerea şi publicarea Eneidei . . .	57
C. Papacostea :	Specificul roman în Georgice	66
G. Popa-Lisseanu :	Comentariul lui Donatus	77
T. A. Naum :	Vergiliu şi Teocrit	90
I. I. Bujor :	Tehnica versului la Vergilius	102
M. G. Nicolau :	Un aspect al concepţiunei destinului în Eneida .	106
N. I. Herescu :	Isvoarele vieţii lui Vergilius	111

TRADUCERI :

T. A. Naum :	Vârsta de aur (Bucolice, 4)	129
V. Al. Georgescu :	Orfeu şi Euridice (Georgice, IV, 467—452) .	131
N. I. Herescu :	Preludiul Eneidei (Eneida, I, 1—124) . .	133
George Murnu :	Nisus şi Eurial (Eneida, IX, 176—450) . .	137

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SEAMĂ:

Pag.

D. M. Pippidi: Jérôme Carcopino, Le mystère de la IV-ème eglogue 146

V. Al. Georgescu: Vergil von Walter Wili 151

Bibliografie românească 157

www.dacoromanica.ro

SOMMAIRE

ÉTUDES :

		Pag.
N. Iorga *professeur a l'Université de Bucarest, membre de l'Académie Roumaine*	L'Originalité de Virgile . . . . . discours à l'Académie Roumaine	13
D. Evolceanu *professeur à l'Université de Bucarest*	Virgile et Dante	25
I. Valaori *professeur à l'Université de Bucarest*	La lecture de l'Éneide	45
I. Valaori *professeur à l'Université de Bucarest*	De formis tulĕreunt, miscuĕrunt et tulĕrunt apud Vergilium	53
D. Burileanu *professeur à l'Université de Bucarest*	La composition et la publication de l'Eneide .	57
C. Papacostea *professeur à l'Université de Iassy*	Le spécifique romain dans les Georgiques . .	66
G. Popa-Lisseanu *professeur au Lycée Lazăr de Bucarest*	Le commentaire de Donatus	77
T. A. Naum *professeur à l'Université de Cluj*	Virgile et Théocrite	90

www.dacoromanica.ro

Pag.

I. I. Bujor — *professeur, inspecteur général* — La technique du vers de Virgile 102

M. G. Nicolau — *Élève diplomé de l'École des Hautes Études de Paris* — Un aspect de la conception du destin dans l'Éneide 106

N. I. Herescu — *docteur ès lettres, assistant à l'Université de Bucarest* — Les sources de la vie de Virgile 111

TRADUCTIONS :

T. A. Naum — L'âge d'or (Bucoliques, 4) 129

V. Al. Georgescu — Orphée et Eurydice (Georgiques, IV, 467—452) 131

N. I. Herescu — Prélude de l'Éneide (I, 1—124) 133

George Murnu — *professeur à l'Université de Bucarest, membre de l'Académie roumaine* — Nisus et Euryale (Eneide, IX, 176—450) . 137

COMPTES RENDUS :

D. M. Pippidi — Jérôme Carcopino 146

V. Al. Georgescu — Vergil von walter Wili, verlag C. H. Beck, München 151

Bibliographie Roumaine de Virgile 157

www.dacoromanica.ro

PUBLIO VERGILIO MARONI

SACRUM

www.dacoromanica.ro

Volumul de faţă este tipărit de comitetul de conducere al Revistei Clasice, compus din d-nii : D. Evolceanu, preşedintele comitetului, Gh. Alexandrescu, D. Burileanu, I. M. Marinescu, George Murnu, T. A. Naum, Cezar Papacostea, Gh. Popa-Lisseanu, I. Valaori, membri.

N. I. Herescu, secretar al comitetului şi director al Revistei.

Comitetul a avut sprijinul d-lor : N. Costăchescu, Ministrul Instrucţiunei, I. Lugoşianu, Subsecretar de stat, şi T. Alessianu, Administratorul Casei Şcoalelor, care i-au pus la dispoziţie o parte din sumele necesare tipărirei.

www.dacoromanica.ro

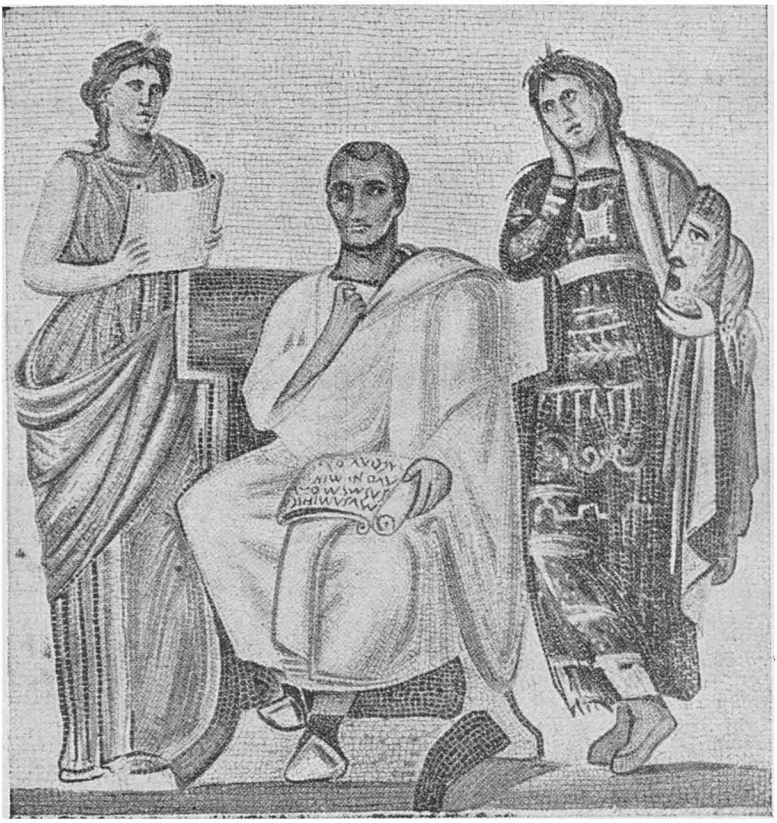

Vergiliu între două muze.
După mosaicul găsit la Sussa.

www.dacoromanica.ro

ORIGINALITATEA LUI VIRGILIU

Comunicare comemorativă făcută în şedinţa Academiei Române de la 24 Maiu 1930

Intr'un timp când internaţionalismul dorit şi cultivat de frica unui război se presintă adese ori în formele cele mai antipatice, e o bucurie să se vadă că toate naţiile, reverente faţă de senina şi solida, marmoreana cultură clasică latină, se unesc pentru a serbători, fiecare după gustul şi după amintirile ei, pe cântăreţul câmpiilor şi gloriilor romane, pe Virgiliu.

La noi această comemoraţie poate să aibă într'o măsură mai mare decât la alte popoare un caracter legat de ceia ce simţim. Căci, cu toate amestecurile, pe care nu le tăgăduim, dar sântem nespus de mândri că, în ciuda lor, am păstrat în limbă ca şi în gând, în atâtea obiceiuri, făptura română, avem făptura de ţerani şi de ostaşi romani.

Dar Virgiliu a scris înainte de toate pentru aceste două elemente ale vremii sale : plugarul şi luptătorul.

Privit astfel, în legătură cu toate realităţile naţionale din vremea sa şi cu tot ceia ce aceste realităţi au putut să devie după dânsul, poetul de lângă Mantova poate să apară oarecum, după atâta ce s'a scris despre dânsul, şi într'o lumină nouă.

Mi se va ierta această încercare mie care, şi istoric, de curând, al antichităţii romane, am poate şi depărtatul titlu de a fi fost menit presintării chiar a literaturilor acelui timp, sarcină pe care am cutezat s'o schimb pentru alta mai largă şi mai grea. Dar ea nu m'a făcut să uit lecturile latine în care mi-am format tinereţa, şi mă simt de aceasta şi acum.

I

Virgiliu din *Georgice* şi din *Eneida* n'a început cu figura lui definitivă. El a fost îndreptat spre această misiune şi s'a format pe încetul, supt in-

www.dacoromanica.ro

fluenţe străine, pentru dânsa, fără a părăsi însă notele adânc romane, popular romane ale spiritului său.

Tânărul „ţeran", aş zice mai bine, pe româneşte, „răzeş", a fost întâiu, cum era firesc pentru temperamentul său blând, un cucerit de cetirile sale greceşti, un inteligent copist al lui Teocrit, Bion şi Moschos. De acolo Eclogele, Bucolicele lui, greceşti în nume ca şi în spirit.

Ele rămân în marea operă a poetului. Dar nu pentru nomenclatura de împrumut, nu pentru moravurile de imitaţie, care pe noi ne desgustă pentru sentimentalitatea tardivă, voită, care a trebuit să înlocuiască un vechiu sentiment instinctiv, Virgiliu a fost în adevăr pentru bucolicii Siciliei elenice ceeace Delille, Gessner şi Florian au fost pentru idila virgiliană ceeace Rousseau din „Confesiuni" a fost pentru Fericitul Augustin. Rafinaţii Romei l-au putut aprecia, precum rafinaţii noştri după ceeace cred ei ultima modă a Parisului aplaudă orice violenţă de stil modernistă.

Dar cântăreţul lui Tityrus şi al lui Menalchas, păstori de capre neexistenţi în Sudul italian, de voinică transhumanţă în grupe, a vrut un lucru, pe care l-a realizat, şi aceasta-i face valoarea. A vrut ceeace la noi voia un Ienăchiţă Văcărescu şi un Conachi, când imitau în româneşte pe Metastasio şi pe Atanasie Cristopulo: să arăte că şi în limba latină, care nu se încercase în dulcegăriile la sunet de fluier, se poate face ca şi în limba celei mai glorioase literaturi.

II

Dar ocrotitorii, cei cari încunjurau pe tânărul Octavian biruitor acum asupra lui Antoniu şi împăciuitor al ordinii romane, în cetate şi afară, l-au rechemat la o datorie naţională şi de Stat. Ei i-au pus înainte nevoia de a reface moral o naţie tulburată de discordii civile, de a da claselor de sus, rechemate la ţară, şi nu numai la vilele servite de sclavi, ci la adevărata viaţă ţerănească romană, de oameni liberi, ostaşi neobosiţi ai câmpului, o societate atrasă de viaţa plăcută a unei metropole mâncate moral de obiceiuri străine. De aici aparenţa aşa de romană, cu toate modele pe care de sigur le-a avut, cu tot titlul grecesc pe care-l poartă cu toată împodobirea mitologică ,luată de Greci, de care se serveşte pe alocuri, a *Georgicelor*.

Ea trăieşte prin netăgăduitul spirit practic al micului moşier de pe

www.dacoromanica.ro

Mincio, în luptă cu centurionii cari-şi făceau plătite pe pământ străin serviciile politice.

O adevărată carte de învăţătură, cu care se poate lucra, ca acelea pe care le cerea şi Românilor din Ardeal, în secolul al XVIII-lea, guvernul iosefin al Austriei.

Incă din dialogurile siciliene se putea simţi cât de obişnuit era copilul dela ţară cu înfăţişarea lucrurilor de care în cei d'intâi ani fusese necontenit încunjurat, „maslinul palid" *(pallens oliva)*, „gingaşa viorică" *(mollis viola)*. „crinii înalţi", „fagii laţi în ramuri" *(patula fagus)*, merele cu puf, prunele ca de ceară. Aspectele generale de natură, „râurile ce curg între văi pietroase", cele de supt plopi şi cele dintre papuri, pădurile de frasini. El simte taina sfântă a tăcutei înserări ca şi a răcoroaselor zori:

> Abia răcoroasă plecase din cer umbra de noapte,
> *Frigida vix coelo noctis decesserat umbra.*

A urmărit cu ochii jocul porumbeilor, a zărit turturica de pe ulm l-a oprit şopârla din spini şi urechile au cules cântecul strident, supt soarele nîfocat, al greierilor din mărăcini:

> Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.

A simţit plăcerea de a-şi sătura setea în izvoarele clare, de a se lăsa prins de somn în pajişte:

> Quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
> Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.

Şi acolo, în ciuda modelului „siracusan" pe care vrea să-l întreacă, l-a pătruns un sentiment de care, chiar dacă scenele funebre apar pe vase adesea, clara Grecie veselă a rămas străină şi pe care Roma l-a moştenit dela Etruscii de provenienţă asiatică, totdeauna cu gândul la cele din adâncurile pământului: superstiţia, sentimentul ameninţător al altei lumi, grija de a o împăca prin acte de ritual ridicule şi adânc importante. Dacă dintre zeii Laţiului el ştie numai de Silvan, în schimb el crede — nu *se face* a

www.dacoromanica.ro

crede — în sensul stejarului trăsnit, al cioarei de pe copac, al cântecelor care scoboară luna din cer, al vrăjilor care mută clăile de grâu, care rup şerpii în două; el vorbeşte de vârcoleci şi de stafii. El ştie ce valoare poate să aibă cenuşa zvârlită peste cap în ape.

Melodii rurale îi cântă în urechi şi se leagă în refrenuri:

Incipe magnalia mecum, mea tibia, versus,
Ducite ab urbe domum mea carmina,
ducite Daphnim

Misiunea cea nouă o va împlini *religios*, — „întâiu să ne închinăm zeilor", — apoi disciplinat ca un ostaş, care înţelege lupta şi ţinteşte la glorie — *divina gloria ruris*. In lupta cu o materie care ni se pare grea nouă, specialisaţii, dar nu era aşa nici pentru poet, nici pentru cetitorii lui, vechi gospodari ca şi dânsul, el frământă, iarăşi *poesia continuă a realităţilor cunoscute*.

Aspecte de natură şi aici: „sălciile sunând din gălbuia frunză" *(glauca sonantia fronde salicta)*, furtuna care cu „imensa năvală de ape" distruge secerişurile, plânsul de vânt al pădurilor şi al ţermului:

Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.

Un adânc element uman se amestecă veşnic în acest poem didactic care e un manual de luptă, o carte de război. Omul care se trudeşte şi biruie, care se bucură şi agoniseşte. Dar şi omul privit cu frăţească duioşie în ocupaţiile lui umile. Dante va represinta cu mai multă bogăţie, într'o lume mai creştineşte simţitoare această notă. Astfel carăle pline ce se întorc seara la ele acasă, femeia care lucrează cântând — *longum cantu solata laborem* —, fetele care noaptea lucrează la pânză, — *nocturna carpentes pensa puellae*. E bucuria întâlnirii copiilor, cari se prind de gât ca să fie sărutaţi: *dulces pendunt circa oscula nati*. Şi, alături, până şi jalea păsărilor care, în pădurile ce se taie, îşi pierd cânturile.

Şi aici e loc larg pentru superstiţii: Vesta, zeii *indigetes* cer îndeplinirea unor rituri arhaice, nu ca divinităţile de împrumut. Ceres pretinde să i se dea, de copii, daruri de lapte şi miere; Bacchus grecul se câştigă *latineşte* cu versuri de glumă cântate supt măşti, care se pun şi pe copaci.

www.dacoromanica.ro

Vremea se va prezice după porcii cari ieau în gură fânul, după strigătul cucuvăii, după al corbilor, după adunarea păsărilor pe câmp. Şi, când va vorbi de moartea lui Cesar, poetul poporului, care a învăţat dela Etrusci toate spaimele, va înşira soarele înroşit, câinii „obsceni", păsările *importune*, vuietul Etnei, tremurul Alpilor, pădurile vorbind din adâncuri, animalele cu glas, pământul ce crapă, statuile care plâng, râuri care se opresc şi râuri care se revarsă, fântâni pline de sânge, stafii şi lupi pe drumuri, fulgere din senin şi comete.

De tot pământul Italiei îi e drag, şi el salută „marea maică a grânelor, ţerna lui Saturn", *magna parens frugum, saturnia tellus*. Va pomeni de grădinarul asiatic, din Korykos, mutat în Calabria, şi de nebunele lui iubite. Dar nici alte părţi ale stăpânirii romane nu-i rămân neştiute. Va vorbi de Rinul „leneş în şerpuire" şi iată-l ajuns — nu s'a băgat de seamă în destul — la *înseşi locurile noastre*.

El ştie, într'o vreme când abia se împrăştiase primejdia dacă, împotriva căreia voise cândva să pornească şi Cesar, de Geţii din ţara lui Orfeu de lângă Ebru (IV, v. 463), dar mai ales de „neamurile scitice" lângă „Istrul tulbure, mişcându-se în galbene nisipuri". Zăpada e acolo — recunoaştem Scitia Minoră cântată de durerea exilatului Ovidiu —; cară străbat marea îngheţată. Vinul se taie cu securea. Cerbi opriţi de iarnă se prind cu sârme. Oamenii se îmbracă în cojoace şi, pentru a se încălzi, barbarii beau vin şi zamă de *sorbi* (III, v. 104-5). Şi stepa scitică, unde „aprigul *(acer)* Gelon, fugind în Rodope *(sic)*, bea lapte de cal închegat cu sânge, face parte din cunoştinţile aceluia care nu călătorise încă.

Poetul e acum un om format, şi gândul lui se înalţă aşa de sus, pe alocurea, ca al lui Lucreţiu. Cu putere epică presintă el furia iubirii în natura întreagă, războaiele în aier ale albinelor, zvonul lor când sânt bolnave, asemenea cu austrul în păduri, cu apele mării în reflux, cu vuietul de foc al Iadului. Moartea nu-l sperie; numai omul se duce; neamul, casa, rămân:

> At genus immortale manet, multosque per annos
> Stat fortuna domus et avi numerantur avorum.

Şi, privind meşteşugul albinelor, el nu-l atribuie instinctului bietelor gâze, ci puterii divine care însufleţeşte şi conduce toată lumea, căci „Dumnezeu merge prin toate pământurile şi ţermurile de mare şi în adâncul lor; de

www.dacoromanica.ro

aici vin vite, turme, oameni, orice fel de fiare"; de aici vine viaţa şi se duce acolo, toată:

Nici morţii nu-i pe lume, ci vii zboară toate
'N al stelelor număr şi se aşează în ceruri.

Esse apibus putem divinae mentes et haustus
Aethereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terras tractusque maris coelumque profundum.
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas,
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum atque alto succedere diu (IV, 46).

III

Acestui om i s'a dat consiliul, greu de adus la îndeplinire, al scrierii "ɔei Iliade latine după modelul etern al celeilalte.

Numai cât aceia nu era o operă politică; ea nu servia pe nimeni, nu însemna biruinţa nimănuia prin el însuşi şi spre însuşi a lui glorie. Nici zeii nu erau părteniţi; fiecare se luptă la ceasul lui pentru cauza lui, pentrucă aşa, din luptele zeilor între ei şi ale oamenilor supt ei, se ţine lumea. Troia a căzut; deci e vorba de căderea ei ,dar nicăiri imaginaţia „patriotică", „naţională" nu creiază persoane, nu inventează lupte pentru a înălţa un neam.

Altfel cu Virgiliu. El are o misiune oficială, el trebuie prin poesie să ridice Roma până la înălţimea în timp şi în rang a luptelor care au dat Troia Ahailor, să-i puie pe Romani în rând cu ce era mai vechiu, mai nobil, mai frumos în omenire.

Pentru aceasta se cerea ca el să scormonească în trecutul adevărat şi în cel legendar al Romei înseşi, al Italiei, să descopere acolo zei locali, eroi indigeni, să-i facă el acolo unde povestea tace. O epopee italică, latină. Dar el e şi omul „tânărului" care a dat pacea lumii. Acesta e nepotul lui Cesar. Şi Cesar, Iuliii lui au o istorie de casă, o legendă a ginţii. Ea duce la Venus străbuna, la fiul ei Aeneas, venit, se chiamă, din Troia. Ea umilia Italia, dându-i-o lui învinsă, ea înstrăina pe Romani de originea lor adevărată, aducându-i pe vasele eroului fiu de zeiţă. Ce are a face?: Octavian a ordonat.

www.dacoromanica.ro

Iată-l pe poet la lucru pentru epopeia la al cării cânt al doisprezecelea l-a oprit moartea, căci de sigur trebuia să meargă mai departe decât moartea lui Turnus. *Pentru elaborarea subiectului îi trebuie o întreagă operă de cercetare.*

O face întâiu pentru Aeneas şi neamul lui, călătorind doi ani în Răsărit pentru aceasta. Culege din Iliada şi, credem, şi din izvoare poetice pierdute orice ar putea să susţie legenda de care August are nevoie. Un şir de eroi se ridică în picioare, un haos de întâmplări îi prind în mrejele hasardului călătoriilor şi luptelor. Prin Cartaginea Didonei se ajungea la truda grea şi marea jertfă de sine a cuceririi pământurilor ausonice.

O face pe urmă pentru a iscodi acel ceva italic de care simte nevoie nu numai pentru a presinta al doilea element al glorioasei sintese, dar şi pentru a satisface patriotismul lui de Italian, care nu poate ceda nici ordinului oficial, nici ispitei literare a modelului. Va căuta astfel vechi nume, legende bătrâne, superstiţii din acelea care-i ţin aşa de mult la inimă, făcând dintr'o creaţiune arheologică una din bazele de căpetenie ale poporului său.

Şi, fiindcă Iliada e discuţie între zei de o parte, şi ciocnire între oameni de alta, el se va supune acestui îndemn, satisfăcând de sigur pornirea contemporanilor săi pentru zgomotoasele acţiuni războinice, în care acel care niciodată n'a purtat armele va fi amestecat cu informaţiile căpătate, cu amintiri personale de circ, dar scăzând astfel valoarea eroilor săi şi stricând toată frumuseţea acţiunilor pornite din singura iniţiativă umană prin acea intervenţie a zeilor care face din ei simple instrumente ale hotărîtoarei intervenţii divine.

Pe această ţesătură unele lucruri vor putea să pară oarecum nouă în „Eneida".

Intâiu în erudiţia de carte.

E aici o încercare, reuşită, din fericire nu prea des repetată, de a introduce în latineşte calificativele care desfac dintr'o dată figura eroilor homerici ori aspectele naturii: *mare velivolum, ingens Periphas, equorum agitator Achilles, armiger Automedon, Pallas armisona...* Descrieri de locuri văzute se presintă după vechea reţetă elenică: Leucada, Zante, Etna, Atlas. Descrieri de arme, de scuturi permit presintarea de parentese epice, adesea prea lungi şi care distrag. „Publicul" voia însă, ca la luptele de circ, să

www.dacoromanica.ro

vadă care din atleţi, vechiul Grec ori tânărul, neexperimentatul Roman va învinge.

Lumea italică apare prin nume, cunoscute, desgropate atunci, imaginate. Zei: Ianus, zeul Tibrului, Ianua Ditis, Iuno Inferna, Nimfe: Iuturna, Camilla, Acca, Larina, Tulla, Tarpeia. Monştri: Cacus. Oameni: Pilumnus, Tarquitus, Lucagus, Camertus, Cupencus, Latinus, Faunus, Laureus, Marica, Picus, Turnus, Ianus, Amata, Lavinia, Capys. Locuri arhaice: Aventinus, Ardea, Crustumeri, Agylla. Rituri sacre: Salienii „săritori", cari, cu coroane de foi de plop pe frunte, cântă, Lupercii.

Obiceiurile, sânţ amestecate oriunde e cu putinţă. Şi aici cucuvaia cântând pe templu anunţă nenorocirea. Sânge curge din copacii fatidici. Dar mai ales *spiritul,* prin aceasta absolut neelenic, e superstiţios. Supt pământul luptelor, cu mai mult meşteşug decât cunoştinţă presintate, în formule mar moreene, e lumea de dedesupt, a cării acţiune se simte necontenit. Aeneas caută acolo pe părintele mort, care-i poate da sfaturi până la care singura minte omenească nu ajunge.

E o întreagă lume acolo, tot felul de oameni pentru tot felul de vieţi, fiecare judecat în cumpăna neşovăitoarei dreptăţi. Poetul e vădit impresionant, urmărit de ceeace înfăţişează. De aici reputaţia lui de călăuz în regiunile vage ale umbrelor care-l distinge în tot evul mediu, făcând din el *duca e mæstro* pentru Dante. Păcat numai că aici nu e un judeţ al celor vii, o întreagă istorie romană împărţită în buni şi răi, în vrednici şi nevrednici, de un spirit liber, de o critică precum va fi a poetului florentin? Dar lui Virgiliu, om care ascultă şi serveşte, aşa de puţin Roman deci în marele şi nobilul sens, aceasta nu-i e permis. Va introduce în treacăt ceva, abia atins, din trecutul ţerii sale după primii regi, după eroii vechilor cântece, Romul, Torquatus, după Scipioni şi Fabii, după Caton legiuitorul, după Catilina legat de stâncă, asemenea cu Prometeu, şi chinuit de furii, lupta dela Actium, Antoniu venind din Orient cu „egipteana soţie", Marcellus mort aşa de tânăr, ducând cu el cele mai mari speranţe — *manibus date lilia plenis.*

Ca scop celebrarea împăcărilor definitive, a păcii viitorului fără margeni, cu arme numai pentru cei „trufaşi", cu laurul iubirii pentru supuşi:

Tu regere imperio populos, Romane, memento
. . . . . .
Parcere subiectis et debellare superbos.

www.dacoromanica.ro

Dincolo de Roma, lumea barbară-i apare vagă, confusă. Ce-i e mai clar, din cauza ultimelor primejdii, dar mai ales din aceia că Orfeu e în fundul vremilor cu lira lui, e rasa tracică. Un rege trac ucide pe Polidor; trei Traci, „din fundul Miazănopții", *Boreae de gente suprema*, cad de spada lui Aeneas însuși. Tracă, *Threissa*, e și Diana vânătoare. Ba chiar cocoarele Strymonului, străbătând văzduhul și „dând semne":

Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant

amintesc vestitul vers al lui Dante, inspirat probabil de aici:

. . . i grù cantando il loro lai.

Este și preotul trac cu haina lungă, Ciseu Tracul, calul trac pag, cu pete albe, săgețile trace. Virgiliu cunoaște geografia tracă, apa Thermodontului, a Ebrului. Știe el, lângă Driopi, de „Agatirsii tatuați, *picti Agathyrsi* (IV, v. 461), de „câmpiile Geților", *getica arva* (III, v. 18). E vorba de războiul ce ar fi să li se facă:

Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum (VII, v. 604).

Gelonii sânt „săgetătorii", *sagittiferi*, dar Dacii, însiși Dacii, al căror nume e dat cu aspirația interesantă, *Dahae*, pentru *Davae*, dela *dava*, *Daia* (care nu e de sigur o schimbare din Odaia), sânt „nestăpâniții", *indomiti* (VIII, v. 725, 728).

IV

Dar, dacă toate acestea s'ar duce, dacă lumea ar pierde gustul încăierărilor în care stă „om lângă om, picior pe picior", a fronturilor cu „scuturile încremenite în mini", sau n'ar avea interes să știe în câte feluri deosebite se poate străpunge și fărâmița aproapele, ar rămânea din Virgiliu două părți nemuritoare.

Una — ca și la Dante, și la Petrarca — apropierea cu tot ce dă natura, simțul unității lucrurilor manifestat în comparație și descriere, care de sigur nu aparține lumii lui Homer inițiatorul. Prietena lună tăcută, *per amica silentia lunae*, „nesigura lună", cu *lux maligna*, Marea tremurând la vântul lin supt raza ei albă:

www.dacoromanica.ro

Aspirant aurae in noctem, nec candida cursus
Luna negat: splendet tremula sub lumine pontus;

aripile negre ale nopții încunjurând, acoperind lumea:

Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis,

fața Mării roșie de soare: *rubescebat radiis mare.*

Dar ceeace știe și redă el mai bine, în trăsături eterne, e viața câmpului și a pădurii, uneori a Mării vecine, viața dumbrăvilor de vânătoare, cadrul „Georgicelor", apoi apele revărsate, ursul care se prăbușește de secure; spice care se coc la soare; focul aprins de ciobani care supt ochii lor impasibili mistuie pădurea; taurul cu coarnele întinse spre omor; mistrețul în laț care scrâșnind își smulge săgețile din carne; calul care, mânat de patimă sau de sete, ciulește urechile și-și scutură coama revărsată:

Arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque iubae per colla,
per armos ;

lupul care, hămesit, adulmecă hrana, pândind, noaptea, ud și înghețat, staulul unde mieii zbiară supt paza mamei:

Ac veluti pleno lupus insidiatur ovili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres
Nocte super media; tuti sub matribus agni
Belatum gerunt: ille asper et improbus ira
Saevit in absentes,

ori fugind, speriat de fapta-i, când a mâncat juncanul cel mare și a ucis pe păstor; șarpele ieșit la soare, ori tăiat în două; păsările ciripind supt streașină:

Matutinus volucrum sub culmine cantus;

rândunica rătăcită prin porticele casei bogatului; șoimul rupând porumbul

www.dacoromanica.ro

ori luptând cu şarpele; lebedele albe în stol după hrană; albinele în „cetăţile de ceară" ori pe crini — *strepit omnis murmure campus* —; „neagra ceată a furnicilor pe câmp", *it nigrum campis agmen.*

Până şi floarea tăiată de fierul plugului ori încovoiată de bătaia ploii îl mişcă:

Purpureus veluti quum flos succisus aratro
Languescit moriens lassove arato papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.

Pentru el şi sufletele sânt ca foi ce cad, ca păsări ce pleacă.

De sigur Virgiliu e un Roman, un Roman de virtute: el crede că lumea nu e, cum o socoate măreţul Lucreţiu, o alcătuire materială, ci un *spiritus movens,* că „mintea frământă materia":

Mens agitat molem et magno se corpore miscet,

că după purificarea necesară sufletele vor trece apa Lethei către eterna linişte. Morala lui e, în ciuda vremii care ne pândeşte cu ceasul, neînlăturabil, al morţii, „a întinde faima prin fapte", „act al virtuţii":

Stat sua cuique dies; breve et irreparabile tempus
Omnibus est vitae, sed famam extendere factis
Hoc virtutis opus.

Dar în fond el e *un sentimental, cel d'intâiu sentimental, părintele tuturor romanticilor cari vor veni.* Prin el sufletul omenesc cutează nu numai a simţi, dar a spune că simte, a se mândri de aceia că poate simţi. Aeneas poate, ce e drept, să ucidă, răsbunător, pe cine se roagă, să trimeată în moarte pe frate după frate. Dar odată lângă el a fost marea iubire a Didonei, — prima „amoroasă", până la smulgerea vieţii părăsite. Ea a iubit adânc pe Sicheu, dar văduva tânără se leagă de nobilul străin cu o simţire pe care n'au cunoscut-o Grecii, o *mollis flamma,* care a înrâurit sentimentalitatea vremurilor. Roşie de pudoare, ea se va mărturisi pritenos, precum, aprinsă la faţă, Lavinia va vorbi de nunta ei. Peştera care-i cuprinde pe amândoi li ascunde împlinirea pasiunii: „nimfele urlă supt culme":

www.dacoromanica.ro

Summoque ulularunt sub vertice nymphae.

Când el vrea să plece — şi ea nu-l va revedea decât în adâncurile pământului, şi moarta, tăcută, se va refugia lângă întâiul soţ, — soţia de o clipă ar dori măcar mângâierea unui copil asemenea cu tatăl, *parvulus Aeneas*.

Iubirea de frate, iubirea de tată — Aeneas neputând suferi lacrămile părintelui:

Nequeam lacrimas susferre parentis, —

iubirea de mamă — rugămintea unui fiu care moare de a nu o lăsa singură:

At tu, oro, solare inopem et succurre relictae, —

iubirea de fiu — cum plânge mama lui Aeneas pe cel care trebuia să-i fie „odihna bătrâneţelor", — *sera requies!* —, iată moştenirea pe care Virgiliu a lăsat-o poeţilor.

*

Şi nu e adevărat poet mare decât acela care creşte puterea de a simţi a neamului său şi, prin el, a omenirii.

N. IORGA

www.dacoromanica.ro

VERGILIU ŞI DANTE

Sânt aproximativ 1964 de ani de când Horaţiu, apreciind pe amicul său — animae dimidium — Vergiliu, zice

molle atque facetum

Vergilio adnuerunt gaudentes rure Camenae Sat. 1, 10, 44.

Horaţiu nu cunoştea de cât poezia bucolică a lui Vergiliu, poate şi ceva din Georgice. Aprecierea lui însă este absolut justă, chiar când o aplicăm întregei producţii literare a poetului. Şi într'adevăr, el scrie duios, graţios, delicat şi sentimental (molle), şi mai scrie elegant şi îngrijit (facetum). Înţelesul obicinuit al cuvântului facetus este „spiritual", şi acest înţeles l-ar putea avea, la rigoare, cuvântul şi aici, căci cu toate că Vergiliu nu e poet hazliu şi nici nu umblă după vorbe de spirit, cu toate acestea tot ce e plin de duh şi de înţeles, şi e scurt şi precis exprimat, s'ar putea numi facetum.

Înţelesul pe care cuvântul îl are aici, în aceste versuri ale lui Horaţiu, ni-l dă Quintilian: Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim diceret Horatius facetum carminis genus natura concessum esse Vergilio. Decoris hanc magis et excultae cuiusdam elegantiae appellationem puto. VI, 3, 19

aşa dar facetus = împodobit, elegant şi îngrijit.

Când citeşti această apreciere a lui Horaţiu şi te gândeşti că de 1964 de ani nu s'a putut găsi o altă caracterizare mai justă şi mai precis exprimată de cât aceasta, nu poţi să nu fii cuprins de oarecare melancolie. Şi într'adevăr cam ce s'ar putea spune acuma, cu această ocazie sărbătorească? cam ce lucru mai nou şi despre care să nu fie oricine con-

www.dacoromanica.ro

vins că în 1900 de ani a spus-o altcineva mai bine şi mai frumos de cât oricare din noi? Numai doar euforia tinerească de după războiu l-ar mai putea iluziona pe câte unul că a făcut asemenea ispravă. Nu însă din pricina unei atari euforii îmi permit să mai spun şi eu o dată ce s'a mai spus de atâtea ori, ci numai ca să mă supun obiceiului şi să contribuiu şi eu la gloria celui sărbătorit. Şi acuma la subiect !

Vergiliu şi Dante ! Aceştia sânt, cum se ştie, cei doi mai mari poeţi ai neamului latin. Şi mai nici o asemănare între dânşii.

Cu toate acestea Dante e condus prin Infern şi Purgator de Vergiliu:

Oh ! se' tu quel Virgilio e quella fonte
Che spande di parlar si largo fiume?
Risposi lui con vergognosa fronte.
O degli altri poeti onore e lume
Vagliami 'l lungo studio e 'l grande amore
Che m' han fatto cercar lo tuo volume.
Tu se' lo mio maestro e 'l mio autore.
Tu se' solo colui da cu' io tolsi
Lo bello stile che m' ha fatto onore Inferno I 82

Virgil eşti tu ? Fântână eşti, al cării
Torent, — îi zisei cu ruşine — acum —
Bogat pornit-a fluviul cuvântării ?
Tu marea faclă 'n veci pe-al artei drum !
Deci fie-mi de ajutor iubirea vie
Şi studiul lung în dulcele-ţi volum.
Părinte-mi eşti, maestru-mi eşti tu mie
Tu singur eşti acel ce-a dat o viaţă
Frumosului meu stil ce-mi e mândrie.

O anima cortese mantovana
Di cui la fama ancor nel mondo dura
E durera quanto 'l moto lontana...

Or muovi e con la tua parola ornata... Inferno II 58

www.dacoromanica.ro

Poete mantuan, — a zis — gentile
Al cărui nume 'n via lume-i viu
Şi viu va fi 'ntru toate-ale ei zile.

Ed io, rivolto al mar di tutto 'l senno VIII 7
Mă 'ntorsei deci spre-acel ce ştie toate

Spre a se rezuma în următoarele cuvinte :

Tu duca, tu signore e tu maestro II 140
Tu călăuz, tu domn şi tu maestru.

Aşa dar călăuza, domnul şi maestrul celui mai mare poet al neamului latin din timpurile mai noi a fost tocmai cel mai mare poet al antichităţii latine! Stranie potrivire !

Ce l-a făcut pe Dante să-şi ia asemenea călăuză ?

Intunecosul poet medieval întreprinde în vis o călătorie pe tărâmul morţilor, şi anume prin toate cele trei grade ale doctrinei catolice: iad, purgator şi raiu. Poema sa însă nu e numai o halucinaţie a fantaziei sale; ea e în acelaş timp o enciclopedie a tuturor cunoştinţelor, mai ales teologice, din timpul său.

Călătoria aceasta o făcuseră mai mulţi înainte de dânsul, şi la scriitorii cei mari ai antichităţii o făcuseră Odiseu al lui Homer, Er, fiul lui Armenios din „Republica" lui Platon şi Aeneas al lui Vergiliu.

Dacă citea Dante cu uşurinţă pe Homer şi pe Platon, e o întrebare; Vergiliu însă i-a fost maestru în toate, după cum s'a văzut din citatele de mai sus.

Dante este un poet extrem de serios şi enciclopedist; ce poet i se potrivea din acest al doilea punct de vedere, de cât „il mar di tutto 'l senno", acel ce ştie toate, cum era considerat Vergiliu nu numai în evul mediu, ci şi 'n antichitate, şi cum se vede aceasta mai ales din Saturnalium conviviorum libri ale lui Macrobius, erudit din prima jumătate a secolului V, carte în care se discută opera lui Vergiliu din toate punctele de vedere, arătându-se universala lui competinţă.

Vergiliu descrie infernul cu cele trei despărţăminte ale lui în Aeneis VI şi tot despre infern spusese câteva versuri şi 'n Georgica IV.

www.dacoromanica.ro

Dintre cei vechi, Dante s'a inspirat mai mult din Vergiliu şi din Platon. Dar ca să putem vedea deosebirea dintre aceşti doi poeţi, trebue să avem în vedere următoarele :

Mai întâi de toate, religia greacă, adică religia celor două popoare clasice, n'avea dogme. Neavând dogme, fiecare era liber să creadă aproximativ ce-l tăia capul, neavând să dea seamă nimănui.

Dacă e o chestie în care vederile oamenilor se deosebesc, apoi aceea este chestia nemuririi sufletelor şi soarta sufletului după moarte. Prin urmare toate produsele literare ori filosofice ale antichităţii clasice relative la viaţa viitoare, sânt produse poetice, vise, viziuni, pe care autorii lor nu le iau tocmai în serios şi cărora li se poate aplica, la toate, ceeace zice Platon în Phaidon al său.

In partea finală a acestei vestite opere, Socrate descrie, după felurite concepţii şi tradiţii populare, recompensele şi pedepsele pe care le vor primi oamenii în viaţa de apoi, şi adaogă :

Un om cuminte nu poate susţinea că toate acestea sânt tocmai aşa cum le-am descris eu; dar că tot ce-am spus despre sufletele oamenilor şi viitoarele lor locuinţe ar fi *cam* aşa — odată ce-am admis nemurirea sufletului, — aceasta mi se pare mie că se poate susţinea şi merită să îndrăznim să credem că o fi *cam* aşa. Căci aceasta ar fi o frumoasă îndrăzneală... (Phaidon, 114 d).

Aceste vorbe ale lui Socrate ar putea servi de epigraf tuturor concepţiilor antice despre viaţa viitoare.

Antichitatea clasică necunoscând dogme, n'are, propriu zis, teologie ori Gottesgelahrtheit. Vergiliu — mar di tutto 'l senno — ştiind toate, cunoaşte negreşit şi teologia; numai atât că teologia lui, ca şi a oricărui alt Roman ori grec, este cunoştinţa riturilor, nu a dogmelor, pe când teologia creştină, „comme on sait, traite avec une minutieuse exactitude de l'inconnaissable", după definiţia lui Anatole France, definiţie care, ori cât de hazlie ar fi, nu încetează de a fi perfect justă.

Din cele spuse aici, şi ţinând socoteală că Dante este un adevărat teolog catolic, se poate deduce că părerile lui Vergiliu în această materie sânt împrumutate din toate părţile şi că poetul nu prea ţine ca aceste păreri să nu se contrazică, odată ce el ne traite pas avec une minutieuse exactitude de l'inconnaissable. Concepţia lui Dante însă este cea a bise-

www.dacoromanica.ro

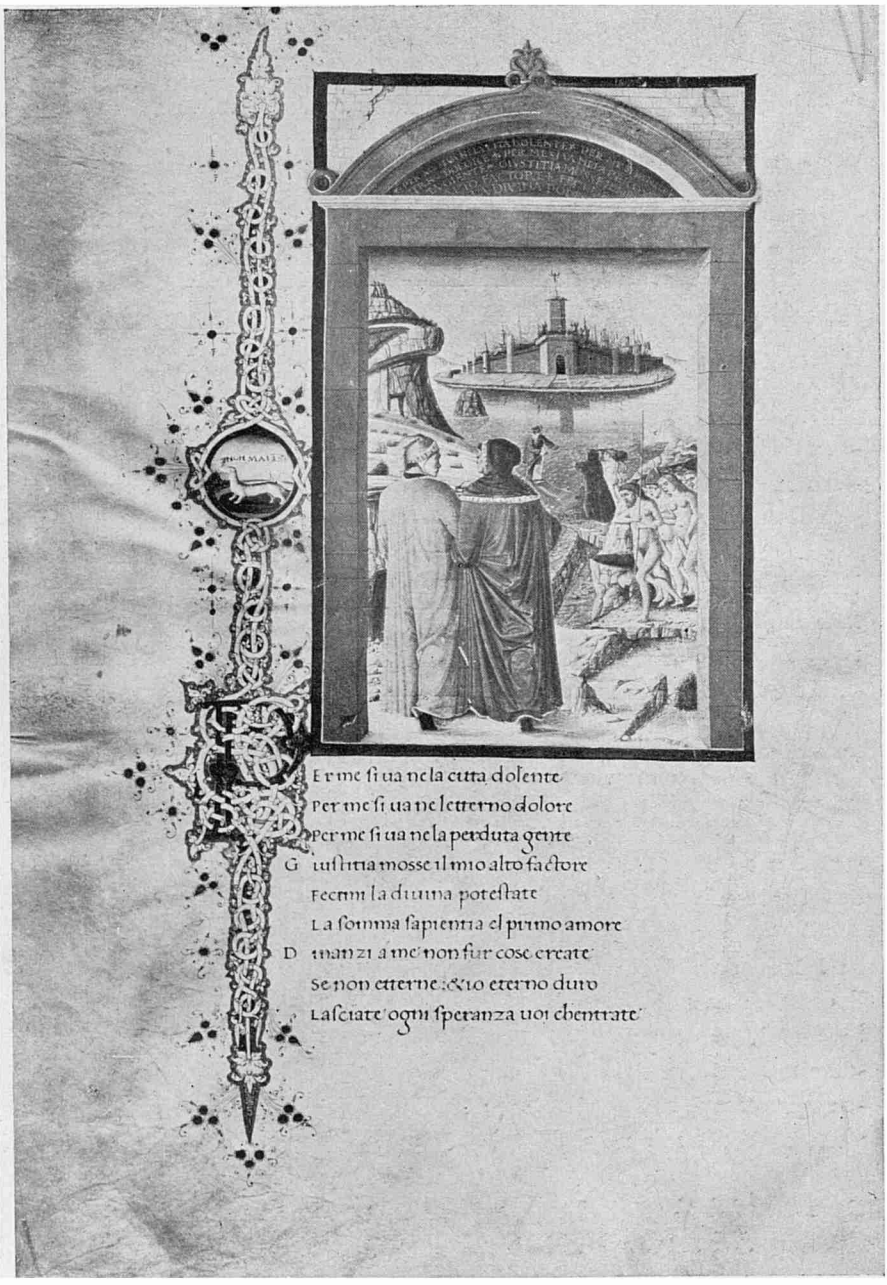
Per me si ua ne la citta dolente
Per me si ua ne letterno dolore
Per me si ua ne la perduta gente
Giustitia mosse il mio alto factore
Fecemi la diuina potestate
La somma sapientia el primo amore
Dinanzi a me non fur cose create
Se non eterne: & io eterno duro
Lasciate ogni speranza uoi chentrate

Dante, condus de Vergiliu, intră în Infern. — O filă dintr'un codice conținând Divina Comedie. Sec. XVI sau XVII. Școala din Ferrara.

www.dacoromanica.ro

ricei, bine înţeles cu libertăţile permise oricărei poezii. Ea va fi şi unitară şi lipsită de contradicţii.

In al doilea rând trebue să ţinem socoteală de felul de a lucra al poetului latin.

Vergiliu face „operă de cabinet", aşa cum i se impută cu destulă naivitate de cei ce-l compară cu Homer, cu intenţia de a-l găsi inferior acestuia (cum face mai ales critica germană).

Vergiliu face „travail réfléchi", cum zice Goumy. E poet, necontestat, dar poet concentrat, care vrea să adune într'o sinteză, dacă se poate definitivă, tot ce se raportă la subiectele alese de el. Din acest punct de vedere nimene altul nu i se poate compara, mai ales în opera lui de perfecţie, Georgica. Tot felul de izvoare poetice şi prozaice le-a folosit cu îngrijire. A scos din ele tot ce putea îmbrăca în haina nepieritoare a poeziei. De aceea nu e de mirare dacă se vor găsi contradicţii şi nepotriviri. Aceste contradicţii se întâlnesc în număr mai mare în Aeneis, fiindcă poetul a lăsat-o nerevăzută, după ce-şi rezervase mai mulţi ani pentru revizie. Cum se ştie, a lăsat cu limbă de moarte să i se ardă poema, şi numai intervenţiei lui August datorăm păstrarea acestui mărgăritar. Dar cine are timp, citindu-i opera, să-i vadă contradicţiile? Negreşit numai un filolog clasic — Cartault de exemplu — care, cântărind vers cu vers şi silabă cu silabă, poate să se împiedice de multe de toate, ca de ex. de contradicţia între VI 260 şi 290.

Tuque invade viam vaginaque eripe ferrum

la intrarea în Infern, Sibylla îl sfătueşte pe Aeneas să-şi scoată sabia din teacă, iar când la 290 :

Corripit hic trepidus formidine ferrum
Aeneas strictamque aciem venientibus offert
Et, ni docta comes tenue sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Irruat et frustra ferro diverberet umbras.

şi s'ar face ridicol ca şi Don Quixote, când se bătea cu morile de vânt.

Ei bine, Sibylla nu ştia cum stă lucrul ?

Dar asemenea observaţii — in scirpo nodum quaerere, a căuta nod în papură — le fac numai filologii clasici şi mi se pare că filosoful Paulsen

www.dacoromanica.ro

avea dreptate când, într'o butadă, prefera pe teologi, care iartă păcatele, filologilor, care le caută pentru a le îndepărta.

Aşa dar, şi din acest punct de vedere, nu putem cere lui Vergiliu o concepţie strict unitară, ca cea a lui Dante.

Călătoria lui Aeneas pe tărâmul celălalt e conţinut în 663 de hexametri VI 236—898. Călătoria lui Dante e povestită în 100 de cânturi în terzine iambice şi e împărţită în trei părţi: Iadul, Purgatorul şi Raiul, de câte 33 de cânturi fiecare, cu un cânt de introducere. Deosebirea e deci foarte mare: o lungă poemă consacrată unui singur subiect, şi de cealaltă parte un episod dintr'o acţiune cu totul deosebită. Poema lui Dante nu e comodă de citit: scrisă într'o italienească medievală, plină de fel de fel de aluzii, alegorii şi simboale, care îngreuiază înţelegerea, deşi planul general e destul de limpede.

Din această poemă e cunoscută la noi mai numai prima parte, Infernul: a şi fost tradus până acuma de vre-o trei ori: odată în proză şi de două ori în versuri, de N. Gane şi G. Coşbuc. Citatele din acest articol sânt luate din traducerea acestuia din urmă. Partea a doua: Purgatorul tradus de Coşbuc a apărut — dar ori cât de meşter poet era Coşbuc, traducerile acestea din Dante nu ne pot înlocui originalul, tot aşa ca şi cele din Vergiliu.

In ori ce caz ceea ce se citeşte la noi şi e cunoscut de mai mulţi este Inferno-iadul. Se spune că în Italia s'ar admira mai mult Paradisul, Se poate.

Ori cum ar fi, ori ce om îşi poate imagina tot felul de chinuri şi dureri ; cu astea este el deprins de la naştere, cum se poate citi în sfâşietoarele versuri ale lui Lucreţiu:

> Tum porro puer, ut saevis proiectus ab undis
> navita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
> vitali auxilio, cum primum in luminis oras
> nixibus ex alvo matris natura profudit,
> vagituque locum lugubri complet, ut aecumst
> cui tantum in vita restet transire malorum. V 222.

Şi de aceea şi Infernul lui Dante este cel mai cunoscut din cele trei părţi ale epopeei sale. Purgatorul însă care nu cuprinde chinuri, ci nu-

www.dacoromanica.ro

mai necazuri şi oboseli, este, negreşit, o scoborâre şi nu o ascensiune. Cât despre raiu, bucuriile şi plăcerile nu şi le poate imagina omul, în genere, de cât în chip naiv şi cam trivial: mâncare, băutură, danţ, etc. Plăcere, fericire intensă şi lipsită de trivíala notă materialistă, nu ne poate procura decât contemplaţia şi extazul, şi aşa face şi Dante.

Cele 33 de cânturi ale Paradisului său ne prezintă diverse lămuriri de subtilităţi teologice, care-l fericesc pe Dante, dar nu vor fi procurând aceeaşi fericire şi altora. Apoi ni se mai arată deosebite efecte de lumină — orbitoare pentru ochii noştri obosiţi — şi anume figuri de paseri simbolice, de coroane, cruce, etc., compuse din suflete fericite şi strălucitoare ca soarele. Şi după ce trecem prin toate planetele (între care e numărată şi luna, şi soarele) ajungem la extazul final în faţa Maicei Domnului, şi chiar a sfintei Treimi, în ultimul cânt al poemului.

Cu această concepţie a Paradisului, Vergiliu n'are nimic de împărţit. Paradisul său e descris în versurile 637-665, adică în 29 de hexametre, şi este precum urmează :

locos laetos et amoena virecta
Fortunatorum nemorum sedesque beatas.
Largior hic campos aether et lumine vestit
Purpureo, solemque suum, sua sidera norunt...
quae gratia...
... fuit vivis...
... eadem sequitur tellure repostos.

ce le-a plăcut în viaţă: exerciţii gimnastice, curse de cai, luptă cu armele, aceasta le este ocupaţia şi 'n Paradis.

Afară de acestea, mai ascultă pe Orpheus care le cântă măiestru din liră. Cu aceasta se isprăveşte tot ce ne putea spune Vergiliu despre Paradis, el care nu era nici mistic, înclinat spre extaz şi viziune, şi nici materialist, ca să ne ducă în ispită, ca Mahomet, cu pilaf de oaie, friptură de cămilă şi hurii îmbrăcate în şalvari. Din comparaţia între aceste trei concepţii deosebite, se poate uşor vedea că ideea, pe care şi-o fac oamenii despre fericire, e departe de a fi aşa de asemănătoare pentru toţi, ca ideea durerii, d. ex. ca aceea de a fi fiert în smoală topită. Cu aceasta am încheiat ce aveam de spus despre Paradis.

www.dacoromanica.ro

Cât despre Purgator, concepţia lui Dante e foarte limpede: cei vinovaţi de vre-unul din cele şapte păcate sânt necăjiţi şi obosiţi, printr'o pedeapsă potrivită să-i purifice de păcatul respectiv. Aşa, trufaşii poartă mari greutăţi pe cap, ca să nu-l mai ţie ţeapăn în sus, ci să se mai uite şi la picioare. Leneşii sânt antrenaţi la curse, etc.

Purgatorul lui Vergiliu nu e aşa de limpede şi de unitar. Alături de metempsychosa lui Pythagoras sânt juxtapuse concepţii idealiste de ale lui Platon, ori ale Stoicilor: omul este compus din suflet de origine cerească — caelestis origo VI 730 — şi trup material.

„ păcatele şi vina,
Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sânt
Intr'un mod fatal legate de o mână de pământ"

toate acestea, spuse aproape în aceleaşi cuvinte şi tot aşa de frumos ca la Eminescu, trebuesc purificate (sentimentului din „într'un mod fatal" îi corespunde „miseris" din versul 736).

Iată cum se face purificarea:

Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliae panduntur inanes
Suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Şi apoi:

... Exinde per amplum
Mittimur Elysium (et pauci laeta arva tenemus). VI 739

Curios e însă ceea ce urmează, anume un fel de metempsychosă: După o mie de ani, aceste suflete beau uitare din râul Lethe şi sânt din nou întrupate în lumea noastră.

Urmează apoi o vestită trecere în revistă a istoriei Romei, capo-d'operă de sentiment patriotic, dar care nu mai interesează subiectul tratat aici.

Partea care seamănă mai mult în Vergiliu şi Dante (şi chiar la mulţi alţi poeţi ori vizionari) este Iadul-Tartarus-Inferno, 34 cânturi în Dante, 80 de hexametri (548-627) în Vergil.

www.dacoromanica.ro

In iadul lui Vergil sânt pedepsite două specii de vinovaţi, după două concepţii deosebite. In versurile 580-602 sânt vinovaţii mitologici, cunoscuţi din numeroase opere greceşti şi romane: Titanii, Salmoneus, Tityon, Ixion, Pirithous, Phlegias, Tantalus, etc., nume ajunse proverbiale în lumea clasică şi destul de cunoscute şi la noi, d. ex. supliciul lui Tantal, etc., în pedepsirea cărora nu mai credeau decât babele şi copii, după cum afirmă scriitorii vechi cu pretenţie de liber cugetători. Toţi aceştia au o notă comună: nu sânt oameni de rând, ci rude de zei, care au trăit în intimitatea zeilor şi pe care zeii îi pedepsesc din *răzbunare personală*. Acesta este un punct esenţial. Patimile lor sânt alegoric şi admirabil exprimate de Lucreţiu în cele din urmă pagini din cartea III 978—1025. Scopul cu care şi-a scris Lucreţiu superbul său poem era să sgudue din sufletele oamenilor *credinţa în zei,* fiindcă aceştia — afirmă el — ar fi fost, în concepţia majorităţii oamenilor, nişte fiinţe capricioase, dispuse la răzbunări cumplite, atunci când le venea pofta. Se înţelege uşor că dacă aceasta era concepţia generală despre zei, marele poet avea tot dreptul să combată *fanatic* o asemenea credinţă şi să caute s'o sdruncine, chiar cu primejdia de a ajunge la ateism. Vom vedea ce se poate spune în această privinţă în religia noastră creştină.

A doua categorie de pedepsiţi în iadul lui Vergiliu sânt oamenii de rând care au comis fapte urîte şi criminale 608—627. Cei ce şi-au urît fraţii ori părinţii, avarii, cei ce-au pornit războiu civil, necredincioşii faţă de stăpânii lor, vânzătorii de ţară, cei ce schimbă, pentru bani, legile, cum le schimbă partidele politice moderne (să zicem însă: dezinteresat), etc., etc. Aceasta este o concepţie cu totul deosebită de cea mitologică; este o concepţie de *utilitate socială, concepţie* obicinuită în toată lumea, şi cu deosebire în religia noastră creştină. In această categorie de vinovaţi intră cei din Infernul lui Dante.

Ar mai fi loc pentru o mică observaţie, *făcându-se abstracţie de utilitatea socială a acestei concepţii;* iat-o ! Pentru noi, creştinii, Dumnezeu nu este un zeu capricios şi răzbunător ca cel combătut de Lucreţiu; din contră, el este idealul de bunătate şi îndurare, visat de oameni, atât cât un om îşi poate imagina îndurarea. Dacă Dumnezeu este idealul îndurării, dacă el, în a tot puternicia sa, a făcut pe om aşa cum l-a făcut, de ce-l pedepseşte în eternitate pentru „toate relele ce sânt Intr'un mod fatal legate de o mână de pământ ?"

www.dacoromanica.ro

Să ne imaginăm un om, care ar avea de răzbunat moartea unei fiinţe iubite, şi că acel om ar avea posibilitatea să pedepsească pe asasin, fierbându-l în smoală, o întreagă eternitate, şi s'ar răzbuna în acest chip; ce idee ne-am face noi de *îndurarea* unui asemenea om? Dar... non ragioniam... (avec une minutieuse exactitude de l'inconnaissable)... ma guarda e passa Inferno III, 51.

Vergiliu fiind poet duios — mollis, — Aeneas nu călătoreşte el însuşi prin Tartar, ci află câteva din chinurile de acolo din gura Sibyllei.

Aceste chinuri nu sânt descrise mai de loc, ci amintite numai în treacăt şi 'n termeni consacraţi de tradiţie.

Dante însă numai „mollis" nu e, ci din contră, dur şi întunecos; puterea lui stă tocmai în chinurile povestite amănunţit şi precis în cele 33 de cânturi ale Infernului, chinuri care merg crescând din grozăvie în grozăvie, ajungând până la o milă şi jale fără pereche, în povestea lui Paolo cu iubita lui Francesca da Rimini, din cântul V, pentru a culmina cu teroarea provocată de contele Ugolino din cântul XXXII şi XXXIII. Să nu mai îmmulţim exemplele şi citatele, căci ar trebui citat întregul Infern. Numai două trei amănunte pot fi scoase în relief.

Iată cum ni-l prezintă cei doi poeţi pe Cerber :

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris
Melle soporatam et medicati sfrugibus offam
Obicit.... 418
Cerbero, fiera crudele e diversa,
Con tre gole caninamente latra
Sovra la gente che quivi é sommersa.

Gli ochi a vermigli e la barba unta ed atra
E 'l ventre largo e unghiate le mani:
Graffia gli spirti, gli scuoia ed isquatra.

Quando ci scorse Cerbero, il gran vermo,
Le bocche aperse e mostrocci le sanne :
Non avea membro che tenesse fermo.

www.dacoromanica.ro

E 'l Duca mio distese le sue spanne,
Prese la terra e con piene le pugna
La gittò dentro alle bramose canne. VI 13

Iar Cerber fiara crudă şi ciudată
Câineşte latr' aici la ticăloşii
Plouaţi etern, trei guri căscând de-odată,
Băloasa barbă neagră şi-ochii roşii,
Şi-un pântec larg şi ghiare-având, jupoae
Şi sfâşie şi muşcă păcătoşii.

Când marea fiară Cerber ne-a văzut
Rânjindu-şi colţii-a prins din ei să bată
De furie 'n trupu 'ntreg fiind sbătut
Dar palmele 'ntinzându-le-al meu tată
Pământ luă şi 'n gura cea 'ntreită
Cu pumnul plin i-o repezi de-odată.

Cerber adoarme. Dar cum îl adoarme Vergiliu şi cum îl adoarme Dante !

Pe Charon însă ni-l prezintă mult mai grozav Vergil VI 298 de cât Dante III 97.

Minos este pentru Vergiliu Qaesitor Minos urnam movet 432 şi iată ce face din el Dante :

Stavvi Minos orribilmente e ringhia;
Esamina le colpe nell' entrata :
Giudica e manda secondo ch' avvinghia

Vede qual luogo d'Inferno é da essa;
Cignessi con la coda tante volte
Quantunque gradi vuol che giù sia messa V 4

Grozav aici stă Minos şi rânjeşte,
Judeţ el ţine-acolea 'n poartă stând
Şi-asvârle 'n Iad precum se 'ncolăceşte.

www.dacoromanica.ro

Eu zic că rău născutul duh intrând,
Silit e culpa 'ntreagă să şi-o spue,
Iar el, cunoscător de rău, văzând
Ce loc din Iad e vrednic să-l încue,
Cu număru 'nvârtitei cozi pe spate
Arată gradu 'n care vrea să-l pue.

Numai într'un singur punct se arată Dante mai blând, „mollior" de cât Vergiliu, fiindcă are mai mult simţ de dreptate. Şi anume: Vergiliu aşează îndată la intrarea infernului

Infantumque animae flentes in limine primo
Quos dulcis vitae exsortes et ab ubere raptos
Abstulit atra dies et funere mersit acerbo. apoi :

Hos iuxta falso damnati crimine mortis. apoi :

Proxima deinde tenent maesti loca qui sibi letum
Insontes peperere manu lucemque perosi
Proiecere animas.
monstrantur

Lugentes campi...
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit. VI 427.

Aceste patru categorii de suflete nevinovate nu sânt chinuite, dar nici bine nu le e, căci doar cei din urmă se găsesc în „lugentes campi".

Dante a judecat mai drept, mai creştineşte şi el aşează în primul loc, între poarta Iadului şi apa Acheronului, pe cei mişei, nehotărîţi.

l'anime triste di coloro
Che visser senza infamia e senza lodo.
Misericordia e Giustizia gli sdegna.
Non ragioniam di lor, ma guarda e passa. III 35

nefericiţii-acei
Ce nici onoare n'au nici infamie.

www.dacoromanica.ro

Nici Drept, nici milă pentru ei în veci,
Nici unu'n lume nici o faimă n'are.
Prea mult vorbim de ei; tu-i vezi şi treci!

Să ne oprim acuma la o cunoscută comparaţie a lui Homer şi să vedem ce-au făcut din ea Vergiliu şi Dante:

Comparaţia se găseşte la începutul rapsodiei III a Iliadei şi e vorba de Troieni, aşezaţi în linie de bătaie şi pornind la luptă, chiuind voinicește:

După ce se întocmiră în cete cu a lor căpetenii,
Deteră chiot atunci şi cu larmă porniră Troienii;
Ţipă sub cerul întins tot astfel un stol de cucoare,
Care de iarnă fugind şi de vlog, de pluina 'tomnie,
Sboară cu strigăte peste Ocean... (Murnu)

Se compară chiotele Troienilor cu ţipătul cucoarelor. Adaosul peisajului de toamnă, nu era numai de cât necesar, fiindcă ţipătul cucoarelor e acelaş la dus şi la întors. Mai mult: imaginea melancolicei 'toamne nu trebuia deşteptată, fiindcă Troienii pleacă voinicește şi nu se gândesc numai de cât la moarte, ci mai de grabă la biruinţă şi răzbunare. Iată acuma ce zice Vergiliu:

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
Impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat et terris immittit apricis
Stabant orantes... VI 305

Aici comparaţia are altă putere. Se compară *mulţimea* sufletelor moarte (şi ce admirabil efect are enumeraţia!), care cer acces în barca lui Charon cu foile căzute toamna la pământ. Foile sânt tot aşa de multe, ori şi mai multe vara; vorba e însă că Vergiliu vrea să ne suggereze un

www.dacoromanica.ro

sentiment de tristeţe, melancolic şi dureros: de aceea „folia" sânt „lapsa" şi tot din aceeaşi pricină se face comparaţia cu fuga păserilor gonite de apropierea iernei şi nu vesela lor sosire primăvara, cu toate că sânt aproape tot aşa de multe. E o imitaţie după Homer, dar o imitaţie măiastră a unui poet-artist, un model de „travail réfléchi", pentru a întrebuinţa o expresie a lui Goumy.

Trecem acum la Dante. Comparaţia fiind dublă, Dante o împarte în două, aplicând-o la două lucruri deosebite.

Come d'autunno si levan le foglie
L'una appresso dell'altra, infin che'l ramo
Rende alla terra tutte le sue spoglie:
Similemente il mal seme d'Adamo
Gittansi di quel lito ad una ad una
Per cenni, com' augel per suo richiamo. III 112

Şi-aşa cum toamna veştedele foi
Cad rând pe rând şi toat' a sa mândrie
Şi-o dă ţărânii pomul înapoi;
Cad rând pe rând din reaua-ţi seminţie,
Adame, — astfel, la singur semnul dat
Ca paserea la glasul care-l ştie.

Comparaţia lui Dante nu mi se pare justă, căci copacul când îşi pierde toamna frunzele, rămâne pustiit, pe când malul apei infernale mereu se umple de suflete moarte. Şi nici fericită nu e comparaţia, căci nu se sugerează un sentiment potrivit cu situaţia descrisă.

Superbe însă tot în cântul III sânt terzinele care corespund enumeraţiei din textul lui Vergiliu, începând de la versul 22.

Neştearsă din mintea cititorului rămâne partea a doua din comparaţia lui Vergiliu, aşa cum a întrebuinţat-o Dante în cântul V, unde sânt chinuite victimele amorului. Anume, sufletele acestora sânt luate pe sus şi purtate de un „vârtej drăcesc" buffera infernal, care cu violenţă de uragan şi cu sgomot de mare, pe vreme de furtună, nu se ogoae decât câte un moment, pentru a porni din nou şi mai furios.

www.dacoromanica.ro

E come gli stornei ne portan l'alj
Nel freddo tempo a schiera larga e piena.
Cosi quel fiato gli spiriti mali
Di qua, di là, di giù, di su gli mena:
Nulla speranza gli conforta mai
Non che di posa, mai di minor pena.
E come i gru van cantando lor lai,
Facendo in aer di se lunga riga,
Cosi vid'io venir, traendo guai
Ombre portate dalla detta briga. V 40.

Cum grauri ia şi-al toamnei vânt cu el
Pe mii de aripi mulţimea lor sbătută,
Pe aceşti mişei, cumplitul vânt astfel
Şi'n jos şi'n sus şi-aici şi acolo-i mută,
Şi nu mai pot să spere 'n veci încai
Nu stare 'n loc, ci cazną mai scăzută!
Şi cum îşi plâng cocorii tristul laiu
Când fac pe drum coloane 'ndelungate,
Aşa vedeam că vin cu mare vaiu
Şi aceste umbre de vârtej purtate.

O pereche dintre aceşti nenorociţi este Francesca da Rimini cu Paolo, cumnatul ei. Intrebaţi, ea povesteşte lui Dante, tragedia dragostei ei; o milă fără margine copleşeşte pe poet şi el:

E caddi come corpo morto cade.

Felul cum e povestită pedeapsa acestor nenorociţi e aşa de sfâşiitor, în cât ultimul vers al cântului nu pare de loc exagerat.

Şi totuşi Dante care s'a înduioşat aşa de tragedia celor doi cumnaţi, n'are vre-un cuvânt de milă pentru Dido, pe care o pomeneşte la un loc cu Cleopatra şi Elena printre lussuriosi (desfrânaţi)

L'altra e colei che s'ancise amorosa
E rupe fede al cener di Sicheo:
Poi è Cleopatrás lussuriosa.
Elena vidi V 61.

www.dacoromanica.ro

Se ucise-a doua din amor şi-i ceea
Ce spuzei lui Sicheu perfidă-i fuse;
Perversa Cleopatra este a treia.
Văzui şi pe Elena.

Negreşit nu numai Dido, ci şi Paolo cu Francesca sânt număraţi la un loc, printre „lussuriosi" dar Aeneida IV, precum şi întâlnirea Didonei cu Aeneas în Infern (VI 450) sânt aşa de măiestru povestite de Vergiliu, în cât, deşi pe nedrept, o simplă amintire a Didonei, din partea lui Dante, pare că nu-i deajuns.

Dar unde se vede mai bine deosebirea între un poet „mollis atque facetus" şi un altul, lipsit de aceste calităţi, dar având altele, tot aşa de însemnate, este expizodul contelui Ugolino, epizod pe care cred că nimeni din cei ce l-au citit vreodată n'a putut să-l uite.

Iată câteva versuri:

Noi eravam partiti già da ello
Ch'io vidi due ghiacciati in una buca,
Si che l'un capo all'altro era capello:

E come 'l pan per fame si manduca,
Cosi 'l sovran li denti all'altro pose
La' ve 'l cervel s'aggiunge con la nuca. XXXII 124.

La bocca sollevò dal fiero pasto
Quel peccator, forbendola a' capelli
Del capo ch'egli avea dietro guasto. XXXIII 1.

Quand' ebbe detto cio, con gli occhi torti
Riprese il teschio misero co' denti,
Che furo all'osso, come d'un can, forti. 76.

Eram de-aici departe, când văzui
Doi într'un ponor, şi-un ins avându-l
Pe-al altui cap căciulă peste-al lui.
Cum vără'n pâne dinţii săi flămându,

www.dacoromanica.ro

Aşa cel de deasupra-i înfigea
In cap la ceafă celuilalt, rozându-l.

Lăsând scârbosu-i prânz acum acel
Mişel îşi şterse gura 'nsângerată
Cu părul de pe capul ros de el.

Zicând s'a întors şi-a prins de dinapoi
Din nou scârboasa ceaf'a căpăţinii
Rozând în ea cu dinţi ca de copoiu

Negreşit, Vergiliu are în epopea sa nenumărate scene de luptă şi de măcel; nici una din acestea însă nu ne deşteaptă teroarea din epizodul lui Ugolino. Mai curând ele ne deşteaptă un sentiment de plictiseală (mai ales în ultimele cânturi), fiind imitate după Homer şi imitate de un om duios şi sentimental, nu de un iubitor de ceartă şi bătaie.

In poezia noastră românească avem ceva analog lui Dante:

Văzui trecând moartea pe palidu-i cal.
Schelet d'altă lume, cu forme cumplite,
Rânjind, către mine privea neclintit:
In mâna-i uscată, în unghi ascuţite
Ţinea o femee... Din capu-i sdrobit
Mușca câte-odată, mușca cu turbare.
Şi creeri şi oase din gură-i cădea.
Gr. Alexandrescu, Ucigaşul fără voe.

Asemenea lucruri n'are Vergiliu, şi prin aceasta se deosebeşte de înaintaşul său Lucreţiu (în cu totul alt gen de poezie), cum şi de Dante.

El n'ar fi putut scrie ceva la înălţimea de gândire sau, mai propriu vorbind, la înălţimea de simţire din ultimele pagini ale cărţii III din opera lui Lucreţiu şi nici fiorul dantesc nu l-a putut deştepta.

Neapărat, Vergiliu e mai artist de cât Lucreţiu şi de cât Dante; versurile sale sânt mai meşteşugit construite de cât ale acestora şi el n'are versuri ca:

Io credo ch' ei credette, ch'io credesse XIII 25

www.dacoromanica.ro

dar puterea acestora, provenită din credinţă fanatică şi pasiune, Vergiliu n'a avut-o. Dar să ne întoarcem la Ugolino.

Vergiliu zice, prin gura lui Aeneas, rugat de Dido să-i povestească ultima noapte a Troiei:

Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Sed si tantus amor casus cognoscerc nostros
Et breviter Troiae supremum audire laborem,
Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit.
Incipiam II 3

Iar Dante :

Poi cominciò: tu vuoi ch'io rinovelli
Disperato dolor che'l cuor mi preme
Già pur pensando pria ch'io ne favelli.
Ma se le mie parole esser den seme
Che frutti infamia al traditor ch'io rodo
Parlare e lagrimar vedrai insieme. XXXIII 4.

Tu-mi ceri să rennoesc o desperată
Durere, a zis, ce firea mi-o răpune
Gândind-o numai, nu şi cuvântată.
Dar vorbele de-aş şti că pot s'adune
Ruşine acestui trădător pe care
Il rod, atunci voiu plânge şi voiu spune.

Durerea din imitaţia lui Dante e mai accentuată de cât în original.

Contele Ugolino e închis, împreună cu patru fii, de mai multe luni de zile în „colivia foamei", când, după un vis cumplit, se vede uitat în temniţă şi condamnat să moară de foame.

Quand' io fui desto innanzi la dimane
Pianger senti' fra'l sonno i miei figliuoli,
Ch'erano meco, e dimandar del pane.
Ben se' crudel, se tu già non ti duoli

www.dacoromanica.ro

Pensando ciò ch' al mio cuor s'annunziava
E se non piangi, di che pianger suoli ? 37

Iar când m'am deşteptat în zori, plângeau
Copiii mei, şi ei aci 'n prinsoare,
Şi pâne în visul lor prin somn cereau.
Ah, crud eşti tu, de nu simţi că te doare
Presimţul sorţii ce-o văzui în gând,
Şi dacă acum nu plângi, când plângi tu oare ?

Accente de aşa de adâncă durere nu sânt multe în întreaga literatură universală.

Când la slaba lumină a unei raze strecurate în temniţă, îşi vede paloarea spaimei reflectată pe faţa celor patru fii.

Ambo le mani per dolor mi morsi;
E quei, pensando ch'io 'l fêssi per voglia
Di manicar, di subito levorsi
E disser: Padre, assai ci fia men doglia
Se tu mangi di noi: tu ne vestisti
Queste misere carni, e tu le spoglia 58.

Muşcai în mâni şi 'n braţe de durere,
Iar ei, crezând că muşc fiindc'aş vrea
Mâncare — astfel, au rupt a lor tăcere
Şi-au zis: Mai lesne-am suferi de-ai vrea
Din noi să muşti, căci tu ne-ai dat, părinte,
Ast mizer trup, deci rupe-ni-l şi-l ia.

După patru zile de foame, unul din băieţi moare zicând:

Dicendo: padre mio, chè non m'aiuti ?

Pân' în a şasea zi mor şi ceilalţi trei:

www.dacoromanica.ro

Gia cieco a brancolar sopra ciascuno
E due di gli chiamai poichè fur morti:
Poscia più che'l dolor potè 'l digiuno, 73

Mergeam pe brânci cătând pe fiecare,
Şi, morţí, trei zile -i tot chemai, şi-apoi
Decât durerea foamea fu mai tare.

Asemenea teroare n'ar fi exprimat nici odată Vergilju, „anima cortese mantovana", căci el era nu numai facetus (mai mult artist), ci şi mollis-duios, nu ca întunecosul şi pasionatul florentin medieval, în care s'o fi întrupat sufletul vreunui bimilenar strămoş etrusc, pe când, probabil, Vergiliu era de sânge celt-viitor francez.

D. EVOLCEANU

www.dacoromanica.ro

Calul troian. — Desemn în lemn, dintr'un in-folio vergilian din sec. XVI.

www.dacoromanica.ro

LECTURA ENEIDEI

Epoca cea mai strălucită pentru poezia latină, a fost aceea în care Vergiliu a luat întâiul loc, după Homer, prin epopea sa Eneida, un loc egal cu Teocrit, prin Bucolice şi un loc superior lui Hesiod, prin Georgice. Eglogele lui Vergiliu ar fi fost de ajuns pentru renumele unui poet. Georgicele sunt capodoperă a poeziei descriptive. Iar Eneida este, după Iliada şi Odisea, epopea cea mai populară.

Vergiliu este poetul naţional al Romanilor, precum Homer este acela al Grecilor. Amândoi au avut de îndeplinit o mare misiune, căci ei au purtat cu dânşii legendele şi istoria naţiunilor lor, din care s'au luminat generaţiunile următoare. Invăţătorul lui Vergiliu, maestrul său, a fost Homer; dar nu şi unicul său izvor. Poetul epic roman a făcut un loc larg şi tradiţiunii epice romane şi artei alexandrine.

Roma, regina, stăpâna şi minunea lumii :

„Rerum pulcherrima Roma" (Georg. II, 534)

şi zeii, iată care sunt cele două mari idei inspiratoare ale Eneidei. Ele asigură epopeei vergiliene o nediscutată originalitate.

Lectura Eneidei prezintă un interes necontestat de nimeni. Toţi scriitorii posteriori se inspiră din această poemă; mai mult încă, unii o imitează. In adevăr, nu există altă operă din antichitate, afară de aceea a lui Aristotel, care să fi avut o influenţă aşa de mare asupra formării gândirii moderne. Ea este de timpuriu introdusă în şcoale; este interpretată în şcoalele de retorică, şi gramaticii fac din această operă baza învăţământului lor. Versurile Eneidei sunt luate ca citaţii, sunt gravate pe pietrile funerare. Se introduce obiceiul de a se consulta această operă ca un mijloc de a se ghici şi acest obiceiu de „sortes vergilianae" „preziceri vergiliene" se păstrează până 'n

www.dacoromanica.ro

veacul al XVI-lea. Multe legende minunate se formează în jurul numelui poetului : una din veacul de mijloc ne arată pe sfântul apostol Pavel, pronunţând la mormântul de lângă Napoli cuvintele următoare :

„Quem te, inquit, reddidissem,
Si te vivum invenissem,
Poetarum maxime".
„Ce om aş fi făcut din tine,
Dacă te-aş fi găsit încă în viaţă,
O ! cel mai mare poet !"

Din lectura Eneidei rezultă un „interes educativ", pe care nu trebue să-l trecem cu vederea. In adevăr, se vorbeşte în epopeea vergiliană despre : *respectul faţă de zei,* căci nici o faptă mare nu se poate realiza fără credinţa 'n zei. Cu toate acestea, el face rezerve când aceste credinţe nu sunt conforme cu verosimilul. Astfel, faţă de ura Junonei în contra lui Enea, Vergiliu nu se opreşte să se exprime :

„Tantaene animis caelestibus irae ?"

Respectul faţă de părinţi, căci fii cari în viaţă nu şi-au respectat părinţii se duc în Tartar : autoritatea părinţilor este fundamentul familiei. Vergiliu descrie astfel suferinţele celor răi în Tartar :

„Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens...".

„Aici, sunt aruncaţi aceia cari în viaţă şi-au urît fraţii, cari şi-au bătut părinţii.."

Toate categoriile de crimă sunt enunţate dintr'un mod general : şi este oare nevoe să mai căutăm aluziunile ? Să ne gândim la Egipt şi Danau, fii lui Belu : Atreu şi Tieste, fii lui Pelops : Eteocle şi Polinice, fii lui Edip. Despre *crima de a lovi părinţii* ne vorbeşte şi Platon (Leg. IX) numind-o αἰκία γονέων. *Iubirea de patrie, de neam* este prezentată ca unul din cele mai înalte şi mai sfinte principii morale :

www.dacoromanica.ro

„His ego nec metas rerum nec tempora pono :
Imperium sine fine dedi..."
Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum Accolet (IX, 448)
Imperium terris, animos aequabit Olympo (VI, 783)
„Imperium Oceano, famam qui terminet astris (I, 286)"

„Eu nu voi hotărî împărăţiei romane o limită nici în timp nici în spaţiu... Neamul lui Enea trebue să dăinuiască pururea ; el îşi va întinde puterea peste întreg pământul şi, prin vitejia şi curajul său, se va înălţa până la cer... „In supunerea voinţei zeilor stă puterea poporului roman" (Dis te minorem quod geris, imperas), zice Horaţiu (Carm. III, 1). El îşi va întinde domnia până la Ocean şi faima sa până la stele".

Patriotismul lui Vergiliu era strâns unit cu religiunea. Acest sentiment nu era numai al poetului mantuan, ci, în general, al tuturor Romanilor cari credeau că mărirea Romei este recompensa dreaptă a evlaviei populare. Ceea ce a contribuit, zice Polibiu, unul dintre gânditorii cei mai profunzi şi dintre spiritele cele mai judicioase din antichitate, să dea Romanilor o putere morală covârşitoare este opiniunea înaltă pe care o aveau despre credinţa lor. Religiunea a susţinut statul roman; ea a dat lui August, în opera de consolidare a imperiului, cel mai eficace ajutor. *Iubirea de umanitate* este o altă caracteristică vergiliană. Nici un alt poet n'a simţit şi n'a exprimat mai bine decât Vergiliu aceea simpatie melancolică pentru suferinţele omenirii ; acea iubire generoasă pentru umanitate ; acea bunătate compătimitoare pentru cei slabi şi învinşi ; şi acea milă pentru nenorocirile altora :

„En Priamus ! Sunt hic etiam sua praemia laudi ;
Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
Solve metus ; feret haec aliquam tibi fama salutem".

„Iată Priam ! Se află dar şi aici o răsplată a virtuţii ; şi aici sunt lacrimi pentru suferinţi, iar nenorocirile omeneşti înduioşează sufletul. Alungă-ţi deci frica ; renumele acesta de isprăvile şi nenorocirile noastre, va aduce cândva mântuire ; tu poţi să mă crezi...".

Mai rezultă un „interes literar". In adevăr, pe Vergiliu îl interesează în mod deosebit arta de a trage cel mai mare folos din sunete, cuvinte, ordinea de cuvinte, construcţiuni, figuri de cugetare, tropi, cezuri, eliziuni.

www.dacoromanica.ro

ritmuri, etc. spre a dobândi efectele dorite. Ele constitue un mijloc de care poetul se serveşte, ca să înfrumuseţeze expresiunea. Vergilius dă o deosebită atenţiune *armoniei* dintre fond şi formă, dintre stil şi subiectul ce- tratează. Cu cât discursul cuprinde mai multe lungi, cu atât el este mai grav şi mai liniştit; şi cu cât cuprinde mai multe scurte, cu atât mai mult ele îi dau un caracter de vioiciune şi de iuţeală; poetul este atent la alegerea deosebitelor combinaţiuni de lungi şi de scurte în conformitate cu efectul ce voeşte să-l producă. Intrebuinţează un ritm grav sau uşor, dulce sau vehement, repede sau lent, aspru, greoiu sau întrerupt, după diferitele subiecte ce le tratează. Aici se rapoartă şi cele spuse de Boileau :

„Il est un heureux choix de mots harmonieux ;
Fuyez des mauvais sons le concours odieux ;
Le vers le mieux rempli, la plus noble pensée
Ne peut plaire à l'esprit quand l'oreille est blessée".

Nu este prin urmare nimic mai însemnat atât în poezie cât şi în proză decât alegerea expresiunilor. Cea mai frumoasă idee, cea mai frumoasă cugetare nu poate să placă dacă este rău exprimată.

Să luăm spre exemplificare un pasaj vergilian (En. II, 268—286) şi să vedem cum sunt aplicate toate aceste regule, căci Eneida este o operă în care arta este desăvârşită. Iată pasajul :

„Tempus erat quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, et dono divum gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi largosque effundere fletus ;
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere perque pedes traiectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat ! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes !
Squalentem barbam et concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, et moestas expromere voces :

www.dacoromanica.ro

„O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
Quae tantae tenuere morae ? Quibus, Hector, ab oris
Expectate venis ? Ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi adspicimus ! Quae causa indigna serenos
Foedavit vultus ? aut cur haec vulnera cerno ?"
Ille nihil...'.

„Era ceasul când începe întâiul somn pentru sărmanii oameni şi prin binefacerea zeilor se strecoară dulce în noi. In somn, iată că mi se arată înaintea ochilor Hector prea tristul, vărsând şiroae de lacrimi şi întocmai, ca odinioară, târît de teleagă, negru de pulberea însângerată şi cu o curea petrecută prin picioarele-i umflate. Vai, ce fel era până acum, şi cât nu seamănă cu acela pe care parcă-l văd revenind, împodobit cu armele lui Ahile, sau împroşcând flacări troene 'n corăbiile danae. Avea barba zbârlită şi pletele îmbâcsite de sânge ; răni avea tot trupu-i, pe care le primise mai toate în preajma zidurilor străbune. Mi se părea că eu însumi, întâiu, am isbucnit în plâns, m'am îndreptat cu vorba către erou şi am rostit aceste triste cuvinte :

„O ! tu, lumina întregei Dardanii, şi a Troenilor speranţa cea mai de 'ncredere, de ce această mare 'ntârziere ? De unde vii tu, mult aşteptatule Hector ? După moartea atâtora dintre ai tăi, după nenorocirile de tot felul ale Troei şi ale neamului troian, cât de istoviţi ne uităm la tine. Ce fapt nevrednic ţi-a urâţit seninul tău chip ? Sau de ce văd aceste răni ?" El, nimic...".

Intre fond şi formă este o perfectă armonie. Ca fond avem : sensaţia plăcută a întâiului repaos ; liniştea primului somn ; apoi, starea demnă de plâns a lui Hector, anume : starea sufletului şi a corpului său ; în sfârşit, amintirea sa despre Hector când era 'n plină slavă. Ca formă avem : cadenţe uşoare căci este vorba despre simţiminte plăcute (vss. 268—269) cadenţe greoae, căci este vorba despre simţiminte triste (vss. 270—279); apoi, iar cadenţe uşoare fiind vorba despre simţiminte vesele (vss. 281—286). Consoanele scoase 'n relief sunt : D, F, G, P, R, S, T articulate cu multă energie şi aranjate astfel, în cât să exprime caracterul energic al lui Hector (vss. 271, 272, 277, 278, 285, 291...). Cuvintele prezintă şi ele importanţă prin sonoritate, prin lungime şi scurtime, prin amploare

www.dacoromanica.ro

şi prin aşezarea lor în frază. Cuvintele lungi, greoae, exprimă idei triste, grave; cuvintele scurte, repezi, exprimă idei uşoare, vesele; aşezarea lor în frază se face după rolul ce-l joacă, cf. aeternum... ignem (vs. 297); Hectore... Achille (vs. 275); Danaum Phrygios... puppibus ignes (v. 276), adică substantivele de o parte, determinativele de alta. Să se observe: antiteza: Danaum... Phrygios (vs. 276); aliteraţiunea: pulvere... perque.. pedes; eliziunea: împreunarea de cuvinte produce o ciocnire foarte aspră (vs. 270—277); cezurile care împart versul 276 în trei părţi egale.

Intrebuinţarea visurilor se sue până la epoca lui Homer, la care pentru întâia oară găsim o asemenea întrebuinţare şi pe care l'au imitat în această privinţă foarte mulţi poeţi. Dintre toate aparițiunile în vis din Iliada şi Odisea, cea mai frumoasă este aceea când Patrocle apare în somn lui Ahile. Această aparițiune homerică (Il. XXIII 59 sqq.) a fost luată ca model de către Vergiliu, când el face să apară Hector în somn lui Enea, şi ea sună astfel:

„Sta şi Pilide la marginea mării mult zgomotoase şi ofta cu durere din suflet în mijlocul cetelor de Mirmidoni, pe locul gol de corăbii pe care îl udau valurile. Şi când dulcele somn îl cuprinse pe el, topindu-i ale sufletului griji, căci prea îşi obosise frumoasele-i membre, gonind pe Hector înaintea înaltului Ilios, iată i apare sufletul bietului Patrocle însuş leit după stat,

Vergiliu caracterizează admirabil pe Hector, reprezentându-l astfel îi zise".

Vergiliu caracterizează admirabil pe Hector, reprezentându-i astfel cum ni-l arată Homer, tras de către Ahile în jurul zidurilor Troei. Naraţiunea homerică este una dintre cele mai frumoase. Iat-o:

„El îi străpunge tendoanele la amândouă picioarele, dela câlcâiu până 'n glesne şi printr'însele îi trece curele. Il leagă apoi de cotigă şi îl lasă să-i spânzure capul. Luând armele-i mândre şi suindu-se 'n chelna telegei, el dă biciu cailor şi repede zboară. Pulbere se înalţă sub trupu-i târît, iar pletele-i negre se întind pe jos şi tot capul său, plin de mândreţe altă dată, se rostogoleşte în praf; căci Zeus îngădue acum duşmanilor să-l batjocorească în ţară la dânsul".

Sunt, în adevăr, sentimente sublime care ne mişcă până în adâncul sufletului. Nimic nu ne atinge mai mult decât această descriere: „şi întreg capu-i, plin de mândreţe altă dată, se rostogoleşte în praf; căci Zeus îngădue acum duşmanilor să-l batjocorească în ţară la dânsul". Aceste versuri sunt

www.dacoromanica.ro

atât de frumoase, atât de înalte, încât ele pot fi simţite şi în altă limbă care n'are atâtea mijloace să exprime aşa de bine frumosul ca cea greacă. Iar desolarea generală provenită din cauza acestei nenorociri nu poate să fie redată mai bine în nici un chip. Iată cum sună :

„Bătrânul său tată geme cu jale ; şi norodul în juru-i geme şi plânge, de umple cetatea cu plânsul. Grozav este vaetul lor, de parcă întreg Ilionul, cetatea cea mare pe deal, piere istovindu-se 'n flacări".

Şi această repede şi energică gândire homerică este redată de Vergiliu în pasajul în care Dido, regina Cartaginei, îşi pune capăt vieţei. El sună :

„Văzduhul răsună de plânsete sfârşietoare, ca şi cum întreaga Cartagine sau străvechiul Tir, ‚s'ar prăbuşi la pământ ; iar flacările furioase s'ar întinde prin lăcaşurile zeilor şi ale oamenilor".

Maestrul cântecelor armonioase, la care apelează întreaga poezie, precum toate fluviile converg către Ocean, împrumută lui Patroclu cuvinte ce sunt pline de o dulce melancolie. Acesta conjură pe prietenul său Ahile să-l înmormânteze în grabă şi să-i întindă mâna pentru ultima oară. Il anunţă că şi el va muri sub zidurile Troei şi îi cere ca aceeaş urnă să cuprindă pentru totdeauna cenuşa amândorora. Să ascultăm :

„Tu dormi şi m'ai uitat, Ahile. Când eram printre cei vii, tu îmi purtai de grije şi acum, când sunt mort, ţie nu-ţi pasă de mine. Pune-mă în groapă curând, ca să pot trece pe uşa lui Hades. Sufletele, umbrele morţilor, mă gonesc şi nu mă primesc între ele ; şi zadarnic eu umblu rătăcind în jurul porţei celei largi a Iadului. Mâna-ţi întindeémi s-o strâng, ţi-o cer cu lacrimi în ochi, căci de acolo din Infern nu mai vin eu înapoi, dacă trupul pe rug îmi vei arde. Vai ! n'o să ne mai sfătuim noi vii, stând departe de prietenii noştri scumpi, că o moarte cumplită pe mine m'a înghiţit, după cum de la naştere îmi fuse ursita. Dar, Ahile, şi ţie, măcar că te-asemeni cu zeii, îţi este ursit să mori sub zidul cetăţei troene...".

Răspunsul lui Ahile este plin de nobleţe şi de afecţiune :

„Suflete scump, de ce vii tu la mine şi de ce îmi ceri tu acestea pe rând câte una ? Eu toate le voiu împlini pe loc, supunându-mă dorinţei tale. Dar apropie-te de mine, vino să stăm împreună o clipă îmbrăţişaţi amândoi, alinându-ne plânsul şi jalea".

Vergiliu însă adaogă la imitaţiunea acestui pasaj şi unele versuri luate dintr'o tragedie a lui Enniu :

www.dacoromanica.ro

„O lux Troiae, germane Hector
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser ?
Aut qui te sic respectantibus tractavēre nobis ?

Ne oprim aici. In acest exemplu vergilian şi în imitaţiunile sale din Homer în legătură cu exemplul dat, vedem nu numai o armonie perfectă între fond şi formă şi o artă desăvârşită, ci şi o deosebire între cele două poezii, homerică şi vergiliană. Poezia lui Homer anunţă o societate încă tânără, în care gândirea se exprimă fără împodobire, într'un mod simplu, natural şi exact. Poezia lui Vergiliu anunţă o societate mai civilizată, în care gândirea se exprimă mai amplificată, mai înfrumuseţată. In descrierea moravurilor şi obiceiurilor eroice, Vergiliu este mai puţin exact ca Homer, căci pentru poetul roman ele erau simple jocuri ale imaginaţiunii. Scopul lui Vergiliu era acela de a aduna imagini strălucite pentru a încânta spiritul cititorilor săi ; numai aşa se explică de ce moravurile şi obiceiurile descrise de Vergiliu sunt în opoziţiune cu cele descrise de Homer.

Vergiliu a compus o operă cu multe secole în urmă şi trebuia să se conformeze ideilor acelei epoce.

I. VALAORI

www.dacoromanica.ro

DE FORMIS TULĔRUNT, MISCUĔRUNT ET STETĔRUNT APUD VERGILIUM

P. Vergilii Maronis poetae epici formas nonnullas hac occasione tractare animus est, quas ne ab acutis editoribus quidem recte explicatas intellegimus.

Nos vero non doctis hominibus scribimus, sed in usum adulescentum, qui ad scriptorum veterum studium se dare cupiunt, quibus solemus utilitati esse, ut si quando ad has tractandas poetarum Romanorum formas accedant, ne illas male interpretentur. Versus enim Vergiliani, ubi has formas legimus, sunt hi:

Matri longa decem tulĕrunt fastidia menses. (Buc. IV, 61).
Miscuĕruntque herbas et non innoxia verba. (Georg. III, 283).
Ostipui stetĕrunque comae et vox faucibus haesit. (Aen. II, 774).

Quibus in formis Vergilii editores nihil aliud admiserunt quam quod earum explicationem metricae rationi tribuendam esse docent. Huc enim referendae sunt explicationes quae in adnotationibus editionum leguntur veluti: „notisi la breve della terza sillaba usata per il metro" (Tulio Tentori), „mit verkürzter Mittelsilbe" (H. I. Müller u. O. Iäger), „Virgile abrège parfois la pénultième des parfaits en -erunt" (J. B. Lechatellier), „licence de quantité fréquente dans Virgile" (E. Benoist), multaque similia.

Quibus de explicationibus hodie viri docti artis grammaticae comparatae periti dubitare et aliam veri similiorem proponere videntur.

Sed promamus huius generis exempla nonnulla quae apud ceteros quoque poetas latinos leguntur, de quibus confer etiam Neue-Wagener, Formenlehr. III³ p. sqq., 190 sqq. Sunt enim haec:

I. Apud poetas comicos occurrunt:

www.dacoromanica.ro

cessarunt,	Plaut.,	Mil. 1432,
dormiĕrunt	,,	Poen. 21,
fecĕrunt	,,	Amph. 184.
fuĕrunt	,,	Aul. II. 7, 6; Capt. Prol. 7; Pers., V, 2,
locauĕrunt	,,	Pers 160.
subegĕrunt	,,	Bachh. 928.
conlocarunt	Ter.	Eun. 593.
emĕrunt	,,	Eun. prol. 20.

II. Ex contrario apud tragicos huius generis exempla non inveniuntur, nam a tragicorum consuetudine aliena fuisse constat.

III. Apud scriptores enim qui hexametro utuntur semper fere forma in *-ĕrunt* exiens legitur, quippe quae metricae rationi melius conveniat; altera enim forma in *-ērunt* desinente perraro usi sunt poetae metri causa· formae veluti amāvērūnt, dixērūnt, sēdērūnt, etc. hexametro nullo modo conveniunt.

Iam exempla afferamus:

institĕrunt,	Lucr.	I, 406.
miscuĕrunt	Verg.	Georg. III, 283.
stetĕrunt	,,	Aen. II, 774.
tulĕrunt	,,	Buc. IV, 61.
adnuĕrunt	Hor.	Sat. I, 10, 45
dedĕrunt	,,	Ep. I, 4, 7
vertĕrunt	,,	Epod. VIII (9) 17.
profuĕrunt	Tib.	II, 3, 12
stetĕrunt	Ov.	Her. VII, 166.
defuĕrunt	Mart.	XII, 42, 4

dedĕront, probavĕront, formae a Quintiliano (I, 4, 16) citatae.

IV. Ex titulis [1] Pisaurensibus qui cetera formas veteres in -ont, -ot, -o exeuntes, ex quodam titulo Corano qui formam recentiorem in -u (<-ut,

1. De universa re cf. Lindsay-Nohl, Die lat. spr., p. 610 sqq.

www.dacoromanica.ro

<-unt) desinentem, et ex aliis titulis qui formas vulgares et recentioris latinae in -u, -um, -un cadentes exhibent, afferuntur:

dedro CIL. I 177
dedrot (pro forma pleniore dedĕront) CIL. I. 173.
emeru CIL. I. 1148.
feceru C. IL. IV, 24649
fecerum, fecerun CIL II 137

Hic addere possum quasdas formas ex aliis titulis:

coraueront CIL. I, 73.
courauerunt 1419
coirauerunt 565
coirarunt (semel).

Etenim a Vergilii ac aliorum poetarum ed.toribus formae in -ĕrunt exeuntes ita interpretantur, ut vocálem quae est-ē- ex-ē- propter rationem metricam correptam esse appareat. A quibus nostra mens longe discedit. Ac quoniam vix fieri potest, ut sumamus, formas has quae prorsus abhorrent ab artis phoneticae rationibus, metri causa ortas esse, manifestum est, talem sententiam, qualis adhuc exposita sit, reiiciendam esse.

Jam ad harum vocum formationem illustrandam aggrediamur.

In coniugatione indicativi perfecti pers. III plur. distinguendae sunt tres formae desinentes in:

1. -ĕrunt,
2. -ērunt,
3. -ēre

de quarum origine philologos errasse iure suo monet K. Brugmannus, vir peritissimus disciplinae, quae dicitur „grammatica comparata" qui eam uberrime disputavit et diserte exposuit (IF. XXVIII [1911] p. 379 § 99.).

Itaque forma quae est *ded-ĕrunt* (in titulis *dedro, dedrot)* genuina atque rite formata est; nata est enim ex*-īs-ont(i): *-īs-nt, ope suffixi -īs- (-er- sequente vocali), cf. skr. a-bodh-iš-am „observavi", a-bhār-iš-am „tuli", lat. vīd-is-ti, vīd-is-tis, cf. skr. a-vēd-iš-ta, etc.; sed vīd-ĕr-unt,

www.dacoromanica.ro

vīd-ĕr-o, vīd-ĕr-im, etc. e * vīd-īs-ont(i), * vīd-īs-o, * vīd-īs-im, etc. (K. Brugmannus, Grdr. II, III, pp. 411, 416; A. Walde, Ital. Sprachen. Die Erforschung der idg. Sprachen, hgg. von W. Streitberg, I, pp. 217, 223). Ac verisimillimum esse videtur formas has e themate *is*-aoristi profectas esse.

Altera enim forma *ded-ērunt* vocum quae sunt ded-ĕrunt ac ded-ēre contaminatione ducta est.

Quod autem ad formam ded-ēre attinet, considerandum est, nihil prohibere, quominus huius vocis originem e forma prolatina in *-ēro (indo-europaea *-ēro) desinente, ortam esse arbitremur.

Attamen ut assequamur quod volumus fieri non potest, quin etiam haec animadvertamus, primum formas in -ĕrunt exeuntes rarissime apud poetas latinos apparere, deinde earum agrum longe latiorem longeque fertiliorem in sermone rustico fuisse. Huc enim pertinent formae non solum in Cantilena Sanctae Eulaliae ac in lingua franco-gallica, verum etiam in lingua neo-italica ac rumana occurrentes, veluti *voldrent* (e volvĕrunt vel voluĕrunt), cf. Cant. S. Eul.:

„Voldrent la veintre li Deo inimi;
Voldrent la faire diavle servir."

(sc. voluĕrunt illam vincere illi Dei inimici; voluĕrunt illam facere diabolum servire); cf. v.fr.-gall. *distrent* (e dixĕ-runt), *mistrent* (e misĕrunt), *vidrent* (e viděrunt), etc., n.fr.-gall. *crurent, firent, lurent, tinrent, vinrent* etc., n.it. *dissero, vendéttero,* etc., rum. *ziseră, unseră,* etc.

Itaque ex iis, quae supra exposita sunt, demonstratum esse existimo. formas in -ĕrunt exeuntes primigenias et sermonis vulgaris proprias esse, ex quo sine dubitatione in illum poeticum irrepsisse.

I. VALAORI

www.dacoromanica.ro

CATEVA CUVINTE PRIVITOARE LA COMPUNEREA ŞI PUBLICAREA ENEIDEI.

Compunerea şi publicarea Eneidei ridică unele probleme, de caracter particular, pe care voim să le examinăm la lumina documentelor, spre a vedea soluţiunile ce comportă.

Suetoniu-Donat [1]) ne spune că „Eneida" a fost compusă mai întâi în proză; că cele 12 cântece ce conţine au fost apoi scrise în versuri [2]), după gustul şi fantesia poetului, fără să se conformeze planului stabilit în prosă, lăsând chiar unele părţi neterminate, spre a-şi susţine zelul până la urmă".

Aceste date sunt interesante; ele sunt prea topice ca să fie inventate. Otto Ribbeck în Prolegomenele lui a căutat să vază dacă în Eneida actuală nu se găseşte nici un indiciu care să vină în sprijinul aserţiunii lui Suetoniu-Donat. El a examinat ordinea în care au fost compuse diferitele cântece şi a ajuns la resultatul următor: cartea I din Eneida a fost compusă între anul 29 şi 27; a VIII, după 27; a III, după 28; a IV nu e mai recentă, dar a II e mai recentă; a V a fost scrisă după a III şi a IV şi chiar după o parte din a IX; a VI după anul 23, a VII după 20.

Dacă Virgiliu nu s'a lăsat condus de cât de inspiraţia lui, în alegerea cărţilor pe care-i plăcea să le termine mai de vreme, se înţelege că el şi-a scris la început opera în prosă. Cele două informaţii ale lui Sue-

---

1) Suetoniu a trăit în ultima jumătate a sec. I şi prima jumătate a sec. II d. C. El a scris o Viaţă a lui Virgiliu, care a fost păstrată în fruntea Comentariilor lui Donat din sec. IV. Această Viaţă are aparenţele unei compilaţiuni. Ea nu ni s'a transmis în starea ei originală. Pe lângă adausuri din partea lui Donat, în evul mediu au fost intercalate în text amănunte lipsite de ori ce raţiune.

2) Se ştie că în felul acesta a procedat şi Racine. Tragediile lui au fost mai întâi scrise în proză.

www.dacoromanica.ro

toniu-Donat sunt prea precise şi ele se explică bine una prin cealaltă. Putem dar să le considerăm ca verosimile.

Mai departe, Suetoniu-Donat continuă: „Ea a ajuns imediat la o mare faimă".

Când Virgil, după lupta de la Actium (29 a. C.) se decide să cânte originile Romei şi gloria familiei lui August, devenit unicul stăpânitor al imperiului, svonul întreprinderii lui se răspândeşte cu încetul peste tot. Poetul era deja celebru. Bucolicele lui 'l impuseseră atenţiunii publice [1]), iar Georgicele îl consacraseră ca pe cel mai mare poet al timpului. Se vorbia în cercurile literare din Roma de marea lui operă; se vorbia în special la curtea lui August. Toată lumea era convinsă că Roma 'şi va avea acum epopeea ei, demnă de ea şi va smulge Greciei ultima coroană ce-i mai rămăsese. De aci entusiasmul contimporanilor, care-şi găseşte ecou în celebrele versuri ale lui Properţiu:

Cedite Romani scriptores, cedite Grai:
Nescio quid majus nascitur Iliade.

August doria să fie ţinut mereu în curent cu mersul poemei. Aflându-se într'o expediţiune în contra Cantabrilor din Pirinei, el adresează poetului o scrisoare prin care-l roagă şi chiar 'l ameninţă, bine înţeles în glumă, să-i trimită fragmentele terminate din lucrarea sa. Pe împărat 'l interesa în cel mai înalt grad succesul Eneidei, din punct de vedere politic. Divinisarea familiei lui, care-i divinisa în acelaşi timp puterea, şi accentul patriotic, care însufleţea întreaga epopee, concordau cu planurile lui de consolidare a Statului. Macrobiu ne-a păstrat o scrisoare trimisă de Virgiliu, ca răspuns lui August: „Mi-ai scris de multe ori... Dacă aşi avea ceva demn de tine, ţi-aşi comunica... Am întreprins o operă care-mi întrece puterile.... şi căreea 'i sacrific studii cu mult mai importante".

Lăsând la o parte expresiunea de modestie, atât de caracteristică, a poetului, ne putem întreba ce sunt aceste studii importante la care se re-

1) Ni se spune că una din Bucolicele lui, a VI, a fost recitată pe scenă, de celebra Cytheris, cu un succes extraordinar. In Dialogul Oratorilor, Tacit face alusiune la acest succes: publicul s'a sculat în picioare şi a ovaţionat pe poet, dându-i aceleaşi onoruri ca lui August.

www.dacoromanica.ro

feră el? S'a presupus că ar fi vorba de filosofie. Dar ce parte a filosofiei ar fi putut să-l seducă în acest grad? Lui nu-i plăceau observaţiunile morale ca lui Horaţiu, iar de filosofie propriu zisă s'a ocupat în mod aşa de eclectic, în cât am putea să afirmăm că nu a căutat în studiul ei de cât mijloace de inspiraţiune, pentru a face versuri frumoase. Noi credem că prin cuvintele de mai sus Virgiliu a avut în vedere aspiraţiuni vagi şi încă nelămurite.

Dorind să aibă părerea prietenilor săi, Virgiliu le recita din când în când părţi din Eneida, dar numai din acelea de care nu era pe deplin satisfăcut. Maecenas, Horatius, Tucca, L. Varius, Quintilius Varus şi Gallus, constituiau un juriu de o competinţă netăgăduită, a cărui censură era pentru el un titlu şi o garanţie.

Cu patru ani înainte de moarte, ne spune Suetoniu-Donat, Virgiliu a citit lui August cărţile II, IV şi VI. Cu această ocasie, scoliastul aminteşte de tradiţia relativă la „leşinul" Octaviei, sora lui August, când a auzit cuvintele: „Tu Marcellus eris [1])".

Dacă Virgiliu a ales aceste cărţi de preferinţă altora, e probabil fiind că era mai mulţumit de ele şi-i plăceau mai mult.

Servius, cel mai de seamă comentator al lui Virgiliu, pretinde că poetul a recitat la Curte „mai întâi" cărţile III şi IV.

Cele două informaţii nu concordă, după cum vedem, în totul. Ce trebue să credem despre ele?

Coincidenţa e decisivă pentru cartea IV. Pentru cartea VI, citată numai de Suetoniu-Donat, anecdota „leşinului" Octaviei nu pare să fi fost născocită din senin, prin urmare o putem coprinde printre cărţile citite la Palat, cu atât mai mult o putem coprinde, cu cât găsim în Suetoniu-Donat, o altă anecdotă: „Secretarul lui Virgiliu, Eros, ajuns la extremă bătrâneţe, spunea că Virgiliu ar fi complectat două versuri din cartea VI într'un moment de inspiraţie subită. E vorba de versurile 165—166 pe care poetul le-ar fi lăsat în starea aceasta:

Misenum Aeoliden
Aere ciere viros

1) Marcellus, fiul Octaviei, era speranţa Imperiului. Căsătorit cu Iulia, fiica lui August, el moare aproape imediat, la vârsta de 20 de ani. Portretul lui Marcellus din cartea VI, a fost răsplătit de August în mod imperial.

www.dacoromanica.ro

cu o mică indicaţie spre a le termina mai târziu. Servius istoriseşte şi el această anecdotă, adăogând că cele două hemistichuri finale [1]) s'ar fi presentat în mintea lui Virgiliu pe când citia cartea *în faţa lui August.*

Criticii moderni au tratat cu multă asprime această legendă. Ribbeck o numeşte o fabulă ineptă. Este drept că Virgiliu nu citia împăratului de cât fragmentele, care erau în stare de desăvârşire.

Ori cum ar fi, se poate scoate şi din această anecdotă cel puţin o presumpţiune în favoarea cărţii a VI.

Cât despre cealaltă informaţie, trebue oare să credem pe Suetoniu-Donat, care menţionează cartea II, sau pe Servius, care vorbeşte de cartea III? Nimic nu împedecă să primim ambele informaţii. Observăm în adevăr că Servius zice „recitavit primum", ceea ce nu exclude alte citiri, pe care Virgiliu le-ar fi făcut mai în urmă.

După zece ani de muncă intensă, în anul 19 a. C. Virgiliu 'şi termină marea sa epopee şi, înainte de a proceda la o revizuire definitivă, se hotărăşte să facă o călătorie în Grecia şi Asia, spre a vedea cu ochi proprii locurile, unde se petrecea acţiunea primelor sale cânturi din Eneida. Poate că această călătorie ar fi avut ca resultat unele precisări geografice, de cari se simte nevoie mai ales în cartea III; poate că poetul, sub evocarea directă a ruinelor, atât de bogate în legende şi amintiri istorice şi sub influenţa fascinantă a Cerului din Orient ar fi cules imagini şi sensaţii nuoi şi ar fi făcut să străluciască prin coloraţiuni şi forme originale unele părţi din tablourile lui, de abia schiţate. Din nenorocire, vizitând Megara, pe timpul unor călduri tropicale, cade bolnav. La Atena, întâlneşte pe August, care venise dintr'o lungă excursie ce făcuse în provinciile de Răsărit ale Imperiului. După stăruinţele lui, poetul 'şi întrerupe călătoria şi se înapoiază împreună în Italia. Marea 'i agraveaza boala. Abia ajuns la Brundusium, el moare în ziua de 21 Septembrie, în vârstă de aproape 52 de ani [2]).

---

1) Iată versurile complecte:

Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter,
Aere ciere viros Martemque accendere cantu.

2) De ce moarte a fost răpus Virgiliu, cei Vechi nu ne spun. Adunând toate datele ce posedăm, credem că putem să ajungem la oarecare precisiune. Iată aceste date:

Unul din fraţii lui a murit de mic, iar cellalt între 16 şi 20 de ani. Părinţii de asemenea s'au stins de timpuriu.

Virgiliu crescuse neobicinuit de repede şi a avut o constituţie foarte delicată.

www.dacoromanica.ro

O filă dintr'un manuscript vergilian, din sec. V, păstrat în biblioteca Vaticanului.

www.dacoromanica.ro

Suetoniu-Donat ne informează că „osemintele lui Virgíliu au fost transportate la Neapole. Mormântul lui se găseşe la câteva mile depărtare de oraşi, pe drumul care duce spre Pouzzole.

Pe acest mormânt se poate citi distichul următor, compus de el însuşi [1]):

„Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
„Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

După ce şi-a pierdut proprietatea sa din împrejurimile Mantuăi, Virgiliu vine la Roma, unde puternicii lui prieteni, Mecena şi Octaviu 'i pun la dispoziţie mijloacele de existenţă. El însă nu voieşte să stea în Capitală, unde avea o vilă pe Esquilin, ci se retrage în Campania. Trăieşte mai mult la Nola şi Neapole; din când în când se duce în vilegiatură în Sicilia.

El nu regretă prea mult perderea ogorului său din Nordul Italiei.

Virgiliu era o fire melancolică, extrem de sensibilă, supărăcios, timid, trăind mai mult retras.

El rămâne celibatar, deşi nu era strein de afecţiunile de familie (cf. Georgica II, 523—4).

Munca lui Virgiliu era excesivă. Sunt rari operile cari să denote cercetări mai întinse şi cunoştinţe mai vaste ca ale lui, în toate domeniile. Se scula dis de dimineaţă. Dicta versurile plimbându-se până la ora mesei; după amiazi corecta cu asiduitate, ştergând de multe ori, adăogând la ocaziune. Era o muncă pasionată, la care nu se dedau în general de cât spiritele bolnăvicioase şi nemulţumite cu ele însăşi.

Vorbind de călătoria li Brundusium, Horaţiu în una din satirele lui (I, 5, v. 48) adaugă: „Eu şi cu Virgiliu ne-am dus să ne culcăm; când cineva nu digerează bine (e vorba de Virgiliu) şi sufere de ochi (e vorba de Horaţiu), n'are tragere de inimă pentru joc". Aceasta explică şi migrenele poetului.

Suetoniu-Donat, ne spune mai mult: Virgil vărsa uneori sânge!

Din toate acestea o singură conclusie se poate trage şi anume că poetul suferia de o boală hereditară, care-l mina cu încetul: era poatrinar.

Aşa se explică tot ce am spus mai sus.

Aşa se explică şi amânarea călătoriei în Grecia şi Orient, pe care dorise să o facă cu mult mai înainte, spre sfârşitul anului 23, după cum dovedeşte Horaţiu, care-i adresează la această dată un adio foarte mişcător (Oda I, 3), unde îl numeşte „dimidium mei". Virgiliu a trebuit să renunţe de a părăsi Italia, înainte de a-şi vedea opera terminată. Tot aşa în sfârşit se explică hotărârea lui de a se reîntoarce cu August în patrie, întru cât ştia că boala de care suferia nu iartă şi simţia că viaţa îl părăseşte.

1) St. Jerom ne spune aproape acelaşi lucru ca şi Suetoniu-Donat, adăogând că Virgiliu a dictat acest epitaf secretarului său, în momentul morţii. Gramaticul Valerius Probus, care a scris de asemenea o Viaţă a lui Virgiliu, povesteşte numai atât,

www.dacoromanica.ro

Moartea lui Virgiliu, atât de neaşteptată, a avut urmări însemnate asupra publicării Eneidei.

Suetoniu-Donat ne informează că „Varius şi Tucca [1]), din ordinul lui August, au corectat Eneida". Asupra acestui punct, ne-au rămas câteva versuri foarte spirituale de la Servius: „Sărmana Troie era în pericol ca flacăra să n'o mistuie pentru a doua oară!"

„Virgiliu, continuă Suetoniu-Donat, recomandase ca opera lui să fie arsă. Variu nevoind să ia un astfel de angajament, poetul a cerut cu stăruinţă ca să i se aducă manuscrisele, spre a le distruge cu mâinile sale proprii, dar nu i s'au adus. O decisiune testamentară el n'a mai luat în această privinţă; a rugat numai pe Varius şi Tucca, cărora le-a lăsat opera lui, să nu publice de cât aceea ce *publicase el însuşi.*

Probus ne declară cu Eneida a fost conservată de August.

Servius la rândul său scrie că „Virgil n'a putut nici să-şi corecteze, nici să-şi editeze opera; de aceea a recomandat prietenilor să o arză, dar August a ordonat lui Varius şi Tucca să o corecteze, să scoată din ea tot ce e de prisos, dar să n'adauge nimic.

Pliniu cel Bătrân, Aulu Geliu. Macrobiu ne vorbesc în acelaşi sens.

---

că distichul de mai sus se găseşte pe mormântul de la Neapole, fără să amintească cum că ar fi fost compus de Virgiliu.

E probabil că poetul a fost înmormântat acolo după dorinţa lui expresă. Mormântul lui era vestit în Anticitate. Silius Italicus, după cum ne spune Pliniu, îl considera ca un fel de templu, unde se ducea să se roage şi să-şi facă confesiunea.

Ie ceea ce priveşte epitaful, biografii nu sunt de acord. De sigur însă că Próbus nu pune la îndoială autenticitatea lui; el vrea numai să fie mai scurt, nu ţine să fie complect.

In el însuşi distichul nu e reu, el e chiar bine făcut. In 4 cuvinte se amintesc operile mari ale lui Virgiliu, dar această preciziune nu e în genul lui. Nu se poate spune că el a dictat aceste versuri pe patul de moarte, căci a trebuit un timp oare care spre a ajunge la o astfel de preciziune. Ori cât s'ar accentua asupra modestiei care transpiră din aceste versuri şi s'ar face legătură cu firea poetului, care fugea de manifestările sgomotoase,ascunzându-se în prima casă ce întâlnia înainte, când venia la Roma, sau poate tocmai din această cauză, nu e posibil ca Virgiliu să se fi gândit de a-şi perpetua singur amintirea. Considerăm acest epitaf ca anonim, după cum sunt multe din epitafurile rămase dela cei Vechi.

1) Aceştia erau doi prieteni devotaţi ai lui Virgiliu, cari l'au însoţit şi în călătoria dela Brundusium.

www.dacoromanica.ro

Din toate acestea rezultă că Vergiliu avea sentimentul imperfecţiunilor ce cuprindea marea lui operă, pe care timpul nu-i permisese să le înlăture; în spiritul şi imaginaţia lui, el întrevedea ameliorări simţitoare, poate unele schimbări radicale şi deosebirea dintre vis şi realitate, îl făcea, în momentul suprem, să fie cuprins de scrupule.

E fără îndoială o simplă legendă că Eneida a fost scăpată de August. Ceeace e sigur e că Virgil, după cum spune Suetoniu-Donat, n'a luat nici o dispoziţie testamentară. Poate că nici n'a avut timp să mai ia vre-una.

Dar ce a înţeles el când a recomandat prietenilor săi să nu editeze nimic nou? Nu cumva a voit să le joace o farsă, sau poate din contra, în mod învăluit, le-a dat consimţimântul său ca să-i publice întreaga poemă?

E de presupus că atunci când cineva sacrifică zece ani din existenţa sa pentru o lucrare, nu se poate hotărî cu uşurinţă ca să o distrugă.

Dacă Varius şi Tucca nu s'au gândit nici un moment ca să arză Eneida, pare totuşi că au fost foarte încurcaţi, neştiind cum să se conformeze dorinţei poetului. Totul depinde de cuvântul „edidit", pe care-l găsim în Servius. August, ca un fin diplomat ce era, s'a prefăcut că înţelege intenţiunea lui Virgiliu, care ar fi voit „să nu se adauge nimic la ceeace scrisese el, dar să se publice tot ce scrisese".

De fapt, nu s'a adăogat nimic, sau mai nimic. Editorii lui Virgiliu s'au achitat în mod leal de însărcinarea lor. Ca probă, ei au lăsat să figureze multe versuri neterminate, multe neclare şi multe contraziceri.

Astfel găsim în Eneida 58 de jumătăţi de versuri, pe cari poetul le numia tibicines (pietre de aşteptare, pentru viitoarea clădire). Găsim versuri greu de explicat ca v. 435-436 din cartea IV, ori versuri în cari ideea e obscură ca v. 684—686 din cartea III, unde versul 685 nu e în armonie cu 686. Găsim contraziceri, cum e în cartea IV, unde Anna, sora Didonei, e reprezentată mai întâi ca complice a iubirei Didonei, pe când în versul 421, 422 poetul face aluzie la altă tradiţie, după care şi ea ar fi iubit pe Enea; cum e de asemenea ştirea din cartea II v. 708-şi V v. 55-57 din care rezultă că Anchise a murit în Sicilia, iar în cartea IV v. 427 se aminteşte de o altă formă a legendei.

Dacă prietenii lui Vergiliu au lăsat să subsiste aceste imperfecţiuni, n'au operat ei în schimb unele suprimări?

După Suetoniu-Donat, care se referă la afirmaţiunea unui gramatic

www.dacoromanica.ro

cu numele de Nisus, Varius ar fi tăiat 4 versuri de la începutul cărţii I, în care poetul resuma opera lui anterioară [1]). Faptul nu ne-ar surprinde dacă cele patru versuri ar purta, aşa zicând, pecetea lui Virgiliu. Dar ele conţin o construcţiune anti-virgiliană (cogere cu **ut**), o expresiune stranie (horrentia Martis) şi nici nu figurează în textul manuscriselor până în sec. X. Astfel, cu tot exemplul pe care-l dă poetul la sfârşitul Georgicei IV, unde face necontestat un rezumat al activităţii lui poetice, presupunerea lui Suetoniu-Donat nu pare întemeiată.

Servius, la rândul său, ne spune că Varius a scos din cartea II versurile 567-588.

In aceste versuri Enea îşi aduce aminte că Elena este cauza nenorocirilor Troiei şi voieşte să o omoare în momentul când ea se refugiase printre Vestale. Venus intervine atunci şi-i explică că ruina oraşului se datoreşte mâniei zeilor.

Diferiţii comentatori ai lui Virgiliu au fost foarte perplexi faţă de această nouă aserţiune a lui Servius. Ei n'au voit totuşi să o admită. Ea se explică însă.

Acest pasagiu din cartea II e în contrazicere absolută cu un alt pasagiu din cartea VI, 510 şi urm., unde Enea întâlneşte pe Deiphobe, care-i povesteşte că Elena s'a condus ca o trădătoare în timpul dezastrului Troiei, că i-a ascuns armele şi l'a expus fără apărare furiei Grecilor, etc. Ea era prin urmare în casa lui Deiphobe, iar nu într'un templu. Sunt deci două concepţii deosebite despre rolul Elenei. Virgil şi-a dat seama că aceste bucăţi, scrise la intervale mari, nu concordă între ele şi probabil a pus un semn oarecare în locul citat din cartea II, spre a face să dispară contrazicerea. Varius, credincios rolului său, întâlnind semnul lui Virgiliu, a suprimat versurile 567-588, dar nu le-a distrus, căci Servius le cunoaşte şi manuscrisele ni le-au transmis. Gestul lui Varius se întoarce spre cinstea lui [2]).

---

1) Ille ego qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coegi
Ut, quamvis avido, parerent arva colono,
Gratum opus agricolis; at nunc horrentia Martis.....

2) In ediţia sa l'*Enéide*, p. 328, v. 567 II, P. Lejay vrea să demonstreze că în realitate nu e nici o contrazicere între cele două pasagii. Enea nu ştia la început despre trădarea Elenei, pe care n'a aflat-o de cât mai târziu de la Deiphobe. Nu e

www.dacoromanica.ro

Suetoniu obiectează, în sfârşit lui Varius că ar fi schimbat ordinea primelor cântece din Eneida. Obiecţiunea aceasta neîntemeiată îşi are explicaţiunea ei. Citind Eneida, ne dăm seama că cele 3 cântece de la început nu se urmează în ordinea naturală. In cel dintâi se vorbeşte de sosirea lui Enea în Africa, în cel de al doilea de luarea Troiei, şi apoi de călătoriile lui Enea. Ordinea naturală ar fi: luarea Troiei mai întâi, călătoriile şi sosirea lui Enea în Africa, în urmă. Când Virgiliu şi-a făcut planul său primitiv, a trebuit să procedeze în ordinea cronologică a evenimentelor. Dar cum el compunea fără să ţină seamă de această ordine, s'a întâmplat că unele din cărţile terminate mai întâi, au fost clasate de el altfel de cum erau în planul original.

Drept concluziune la cercetările de mai sus, putem spune, fără a risca să ne înşelăm, că editorii s'au achitat în mod conştiincios de misiunea lor.

Boissier [1]) a observat că cele dintâi alusiuni la evenimentele din Eneida se găsesc în Carmen Saeculare, care e din anul 17 a. C., ceeace probează că editorii au fost destul de diligenţi şi n'au lăsat să treacă prea mult timp ca să-şi îndeplinească datoria lor de pietate faţă de memoria ilustrului dispărut.

D. N. BURILEANU

mai puţin adevărat însă că o explicaţiune din partea poetului ar fi fost necesară: ea lipseşte, dar Virgiliu era conşcient de această lipsă şi a notat-o cu un semn.

1) Revue de Philologie t. VIII, p. 1.

www.dacoromanica.ro

SPECIFICUL ROMAN IN GEORGICE.

Cuprinsul: Ce spirit exprimă documentul *Georgica*? Ce reprezintă Hesiod şi Virgiliu in societăţile cărora aparţin? Virgiliu in *Georgice* se identifică cu idealul realizat in trecut, al poporului roman. Zeii *Georgicelor*; sentimentul moral şi religios din ele. Antiteza Lucreţiu—Virgiliu.

Istoricul Meyer în primul volum al operei sale (Introducere în studiul societăţilor antice) discutând mersul evoluţiei umane şi factorii decisivi, interni şi externi, ai devenirii istorice, se opreşte la următoarea concluzie:

> Sunt trei grupe de opoziţiuni care revin fără 'ncetare în viaţa popoarelor: evenimente şi înrîuriri externe de o parte, condiţiuni şi motive interne de alta; tradiţie, imobilitate şi supunere trecutului de o parte, progres, liberă mişcare, luptă contra celor vechi şi creaţie nouă, de alta; tendinţe universale, având reşedinţa în massa omogenă, de o parte, tendinţe individuale, emanând dela personalităţi particulare, de alta.
>
> In toate aceste grupe nu lipseşte: dintr'o parte elemenetul individual, din cealaltă factorul general. Unul fără altul nu poate creia nimic, deşi amândoi stau într'o perpetuă opoziţie şi luptă. Dacă factorul general reprezintă veacurile, bătrâneţea, principiului morţii, factorul individual reprezintă raza viitorului, tinereţea, principiul regenerator [1]).

Urmărind în cuprinsul *Georgicelor* lui Virgiliu elementul specific roman şi în deosebi sentimentul moral şi religios (cum va reieşi din fragmentele ce producem), o întrebare răsare în mintea cercetătorului.

Ce reprezintă acest document în concertul manifestărilor spiritului roman contimporan? Oare *Georgicele* pot fi luate numai ca operă individuală, numai ca pură creaţie de artă literară a unui autor de primul rang cum a fost Virgiliu? Şi — presupunându-i acest caracter, oare putem ajunge în privinţa lor la o concluzie după care să le rubricăm într'una din cele două alternative formulate de istoricul german?

---

1. E. M., *Gesch. des Alt.*, p. 173 sq.

www.dacoromanica.ro

Cu alte vorbe, este opera aceasta un document al spiritului progresist din Roma, sau se constitue numai ca mărturie a factorului colectiv, a elementului conservator roman?

*

Pentru a răspunde unor astfel de întrebări, se cuvine să înlăturăm mai întâi obiecţia ce se poate ridica pe chiar temeiul unei afirmări a poetului şi, în al doilea rând, să desprindem din operă elementele exotice şi incidentale, pentru a considera într'însa numai specificul roman.

In *Georg. II,* Virgiliu spune că doreşte să cânte şi în oraşele romane, poemul din Askra.

Ascraeumque cano Romana per oppida carmen. [1])

El se socoate un al doilea Hesiod. Afirmaţia trebuie luată cum grano salis. Oricâte apropieri formale s'ar putea stabili, să observăm că între *Erga* şi *Georgica* sunt osebiri de spirit, peste care nu se poate trece cu uşurinţă. Şi mai întâi este diferenţa dintre realităţile sociale ce stau în spatele fiecărei opere. Oricum le-am privi, aceste scrieri sunt documentele unor suflete ce nu seamănă nici sub raportul subiectului creator nici sub acel al materialului psihic intrat în compoziţie.

O schiţare a situaţiilor cât de elementară ni-o va arăta. Societatea greacă din veacul lui Hesiod era în plină dissoluţie; ordinea politică aristocrată şi ţesătura economică agrariană ce o susţinea (cum o citim în poemele homerice) se sfărâmau sub ochii ţăranului din Askra, fără ca o nouă ordine să-i ia locul la timp. De aici haosul — moral şi material.

Epoca lui Virgiliu este sub toate raporturile un moment de echilibru; şi iată de ce.

Oricât de sălbatică devenise uzura şi regimul capitalist al Romei din vremea sa (suntem în jurul anului 30 în. d. Hr.), ne aflăm într'o fază economică mult superioară celei greceşti din timpul lui Hesiod. In tot cazul nu poate fi vorba de haos.

De altă parte, în politică avem de a face cu un imperialism triumfător, dorit şi aşteptat să sosească după lunga serie de lupte interioare care înmor-

1. *Georg.*, II, 176.

www.dacoromanica.ro

mântaseră câteva generaţii. Dar acum — la 31 în. d. Hr. — cel puţin idealul «păcii» şi al liniştei era atins.

Ce poate fi prin urmare comun între cele două realităţi sociale ? Şi în ce chip pot semăna operile literare isvorîte din asemenea medii? Faptul că amândoi poeţii au un material de tratare quasi-acelaşi? E o asemănare superficială; e analoagă aceleia dintre două statui ce reprezintă în aceiaşi marmură întruchipări de essenţă şi însuşiri osebite. Materialul poate fi acelaşi, ideea reprezentată e cu totul alta.

Intr'adevăr, ce semnificaţie are poezia în sine, la unul şi la celălalt autor ?

In lumea lui Virgiliu poezia nu era o necesitate a sufletului decât în măsura în care devenea tot mai imposibil exerciţiul liber al activităţii politice. Arta în genere devenea, acum o distracţie superioară a clasei înalte din Roma, clasă căreia i se întrerupsese brusc, odată cu scufundarea republicii, şi sportul periculos al politicii.

La Hesiod — care trăise viaţă de ţăran necăjit — lectorul simte numai decât o corespondenţă caldă şi directă între realităţile vieţii şi conţinutul operei *Erga:* pe când în *Georgice,* (fără să le tăgăduim inevitabila relaţie sufletească cu omul şi societatea contimporană), apar cu evidenţă încă atâtea elemente ce n'au nimic de a face cu acea relaţie.

Să scoatem din discuţie deci în primul rând suggestia greacă de care se resimte, dealtfel, întreaga operă a lui Virgiliu; căci Homer, Hesiod şi Theocrit — ca să nu mai vorbim de alexandrini — sunt tot atâtea modèle de artă ce stau înaintea poetului latin. Să desfacem şi mitologia de împrumut: o erudiţie care a turnat plumb în aripile atâtor poeţi greci şi romani. Să eliminăm şi elementul dinastic, incidental, totuşi aşa de mult presurat în opera întreagă; şi să pipăim numai sensul materialului rămas, pentru a scruta ce este acolo spirit colectiv roman şi ce constitue contribuţia personală a poetului? Cè este «tradiţie, imobilitate, supunere trecutului» şi cè «liberă mişcare, luptă contra celor vechi, creaţie nouă ?»

*

Este drept că Virgiliu nu protestează cu amărăciunea lui Hesiod împotriva vieţii, împotriva orânduirii sociale, a nedreptăţilor şi trândăviei semenilor săi. Este deasemenea exact că el se declară mulţumit cu stăpânirea

www.dacoromanica.ro

politică personală a noului monarc. Dar nu e greu pentru cititorul atent să observe ce spun printre rânduri aceste atitudini personale.

Şi mai întâi un fapt biografic. Nu este decât o protestare a sufletului său împotriva actualităţii, faptul că Virgiliu se sustrage aşa de des din complexul vieţii de oraş, pentru a trăi cât mai mult afară, aproape de natură [1]). Şi tot o protestare este faptul că eroii operelor sale sunt căutaţi departe, în trecutul legendar şi măreţ, sau în mijlocul vieţii dela ţară. Cât pentru cârmuirea politică personală — reîntronată de Octavian — aceasta era o necesitate psihică imperioasă nu numai pentru o fire blândă şi pentru un suferind ca Virgiliu, dar pentru oricare cetăţean roman conscient.

Iată elemente personale care îndrituesc să-l socotim o fire tradiţionalistă, un gând care-şi mută idealul din prezent în legendă; din capitala lumii la câmp: spre pajişti, în ţarini, pe lângă păduri.

Să-l ascultăm pe el însuşi :

> Iată, mi-aduc aminte că odată, sub turnurile înalte ale Ebaliei, în nişte câmpii acoperite cu lanuri aurii, pe care le umezeşte negrul Galesus, am văzut un bătrân Corycian, care avea şi el într'o luncă părăsită câteva pogoane de pământ. Dar locul nu era bun de arătură, nici de păşune pentru turme nici de sădit vie. Cu toate acestea proprietarul putu să cultive printre bălării şi câteva brazde cu legume, iar pe de margini crini albi, verbine şi maci din cei buni de mâncare. In sufletul său această avuţie îl făcea de o potrivă cu regii. Iar când bătrânul se întorcea acasă, noaptea târziu, masa lui gemea de bucate pe care nu dase un ban. Şi era cel dintâi care culegea primăvara trandafirul, toamna fructele; iar când iarna cea posomorîtă crăpa pietrele de ger, când gheaţa înfrâna apele din curs, atunci îşi tundea moşul crăcile acantului moale şi făcea haz pe socoteala verii care prea zăbovise sau a zefirilor care nu mai soseau.
>
> Tot el era primul, care-şi vedea zburând roiuri nenumărate de albine, din stupii încărcaţi; primul care-şi strângea din fagurii storşi o miere ca spuma. Avea tei şi pini nenumăraţi, avea pomi roditiori care purtau toamna tot atâtea fructe coapte, câte flori îi împodobiseră primăvara, când daseră 'n floare. Avea şi uluci pe care-i mutase acolo bătrâni, avea peri

1. Cf. A. Cartault, *L'art de Virgile...* I, Introd. p. 9 : «Pourtant les *Géorgiques* nous révèlent tant d'aspects de l'Italie agricole, qu'il paraît certain que Virgile en avait parcouru la plupart des contrées et dans l'*Enéide* elle-même il y a bien des sites qu'il décrit pour les avoir vus de ses yeux». (După acest pasaj Cartault înşiră numeroasele localităţi italiene care sunt citate în *Georgice*).

www.dacoromanica.ro

voinici şi pruni încărcaţi de roadă ; avea şi platanul care face însetaţilor umbră... pe toţi îi aşezase în alei regulate [1].

In acest punct, e uşor de constatat, că Vergiliu se întâlneşte ca spirit pe linia idealului massei şi se face exponentul acesteia până la identificare.

Munca onestă, munca ocrotită şi hărăzită de Jupiter însuşi, pentru ca omul să biruească natura — iată legea morală a ţăranului roman predicată de poetul său. «A lâncezi într'o toropeală grea» *(torpere gravi veterno)* [2], ca în mult trâmbiţata epocă de aur, iată o viaţă fără preţ în ochii lui Virgiliu, căci însuşi tatăl ceresc a voit să ofere omului hrana după un amestec de bine şi de rău; numai după un astfel de amestec rodul muncii sale îi apare mai strălucitor, în tot cazul mai gustat. Din această aşezare a proniei divine au răsărit meşteşugurile şi artele ; de aici însăşi subjugarea naturii :

..... labor omnia vicit
improbus, et duris urguens in rebus egestas [3].

Să lăsăm şi aici pe poet :

Dar cu toate străduinţele plugarilor, cu toate ostenelile boilor pentru a întoarce pământul, nu putem spune că totul e de-acum în afară de orice neplăcere. Vre-o gâscă nelegiuită, cocorii Strymonului ori cicoarea cu vine amare, aduc şi ele destulă pagubă; la fel e cu umbra copacilor.

Tatăl zeilor a dorit să îngreuieze — el însuşi — atât de mult calea cultivării pământului. El rândui întâiaşi dată întoarcerea cu meşteşug a pământului, înţepând cu griji inimile muritorilor. El s'a împotrivit ca supuşii împărăţiei sale să lâncezească într'o apăsătoare toropeală.

Inainte de Jupiter plugarii nu lucrau, niciunul, ogoarele. Nu era peatunci legiuit nici să înfigi semne în pământ, nici să-l împucătăţeşti cu pietre de hotar. Ci oamenii îşi căutau mâncarea împreună, întrucât ţărâna le producea de toate cu îmbelşugare, fără să-i ceară cineva. Şerpilor negri el le dete veninul ucigător; lupilor le porunci să prade şi mării să se umfle de valuri mişcătoare. El scutură de pe frunze mierea şi-şi luă focul înapoi; el opri din cale râurile de vin care se vedeau curgând pretutindeni. Ajunsă astfel la aman, nevoia scoase la iveală pe nesimţite

1. *Georg.*, IV, 125—146.
2. *Georg.* I, 124.
3. *Georg.* I, 145—146.

www.dacoromanica.ro

fel de fel de meşteşuguri: în brazde arate ea află paiul grâului, iar din vinele cremenei făcu să ţâşnească scânteile ascunse. Atunci şi fluviile simţiră pentru prima oară bârnele de ulm scobite; atunci începu şi corăbierul să numere constelaţiile şi să dea nume Pleiadelor, Hyadelor şi Ursei lucitoare, fiica lui Lycaon. Atunci s'au născocit şi cursele vâscoase, pentru momirea şi prinderea fiarelor; atunci şi codrii cei bătrâni au fost înconjuraţi de câini. Şi iată acum un om, cum izbeşte cu plasa fluviul lat şi cum înaintând îi răscoleşte adâncurile; altă pe altul care târăşte pe mare năvodul îngreuiat de apă; iată în sfârşit că intră în rol şi tăria fierului şi lamele fierăstrăului ascuţit — doar cei dintâi oameni spărgeau cu pana de lemn chiar buştenii cari se despică uşor. Astfel şi-au făcut loc feluritele meşteşuguri: o nepilduită muncă le birui pe toate, ca să nu mai vorbim despre *nevoie* care împingea şi ea omenirea căzută la grele încercări.

Ceres fu zâna care învăţă mai întâi pe bieţii muritori să 'ntoarcă brazda cu plugul, într'o vreme când nici dumbrăvile sfinte nu mai aveau ghindă şi nutreţ, când nici Dodona nu mai dădea hrană. Curând după aceea şi grâul fu lovit de boale, căci nimicitorul tăciune îi atacă paiul, iar scaetele trândav se zburli peste ogoare. Lanurile pieriră înnăbuşite într'o pădure de spini, de lipani şi triboli; iar în mijlocul lanului strălucitor stăpânea nenorocita neghină şi ovăzul cel fără spic. Iată dece, dacă nu pliveşti buruenile neîncetat cu grebla, şi n'alungi cu zgomote pasările, dacă nu desfiinţezi cu cosorul umbra aruncată de arbori pe câmpul tău întunecat; de nu implori cu rugăciuni ploaia... vai! în zadar îţi vei arunca privirile spre grămada nesfârşită a vecinului tău, căci nu-ţi vei astâmpăra foamea decât în păduri scuturând ghindă [1].

Nu vom trece cu vederea că pasagiul acesta aminteşte destul de bine un loc din *Erga*, unde, sub forma de sfaturi către fratele său Perses, Hesiod zice :

Lucrează, Perses, de vrei să te urască foamea şi să te îndrăgească augusta Demeter, frumos încoronata. Lucrează de vrei ca ea să-ţi umple hambarul cu hrană! Foamea-i tovarăşul obişnuit al omului care nu lucrează. Zeii şi oamenii urăsc pe cine trăeşte fără muncă şi-i asemenea la pofte cu trântorii lipsiţi de ac, cari stau pe odihnă, risipesc şi mănâncă din munca albinelor [2].

Dar mai importantă decât pasagii de evidentă imitaţie greacă, este în-

1. *Georg.* I, 121—159.
2. *Erga*, 294—305.

www.dacoromanica.ro

cheerea la care se opreşte poetul din Askra; *aici* se surprinde diferenţa de spirit. Hesiod nu dispreţueşte vârsta de aur ca Virgiliu; e prea necăjit pentru o astfel de glumă. El regretă sincer în versuri duioase vremea «secolelor de aur şi de argint», vremea când pacea şi belşugul domneau în omenire.

> Ce bine ar fi fost — zice Hesiod — să nu fi ajuns eu a vieţui în acest al cincilea veac al lumii! Ci să fi murit mai înainte sau să mă fi născut mai târziu... căci acum este veacul de fier, când oamenii nu vor conteni să fie prăpădiţi atât ziua, prin muncă şi suferinţă, cât şi noaptea prin grijile ce le dau zeii [1].

Şi aiurea :

> De aur a fost veacul dintâi... oamenii muritori trăiau atunci ca zeii; aveau sufletul liber de griji, trăiau fără munci şi necazuri [2].

Dar cel mai caracteristic element conservator — în sensul antitezei lui Meyer — este atitudinea poetului faţă de divinittate. Zeii lui Virgiliu nu sunt o ficţiune ci realităţi simţite la tot pasul: în bunătatea, în ocrotirea, în semnele de prevestire pe care le trimet omenirii; ei sunt geniile bune ale oamenilor, sunt pronia cerească pogorîtă creştineşte pentru fericirea omului. Ceres ne învaţă cultivarea cerealelor; Minerva a măslinului, Bacus a viei; *magna, veneranda Pales* a turmelor. Cu un cuvânt, în Virgiliu zeii se întovărăşesc frăţeşte cu oamenii pentru a îmblânzi natura, pentru a o face plăcută şi folositoare — nu umanităţii, ci poporului care locueşte frumoasa Italie :

> Te salut, generoasă mamă a lanurilor, pământ al lui Saturn, hrănitoare de viteji! In cinstea ta păşesc acum să preamăresc gloria şi vechea ta artă; pentru tine cutez să dau drum isvoarelor sfinte şi să fac să s'audă poemul din Askra prin oraşele romane [3].

Oricâte momente de melancolie surprindem în poemul lui Virgiliu, ele rămân vibraţii sporadice; lectura întreagă şi neîntreruptă a *Georgicelor* lasă în sufletul cititorului ecoul celui mai sănătos optimism. «Virgiliu a văzut bine că energia era caracterul dominant al vechiului roman şi de aceea a insistat asupra acestei virtuţi a rassei», observă H. Goelzer [4]. Ca un refren te ur-

1. *Erga*, 174 sqq.
2. *Erga*, 109 sqq.
3. *Georg.*, II, 174—177.
4. H. G., Virg. *Les Georg.*, Introduction, p. XVI (éd. G. Budé).

www.dacoromanica.ro

măresc, ca un răsunet de evlavie auzi, până târziu după citire, versuri caracteristice ca acestea :

In primis venerare deos atque annua magnae
Sacra refer Cereri..... [1])

Sau:

Ergo rite suom Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis lancesque et liba ferremus;
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinquiaque in veribus torrebimus extra colurnis [2].

Dar caracterul moral şi religios al *Georgicelor* — caracter subjugat tradiţiei romane luate ca element de massă — va ieşi mai clar dacă-l vom pune o clipă alături de acela filosofic-individualist al lui Lucreţiu, un poet pe care de altfel Virgiliu l-a admirat şi, de-atâtea ori, l-a imitat.

De rerum natura se osebeşte de *Georgice* nu numai superficial — prin subiectul tratat. Intre aceste opere ce aparţin aproape aceleiaşi vremi şi societăţi este o prăpastie; le desparte şi concepţia de bază, şi zeii, şi natura, şi oamenii înşişi, cari sunt alţii; sunt oameni de altă essenţă şi cu alte roluri, într'o parte şi în cealaltă.

Pentru Lucreţiu, de pildă, nu există legătură între omenire şi zei; oamenii nu se bucură de ocrotirea acestora iar cât priveşte mitologia cu poveştile ei, oricât e de bine întocmită, ea rămâne ce este: un mit gol de adevăr, pe care raţiunea îl respinge.

> Oricât de frumoase, oricât de bine au fost orînduite acestea (miturile), ele sunt în orice caz respinse departe de către raţiunea adevărată. Căci zeii, prin firea lor, se bucură de o pace fără sfârşit şi se ţin la distanţă de zbuciumul şi lumea noastră. Ei sunt străini de orice durere, ne-atinşi de primejdii şi se mulţumesc cu puterile de care dispun. N'au nevoie de noi şi nu-i încântă laudele, cum nu-s turburaţi nici de ură împotriva noastră [2].

1. *Georg.*, I, 338 sqq., «Inainte de orice, venerează pe zei şi adu jertfe în fiecare an marei zâne Ceres...».

2. *Georg.*, II, 393 sqq., «Potrivit datinei, vom rosti prinurmare, după cântecele strămoşeşti, onorurile datorite lui Bacus şi-i vom aduce prinos de mâncări şi de prescuri sfinte. Dus de coarne, un ţap sortit morţii va sta în faţa altarului iar noi îi vom frige mădularele grase, petrecute în ţepuşe de alun».

3. Lucr., II, 644—651.

www.dacoromanica.ro

Natura nu se înfăţişază omului ca un prieten ci ca un monstru nebiruit. Noi, cu pământul ce locuim cu tot, suntem doar o picătură într'un ocean infinit, grandios. De altă parte, materia cosmică însăşi, prin constituţia ei, va ceda legilor morţii, precum altă dată a primit legea naşterii şi a fiinţării. Universul deşi imens, este şi el pieritor (indiferent dacă va muri prin foc sau apă) întocmai cum sunt destructibile părţile ce l-au alcătuit.

O mică dovadă despre indiferenţa naturii, despre cât înseamnă omul în această economie. Cea mai mare parte a pământului este ne-accesibilă omului; puţinul teren bun nu se lasă îmblânzit decât prin stăruinţele grele ale muritorilor.

> Intăi de toate gândeşte-te cât pământ e acoperit de nesfârşitele porniri ale cerului! Cât spaţiu ocupă cu lăcomie munţii şi pădurile fiarelor sălbatice ! Cât se mai întind şi stâncile şi nesfârşitele lacuri şi mările, pe care ţărmii le despart de uscat ! In sfârşit, din ceea-ce a rămas, aproape două treimi le răpeşte muritorilor fie arşiţa nesuferită, fie căderile infinite de zăpezi. Ce mai este teren de cultivat, natura l-ar nimici şi pe acela de-ar fi lăsată în voea ei, dacă munca omenească nu s'ar împotrivi, dacă nevoile vieţii nu l-ar fi deprins să geamă sub dinţii puternici ai greblei, şi dacă nu l-ar fi sfărâmat sub apăsarea plugurilor. De n'am întoarce cu fierul brazdele roditoare, de n'am pregăti ţărâna în vederea încolţirii seminţelor, acestea n'ar fi în stare să se deschidă de la sine şi să iasă în lumina aerului. Şi totuşi, roadele dobândite printr'o osteneală aşa de încordată, se întâmplă foarte deseori ca, tocmai când pământul e mai înverzit şi mai acoperit cu flori, să fie: sau arse de arşiţa nesuferită a soarelui, sau nimicite de ploi neaşteptate, şi de bruma îngheţată, sau răpite de vânturile care bântue pământul cu vârtejuri pustietoare [1].

Atitudinea lui Lucreţiu faţă de natură este liberă de orice prejudecată religioasă; el poate spune fără rezerve cititorului că prin poemul său *a purces către eliberarea spiritului din lanţurile religiilor* [2].

Teama de moarte, de chinurile lumii de dincolo împing omenirea la grele păcate. Morala lumii trebue deslegată odată din cătuşele fantomelor făurite de religie. Omul trebue să ştie că stă dezarmat în faţa monstrului, şi să-şi modeleze viaţa numai pe baza acestei realităţi ; să nu-şi făurească prinurmare iluzii şi să nu fie surprins de nepăsarea cu care într'o zi va fi strivit în lupta cu titanul nimicitor şi orb, ce se numeşte natură.

1. *Lucr.*, V, 200—218.
2. *Lucr.*, IV, 7.

www.dacoromanica.ro

Cât de duios, cât de uman apare Virgiliu față de singularul său înaintaș ! Voios ca un copil, autorul *Georgicelor* se lasă captivat numai de partea frumoasă a naturii, numai de armonia și de bunătatea ei darnică. Apoi cât de roman se arată când socotește bogățiile pământului italic *(magna parens frugum, magna virum)*, când admiră faima Romei care prin muncă și moravuri severe a biruit lumea. Cu căldură poetul arată plugarului semnele sigure după care să-și călăuzească lucrările; căci și soarele, și luna, și constelațiile și stelele își iau benevol sarcina să-l învețe când este timpul să înceapă fiecare lucrare. Rege al naturii, omul e susținut și ajutorat de dânsa.

Virgiliu nu-i străin de poemul lui Lucrețiu; îl cunoaște, îl prețuește și nu nesocotește chiar modul de a vedea lumea și de a concepe viața, al acestuia.

> Fericit acela — zice Virgiliu cu gândul la autorul poemului naturii — care a putut cunoaște pricinile lucrurilor ; fericit cel care a călcat în picioare toate temerile și neînduplecatul destin și zgomotul Aheronului lacom !
>
> Dar e fericit și acela care a cunoscut zeii câmpenești — pe Pan, pe bătrânul Silvan și pe surorile nimfe ! [1].

Scriind aceste versuri — comentează H. Goelzer [2] — poetul n'a vrut atâta să pună pe picior de egalitate un poet savant cu un agricultor cât a ținut să arate superioritatea credinței asupra negației.

Dar cel mai caracteristic loc ni-l oferă versurile în care Virgiliu pune alăturea viața de la țară cu aceea orășenească.

> O prea fericiți agricultorii, de și-ar cunoaște bunurile lor ! Ținându-se departe de armele inamice ei primesc de la pământul cel darnic o hrană ușoară revărsată din sânul lui [3].

După acest elogiu al liniștei agricultorului, poetul se întoarce spre viața orășenească încărcată de zbucium, spre a o caracteriza astfel :

1. *Georg.*, II, 490—494.
2. *Op. cit.*, p. XIX, nota 4.
3. *Georg.*, II, 458—460.

www.dacoromanica.ro

Dacă agricultorul n'are un palat înalt unde prin porţi impunătoare să dea năvală în toate încăperile un val de clienţi veniţi de dimineaţă să-l salute; dacă ţăranii nu-s ahtiaţi după portaluri lucrate în scoici variate şi după haine brodate în aur şi după vase de aramă corintică; şi dacă pentru dânşii lâna nu se vopseşte în purpură asiriană, şi dacă nu strică cu dresuri de scorţişoară întrebuinţarea untdelemnului limpede, cel puţin nu le lipseşte liniştea cea fără de griji şi viaţa bogată în mijloace nu-i înşeală; şi nu le lipsesc orele de odihnă pe întinsele pajişti, nu peşterile nu lacurile cu apă vie, nu valea răcoroasă a Tempei, nu mugetele boilor, nu somnul dulce la umbra copacului. Acolo-s şi dumbrăvi şi ascunzişuri de fiare; sunt tineri căliţi la muncă şi deprinşi cu puţin; acolo se fac încă slujbe divine pentru zei; acolo trăesc încă venerabili bătrâni.

Zâna dreptăţii, părăsind pământul, pe acolo şi-a lăsat urmele paşilor ultimi [1].

Locul pare caracteristic, fiindcă poetul nu pregetă să se declare partizan hotărît al vieţii rustice, dispreţuind zbuciumul vieţii burgheze. Sufletul lui este întreg în mijlocul naturii, iar idealul moral pe care el îl visează se găseşte nu în viitor ci pe linia trecutului, în moravurile austere al ţăranului roman.

Revenind la observările istoricului Meyer, putem pune acum unele concluzii.

Virgiliu scriind Georgicele, face o operă în care specificul roman iese mai învederat ca oriunde. Poetul se apropie de massă, îmbracă haina omului din popor şi, ajutat de un puternic talent, întruchipează în formele desăvârşite ale artei, «tendinţele universale, ce au reşedinţa în massa omogenă»; el realizează «condiţiunile şi motivele interne», «tradiţia, imobilitatea şi supunerea în faţa trecutului». In această construcţie — «elementul individual» este firește dominat de «factorul general».

Pentru clarificarea noţiunii adăugăm: într'un limbaj politic Virgiliu s'ar numi «reacţionar»; într'unul de critică literară ar fi poreclit «romantic» iar într'unul sociologic ar fi un «conservator», un «tradiţionalist», care în opera *Georgica* dă expresiune spiritului colectiv şi, prin aceasta, se încorporează massei sociale a poporului roman.

CEZAR PAPACOSTEA

1. *Georg.*, II, 458—474.

www.dacoromanica.ro

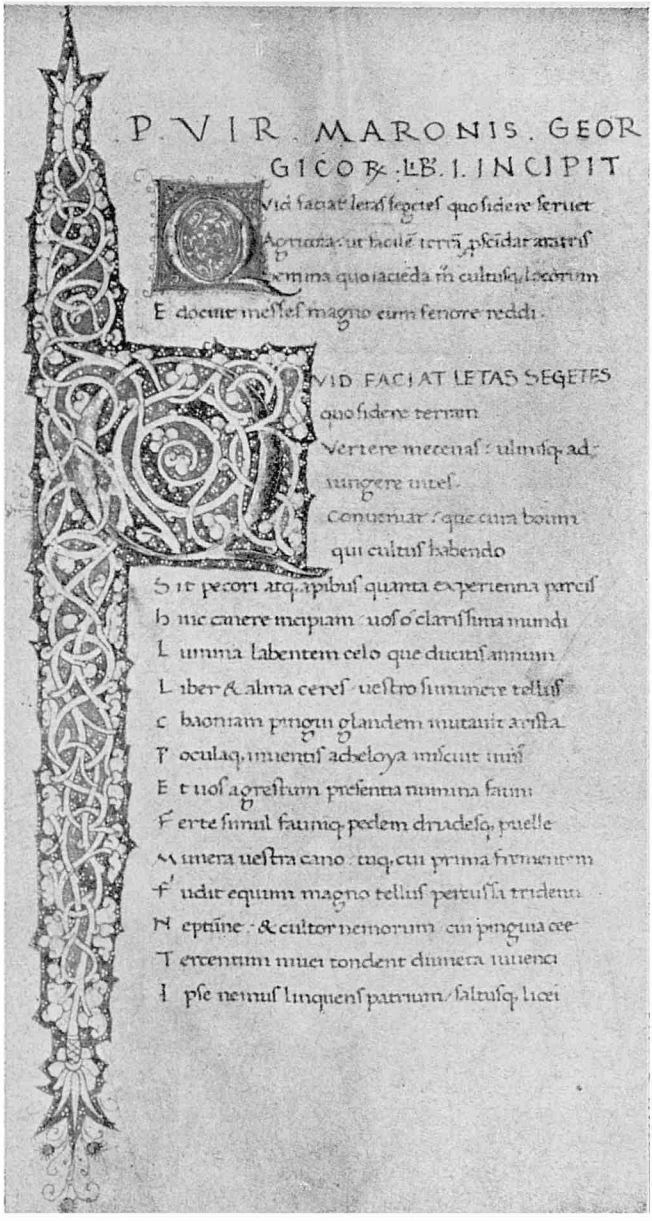
P. VIR. MARONIS. GEOR
GICOR. LIB. I. INCIPIT
Quid faciat letas segetes quo sidere terram
Vertere Maecenas ulmisq. adiungere vites
Conueniat quae cura boum qui cultus habendo
Sit pecori apibus quanta experientia parcis
Hinc canere incipiam uos o clarissima mundi
Lumina labentem caelo quae ducitis annum
Liber & alma Ceres uestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista
Poculaq. inuentis acheloya miscuit uuis
Et uos agrestum praesentia numina faunei
Ferte simul faunique pedem dryadesque puellae
Munera uestra cano tuque o cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptune & cultor nemorum cui pinguia cerno
Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci
Ipse nemus linquens patrium saltusque Lycei

O filă dintr'un manuscript vergilian din sec. XV.

www.dacoromanica.ro

COMENTARIUL LUI DONATUS ASUPRA VIEȚII LUI VERGILIUS.

Poetul care, așa de minunat, a isbutit să ne înfățișeze, în opera sa literară, ființa poporului roman cu toate însușirile ei caracteristice, însușiri prinse în epoca de supremă ascensiune a acestui popor, nu putea să nu-și găsească, din bună vreme, numeroși biografi. Aceștia au supus unei amănunțite cercetări nu numai opera, dar și viața poetului.

Opera, puțin influențată de modelele grecești, este o operă originală, — originală chiar și în imitațiune [1]) — și cu un caracter de universalitate desăvârșită. Căci, dacă facem abstracție de limbă, care este universală numai într'o anumită epocă a istoriei omenirii, și dacă scoatem din opera lui Vergilius elementele locale cari fixează pe poet în timp și în spațiu, găsim în lucrările poetului dela Mantua studiată umanitatea în formele ei cele mai curate. Simțirea omenească este expusă așa de natural, cum nu o mai găsim la nici un alt scriitor antic. De aceea, cu drept cuvânt am putea spune în această privință că, odată cu Vergilius, în literatura latină,

Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo [2]).

Poetul ajunge pentru viitorimea sa modelul genurilor literare în cari el a scris. Și opera sa ne-a rămas aproape neatinsă; ea a fost păstrată cu sfințenie de urmași, așa precum ne-a fost lăsată de el însuș.

Viața poetului de la Mantua însă a fost deformată și denaturată de generațiunile ce i-au urmat; astfel că astăzi numai cu greu putem să-i cunoaștem adevărata biografie.

---

1. cf. A. Guillemin, *L'originalité de Virgile*, în *Revue des Études Latines*. VIII, 2. 1930.

2. Verg. *Ecl.* IV. 5.

www.dacoromanica.ro

Având norocul să fie preţuit, ba chiar îndrăgit de contimporanii săi — spre deosebire de alţi scriitori mari latini, de pildă Lucretius care, numai în zilele noastre şi-a găsit o justă apreciere, sau Horatius, puţin gustat de publicul cel mare al epocei sale — Vergilius a fost considerat ca o fiinţă extraordinară, aproape misterioasă, iar în jurul vieţii sale s'au creiat tot felul de legende. Celebritatea i-a fost aşa de mare că a ars de propria-i strălucire şi a orbit pe contimporani :

Urit enim fulgore suo qui praegravat artes
Infra se positas [1])

Faptul că Vergilius a ajuns aşa de repede celebru a făcut pe contimporani, ca şi, mai apoi, pe urmaşi să se ocupe de apariţiunea acestui om extraordinar şi să-i cerceteze, în toate amănuntele, firul vieţii, de la început până la sfârşit. Dar, critica literară a comis o eroare. Ea a dat o mai mare importanţă împrejurărilor mărunte din viaţa autorului, decât operei înseşi, făcând o confuzie între ceeace este element secundar: viaţa omului de toate zilele şi ceeace este element esenţial: structura lui sufletească. In cercetarea metodică a operei unui scriitor, „treapta" cea mai înaltă o formează, evident, personalitatea sa, nu supt forma vieţii zilnice, ci a structurii sale sufleteşti.

Manuscrisele, cuprinzând pe lângă lucrările lui Vergilius, şi biografia sa, au fost numeroase, atât în antichitate, cât şi în evul mediu, până la invenţiunea tiparului. Dar, dacă manuscrisele operii s'au păstrat cu oare care sfinţenie, respectându-se astfel voinţa expresă a poetului şi mai ales a lui August, datele asupra vieţii sale se resimt de gradul de cultură al copiştilor. Când aceştia se întâmplau să fie oameni învăţaţi, manuscrisele erau supuse unei critici juste şi imparţiale şi conţineau cel mult adausuri şi comentarii ingenioase. Când însă copiştii erau călugări simpli, fără învăţătură şi pregătire ştiinţifică şi când, mai ales, se lăsau să fie influenţaţi de ideile timpului în care trăiau, comentariile şi datele asupra vieţii poetului Vergilius sunt pline de absurdităţi şi de curate copilării. Călugării din evul mediu nu puteau ierta lui Vergilius faptul de a fi fost păgân şi că nu s'a născut cu cel puţin un secol mai târziu. Şi, în acelaş

1. Horat. *Ep.* II, 1, 13.

www.dacoromanica.ro

timp, simțiau o adevărată fericire când puteau să interpreteze ca o profeție mesianică versul din ecloga IV :

Cara deum soboles, magnum Jovis incrementum [1]).

Și este curios de a constata că aceste comentarii și aceste date sunt ingenioase și cuprind chiar vederi clare, când ele provin din lumea antică și sunt pline de copilării și absurdități când ele ies din mintea orbită de superstițiuni și din pana stângace a copiștilor medievali. Aceștia din urmă par a fi conspirat cu toții ca să ponegrească pe reprezentanții culturei politeiste păgâne.

Viața lui Vergilius, în toată simplitatea ei, desbrăcată de adausurile comentatorilor posteriori, se poate citi în orice manual de literatură latină.

Intrucât însă aceste adausuri își au importanța lor istorică și documentară, am găsit, nu fără oarecare interes, să arătăm în cele următoare, călăuzindu-ne mai ales după *Prolegomena* ale lui Ribbeck [2], după marea recensiune a lui Keil, *Grammatici latini* [3] și după Monfalcon, *Oeuvres de Virgile* [4], cari sunt 1) interpolările medievale, cari sunt 2) interpolările antice și 3) întrucât acestea din urmă nu puteau figura în biografia lui Vergilius, atribuită lui Donatus sau a celorlalți gramatici latini.

Avem deci două feluri de comentarii: unele cari se referă la opera poetului nostru, altele la viața lui. Ele nu pot să fie, fără îndoială, separate unele de altele. Căci este natural ca un interpretator al lucrărilor lui Vergilius să ne dea câteodată și amănunte asupra vieții lui, după cum, pe de altă parte, un biograf este ispitit să aprecieze uneori și opera autorului, a cărui viață o cercetează.

Cei mai de seamă comentatori antici ai *operei* lui Vergilius sunt, în ordine cronologică, următorii :

L. Varius și *Plotius Tucca*, prieteni ai poetului, moștenitori ai lui, însărcinați amândoi de August cu publicarea Aeneidei. Lui Varius îi se

1. *Ecl.* IV. 49.
2. O. Ribbeck, *Prolegomena critica*.
3. Hen. Keilii, *Grammatici latini*.
4. I. B. Monfalcon, *De vita Vergilii* în *Oeuvres de Virgile*.

www.dacoromanica.ro

atribue, între altele, schimbarea orînduirei de astăzi a cărţilor ce cuprind frumosul poem, căci se ştie că Vergilius a compus Aeneida, carte de carte, pe cari în urmă, le-a reunit într'un tot organic [1].

Gramaticul *A. Caecilius Epirota*, libertul lui Atticus şi prietenul poetului Cornelius Gallus. Deschizând o şcoală la Roma, Epirota a comentat pe Vergilius înaintea şcolarilor săi, servindu-se de opera poetului, ca de un manual de şcoală, întocmai după cum, înainte vreme, profesorii se folosiau în acelaş scop de *Bellum Punicum* al lui Naevius sau de *Annales* ale lui Ennius.

Invăţatul *Asinnius Pollio*, mare gramatic, şi *C. Julius Hyginus*, libertul lui August şi prefect al Bibliotecei Palatine, au făcut, amândoi, mai mult comentarii de cuvinte. Ni se citează, între altele, comentarul ce a făcut Pollio asupra expresiunii *Miles Ulixi* [2] sau asupra frazei *qui tantus clangor ad auras* [3] şi critica ce o face Hyginus lui Vergilius că a întrebuinţat nelalocul său terminul technic augural *praepetibus pinnis*, când a vorbit despre sborul lui Daedal [4].

Interpretări de text au mai făcut, în urmă, *Iulius Modestus, L. Anaeus Cornutus, M. Valerius Probus, Aelius Donatus, Maurus Servius Honoratus* şi mulţi alţii.

In acelaş timp, împotriva criticilor nedrepţi, împotriva aşa numiţilor *obtrectatores*, s'a ridicat, câteva decenii mai târziu Q. *Asconius Pedianus*, gramatic, născut cu douăzeci de ani după moartea lui Vergilius. Faptul acesta este o dovadă sigură că autorul Aeneidei a dat naştere unui curent literar foarte puternic.

Comentatori asupra *vieţii* poetului Vergilius, comentatori cari ne interesează mai de aproape în această cercetare a noastră, ni se citează din antichitate *C. Melissus*, libertul lui Maecenas, *C. Julius Hyginus* şi *M. Valerius Probus*, amintiţi mai sus, *Suetonius, Donatus* şi alţii.

---

1. Nisus grammaticus audisse se a senioribus aiebat Varium librorum ordinem commutasse et qui nunc secundus sit in primum, tertium in secundum et primum in tertium locum transtulisse; etiam primi libri correxisse principium his verbis demtis: ille ego qui quondam... horrentia Martis. La Ribbeck, *Proleg.* p. 88.

2. *Aen.* II. 7.

3. *Aen.* VI 561: Ribbeck propune lecţiunea *aures* în loc de *auras*.

4. *Aen.* VI, 15.

www.dacoromanica.ro

Ni s'a păstrat şi o *biografie*, destul de mare a poetului de la Mantua. Ea este atribuită, în general, lui Aelius Donatus, vestit gramatic de pe la mijlocul veacului al IV, profesorul Sfântului Hieronymus.

Biografia aceasta a lui Donatus este, după cum a dovedit-o critica modernă, opera istoricului *Suetonius* care a trăit între anii 75-150. Acest scriitor, în afară de Vieţile celor 12 împăraţi, ni-a mai lăsat şi un *De viris illustribus*, carte care ne descrie viaţa mai multor poeţi, oratori, istorici, filosofi, gramatici şi retori. Lucrarea ni s'a păstrat necomplectă; în ea aflăm însă vieţile lui Terentius, Horatius, Lucanus, Juvenalis şi Persius, dintre poeţi, şi, fără îndoială, nu putea să lipsească biografia poetului dela Andes. Trăind supt împăraţii din dinastia Flavia, Suetonius a avut, după cum au stabilit-o criticii din timpurile noastre, ca principal isvor de informaţiune pe Asconius Pedianus, amintit mai sus.

Biografia ce posedăm astăzi ne este transmisă supt numele lui *Tib. Claudius Donatus*. care a dedicat-o fiului său Tib. Claudianus Maximus Donatianus [1]).

Tot din antichitate ni s'a mai păstrat şi o a doua biografie a lui Vergilius. Gramaticul *Maurus Servius Honoratus*, contimporanul lui Tib. Claudius Donatus, este comentatorul cel mai de seamă al poetului nostru. Comentariul său îl posedăm astăzi în întregime. La începutul acestui comentariu a adăugat şi biografia lui Vergilius. Ea însă este aproape aceeaş cu a lui Donatus, dovadă că amândoi s'au inspirat din acelaş isvor de informaţiune care a fost Suetonius. Biografia lui Servius este mai redusă decât cea a lui Donatus şi îi este superioară.

Multe din adausurile ce le întâlnim la Donatus nu le găsim la Servius şi ediţia acestuia de pe la anul 1600, datorită învăţatului Pierre Daniel din Orleans, este purificată de multe din copilăriile călugărilor medievali.

Vom reproduce în cele următoare câteva din adausurile copiştilor şi ale călugărilor. — adausuri cari caracterizează mai mult pe autorii lor decât pe Vergilius — şi apoi, vom adăoga şi câteva din interpolările gramaticilor antici cari s'au ocupat cu viaţa şi opera acestui poet.

1. Magia sau Maia Polla, mama lui Vergilius, fiind însărcinată, a

1. Aceeaş biografie a fost versificată de gramaticul *Phocas;* din ea ni s'a păstrat un fragment. Phocas a trăit în jumătatea a doua a secolului al V-lea.

www.dacoromanica.ro

visat că a dat naştere unei ramuri de laur din care, după ce a fost plantată în pământ, a crescut un arbore mare plin de flori şi de fructe. A doua zi, deşteptându-se din somn, a plecat la ţară, însoţită fiind de bărbatul ei. Pe drum a născut într'un şanţ pe Vergilius. Copilul nou născut n'a scos nici un ţipăt şi era aşa de frumos ca înfăţişare că chiar de atunci dădea nădejdii mari pentru viitor. — Şi a existat, ne spune Donatus, şi o a doua prevestire: Plantând în pământ, cum era obiceiul la naşteri în acea regiune, o ramură de plop, aceasta s'a prins aşa de repede că a întrecut pe toţi ceilalţi plopi sămănaţi de alţii mai înainte. Acest copac i-a fost consacrat lui Vergilius şi s'a numit după numele lui. La el se duceau femeile gravide cu mare sfinţenie şi făceau rugăciuni (vota) de legare şi deslegare [1]). — Primul adaus al călugărilor medievali.

2. După ce Vergilius, ca băiat, a învăţat carte, îndeletnicindu-se în special cu medicina şi cu matematicile, a plecat la Roma, unde a făcut cunoştinţă cu şeful grajdurilor împăratului, ai cărui cai îi vindeca, de câte ori se îmbolnăviau. Ca răsplată pentru aceasta, Vergilius primea, ca orice om de serviciu, una sau mai multe pâini. Într'aceea îi s'a trimis lui August în dar din partea Crotoniaţilor un mânz de o mândreţe deosebită, care, după aprecierea tuturora, avea să fie într'o zi un cal extraordinar şi ca frumuseţe şi ca iuţeală. Când Vergilius a văzut mânzul a spus şefului grajdurilor împărăteşti că mânzul s'a născut dintr'o iapă bolnavă şi că nu va ieşi din el nimic extraordinar, nici ca frumuseţe nici ca iuţeală. Prevestirea s'a dovedit în urmă adevărată. Raportându-i-se faptul lui August, acesta a dat ordin să-i se îndoiască porţia de pâine. Când, deaşişderea îi s'au trimis în dar împăratului nişte câini din Spania şi Vergilius prezicând că părinţii lor au fost şi că şi ei vor fi curajoşi şi iuţi, şi faptul dovedindu-se exact, August a dat ordin să i se îndoiască din nou numărul pâinilor [2]). — Al doilea adaus neghiob al călugărilor medievali.

3. August avea o îndoială dacă el este fiul lui Octavius sau al altcuiva şi s'a gândit să întrebe de aceasta pe Vergilius, ca unul care dăduse probă că el cunoştea şi firea şi pe părinţii animalelor. De aceea, chemând la sine pe Vergilius, l-a tras la o parte şi înlăturând orice martor,

1. Donatus, *Vita P. Vergilii Maronis* 1.
2. Donatus, 3.

www.dacoromanica.ro

l-a întrebat dacă ştie cine este şi ce posibilităţi are ca să fericească pe oameni. — „Cunosc, împărate, zise Vergilius, că ai o putere aproape egală cu a zeilor nemuritori şi că poţi să faci fericit pe ori cine vrei". — „Eu, răspunse August, am să te fac bogat şi fericit, dacă îmi vei spune la întrebarea mea numai adevărul". — „O de aş putea, zise Maro, să grăiesc tot adevărul la întrebarea ce-mi pui". — Atunci August: „Unii cred că sunt fiul lui Octavius, alţii bănuesc că m'aş fi născut dintr'un alt tată".— Maro zâmbind răspunse: „Iţi voiu spune bucuros, dacă îmi porunceşti să vorbesc ceea ce simt, liber şi fără teamă de pedeapsă". Împăratul l-a asigurat prin jurământ că nu se va supăra de nici o vorbă a lui şi că în orice caz nu-i va da drumul nerăsplătit. — La aceasta, Maro, înfigându-şi ochii în ochii lui August, îi zise: „Matematicii şi filosofii mai uşor pot cunoaşte calităţile părinţilor celorlalte animale. In ce priveşte pe om, cunoaşterea nu este posibilă. Despre tine însă am o părere verosimilă, ca să pot şti ce meserie a avut tatăl tău". — August aştepta cu nerăbdare ce avea să-i spună. — Atunci Vergilius îi zise: „Pe cât pot eu înţelege lucrurile, tu eşti fiul unui brutar". Împăratul încremeni şi îşi frământa mintea, cum se va fi putut întâmpla aceasta. — Intrerupându-l Vergilius îi zise: „Ascultă-mă, cum am venit eu la bănuiala asta. De câte ori îţi spuneam sau îţi preziceam ceva, ce n'ar fi putut să înţeleagă decât oamenii mari şi învăţaţi, tu, împărat al Romei, dedeai ordin mereu ca să fiu răsplătit în pâini: ceeace nu face decât un brutar sau unul născut dintr'un brutar". — Lui August i-a plăcut gluma. „De aci înainte, îi zise împăratul, vei primi daruri nu din partea unui brutar, ci din partea unui împărat mărinimos" [1]. — Al treilea adaus neghiob al unor copişti sau călugări medievali.

4. August a întrebat odată pe Vergilius, cum se guvernează mai bine o ţară? — „Dacă cei înţelepţi, răspunse poetul, ţin cârma şi dacă cei buni sunt puşi înaintea celor răi. Deci, cei buni să aibă onorurile, însă cu condiţiunea ca să nu facă nimănuia nedreptate". — Maecenas îi spuse odată: Ce nu aduce omului plictiseală? — „Mulţimea aceloraşi lucruri ne plictiseşte, în afară de învăţătură". — „In ce chip, îl întreabă Maecenas, poate să-şi păstreze cineva o situaţie înaltă şi bună?". — Dacă, răspunse Vergilius, cu cât este cineva mai sus în onoruri şi bogăţii, cu atâta se sileşte mai mult să întreacă pe ceilalţi în dărnicie şi dreptate". — Vergilius avea

1. Donatus 3—4.

www.dacoromanica.ro

obiceiul să spună că nici o virtute nu este aşa de necesară omului ca răbdarea şi că nici o situaţie nu poate să fie atât de critică, încât un om curajios să nu poată să o învingă printr'o răbdare prudentă. Ideea a trecut-o în Aeneida :

Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntque, sequamur:
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est [1])

Când un prieten îi vorbia odată de răutatea şi duşmănia lui Cornificius, Vergilius îi zise: „Care crezi tu că este pricina acestei răutăţi ? Eu nici odată n'am supărat pe Cornificius şi, în afară de aceasta, eu ţin la el. Nu-ţi aduci aminte de vorba marelui Hesiod că architectul nu poate să sufere pe architect şi poetul pe poet? Hesiod a înţeles pe cei răi, căci oamenii de treabă ţin totdeauna la cei învăţaţi. In ce priveşte meritul şi gloria, eu am la îndemână o armă bună. Voiu lupta cu mai multă râvnă pentru virtute şi cu cât voiu fi mai delicat, cu atât mai repede va plesni invidia". — August avea de prieten pe un oarecare Philistus, orator şi poet mediocru, având darul de a critica pe toată lumea. Aceasta, nu ca să afle adevărul, cum făcea deobicei Socrates, ci ca să pară grozav. Cu răutăţile şi spiritele sale căuta să supere şi pe Vergilius, ori unde îi se întâmpla să-l întâlnească. Vergilius ori pleca tăcut ori tăcea ruşinat. Când odată l-a făcut, în faţa lui August, *elinguis* (mutulică) şi că n'ar şti să-şi susţie cauza, chiar dacă ar avea limbă *(lingua)*, Vergilius îi zise: „Taci, flecarule [2], căci tăcerea asta a mea mi-a procurat apărători ai cauzelor mele pe însuş împăratul şi pe Maecenas, şi, când vreau, vorbesc cu o astfel de trompetă care se aude în toate părţile şi în toate vremurile. Tu, prin vorbăria ta, spargi nu numai urechile oamenilor, dar şi zidurile". — August a mustrat atunci pe Philistus cu o privire încruntată. Iar Maro zise: „Dacă acesta, împărate, ar cunoaşte timpul când să tacă, ar vorbi mai rar. Căci noi trebuie să tacem întotdeauna, afară de când tăcerea strică, sau când vorba foloseşte altora. Căci cel ce caută ceartă şi nu ştie când trebuie să pună capăt certii, de oamenii înţelepţi este socotit între proşti" [3]). — Al patrulea adaus care nu poate să provie decât din preocupările filosofice ale vreunui comentator medieval.

1. *Aen.* V, 709—710.
2. *Rabula,* advocat prost.
3. Donatus, 18.

www.dacoromanica.ro

5. După ce a luat conducerea statului, i-a venit în minte lui August să afle, dacă n'ar fi mai bine să părăsească tirănia și să lase toată puterea în seama consulilor anuali și să încredințeze afacerile publice senatului. In această privință părerile oamenilor pe cari i-a consultat, Maecenas și Agrippa, erau diferite. Agrippa susținea, într'un lung discurs că chiar dacă n'ar fi lucru onorabil, totuș este folositor să părăsească tirănia ; Maecenas însă a căutat pe toate căile să combată această părere. August șovăia în sufletul său și înclina când într'o parte, când într-alta. Căci părerile erau contradictorii și susținute cu argumente deopotrivă de puternice. De aceea, împăratul a cerut lui Vergilius să se pronunțe, dacă este în interesul unui particular ca să fie tiran în țara sa. Atunci poetul zise: „Tirania în sine este urîtă și pentru cei cari conduc statul și pentru cetățeni: fiindcă e natural, ca pentru invidia supușilor sau pentru nedreptatea lor, să trăiești mereu într'o mare bănuială și chiar într'o mare teamă. Dacă însă cetățenii ar găsi pe cineva drept, pe care să-l iubească mult, ar fi folositor pentru stat ca puterea supremă să fie în mâna unuia singur. De aceea, dacă și pe viitor vei distribui dreptatea, precum faci acum, tuturora fără deosebire: este și în interesul tău și în interesul omenirii ca să domnești singur. Căci acum ești până într'atâta înconjurat de bunăvoința tuturora, încât ești adorat și socotit ca un zeu". August în timpul domniei sale a ascultat de părerea lui Vergilius [1]. — Nici acesta al cincilea adaus nu poate să facă parte din biografia primitivă a lui Vergilius. El este de proveniență medievală.

Toate aceste considerațiuni filosofice cât și copilăriile de mai sus, privitoare la nașterea și tinerețea lui Vergilius, sunt interpolări ale copiștilor sau ale călugărilor cari au avut în mână manuscrisele poetului.

Iată acum și un alt soiu de adausuri ce le găsim în biografia de azi a lui Vergilius, dar cari sunt atribuite, fie direct lui Donatus, fie altor gramatici antici și cari, de sigur, n'au de a face cu expunerea simplă ce va fi scris Asconius Pedianus și după el Suetonius asupra vieții poetului nostru.

1. Vergilius a îndrăgit pe tînărul Cebetes care era și poet și pe Alexander, gramatic, pe care l-a cântat în Bucotica a II-a supt numele

1. Donatus, 19.

www.dacoromanica.ro

de Alexis. Amândoi i-au fost dăruiţi, primul de Asinius Pollio, al doilea de Maecenas. De asemenea, a avut dragă pe Plotia Hieria, amica lui L. Varius. Despre aceasta Asconius Pedianus ne afirmă, — dăm textul numai în latineşte — *ipsam postea maiorem natu narrare solitam, invitatum quidem a Vario ad communiorem sui, verum pertinacissime recusasse.* Puritatea de moravuri a lui Vergilius a fost atât de mare că la Neapole era numit de obiceiu *Parthenias,* fecioara, şi de câte ori venia la Roma, ca să scape de privirile mulţimii se ascundea în cea mai apropiată casă [1]).—Faptul îl găsim povestit şi de Servius.

2. Din darurile ce i-au făcut prietinii, Vergilius a ajuns la o frumoasă avere. Avea o casă pe Esquilin, lângă parcul lui Maecenas şi avea moşii în Campania. Din averea sa îşi ajuta şi părinţii, căci tatăl său orbise. Avea doi fraţi după tată, pe micul Silon şi pe tânărul Flaccus, cari amândoi au murit înaintea sa. Pe Flaccus mort îl cântă în ecloga V. supt numele de Daphnis. Mama sa s'a măritat a doua oară şi din căsătoria a doua a avut un copil numit Valerius Proculus, pe care, Vergilius, ca frate „ex alio patre" l-a lăsat ca moştenitor împreună cu Tucca, Varius, Maecenas şi Augustus [2]). — Aceste fapte ni le raportează şi Servius.

3. Vergilius vorbia rău şi scria încet [3]) In viaţa sa a ţinut un singur discurs, în faţa judecătorilor. Scria *more ursae,* sau *ritu ursino,* adică dicta dimineaţa multe versuri pe cari până seara le reducea şi le refăcea mereu, netezându-le într'una, după cum face ursoaica care îşi linge necontenit puii, până ce din mici dihănii scoate frumoşi pui de urs [4]).—Faptul îl găsim şi în biografia lui Servius.

4. Vergilius a scris poesii de tânăr. Cele dintâi versuri ale sale ar fi un frumos distich elegiac, făcut la moartea lui Ballista, magistru de gladiatori, lapidat de mulţime din cauza unor tâlhării :

---

1. Παρθένος, fecioară, de unde Parthenope, vechiul nume al oraşului Neapolis. De sigur s'a făcut o apropiere între *virgo,* fecioară, şi *Virgilius.*

2. Donatus, 6.

3. Donatus 6 : Tardissimus etiam in sermone et paene indocto similis.

4. Donatus 9 : *Vergilium quoque paucissimos dic composuisse versus auctor est Varius.* Quint. *Inst. or.* X 3. 8. — Unii gramatici susţin absurditatea că Aeneida ar fi fost scrisă mai întâi în proză şi că, după planul lui Vergilius, ea trebuia să cuprindă 24 cărţi.

www.dacoromanica.ro

Monte sub hoc lapidum tegitur Ballista sepultus.
Nocte, die, tutum carpe, viator, iter[1])

Versurile acestea probabil nu sunt ale lui Vergilius[2]).

5. La vârsta de 15 ani, Vergilius ar fi scris un *Culex*, care ni se citează între carmina minora ale sale. Cuprinsul ar fi următorul: Un cioban obosit de arșița soarelui a adormit supt un copac, și, în vreme ce se îndrepta spre el un șarpe, un țințar din balta de alături l-a înțepat, înfigându-i acul. Ciobanul lovind țințarul l-a turtit și, văzând în timpul acesta șarpele, l-a omorît. Ridicând apoi țințarului un mormânt, i-a făcut epitaful următor :

Parve culex, pecudum custos tibi tale merenti
Funeris officium vitae pro munere reddit[3]

6. Georgica a IV-a dela versul 357 până la sfârșit cuprindea laudele lui Cornelius Gallus. Când acesta a căzut în disgrația lui August și când a fost silit să-și curme zilele, Vergilius a înlocuit finalul Georgicei cu episodul lui Aristaeus[4]). — Servius nu ne spune nimic în această privința. Adausul este al vreunui gramatic antic.

7. Vergilius avea obiceiul să-și citească versurile în public. Când odată Cicero — ne spune Donatus — a auzit recitarea unor versuri din bucolice, și-a dat seama de valoarea acestor versuri și a rugat să fie recitată încă odată bucolica dela început. Ascultând-o cu atenție a spus la sfârșit: *magnae spes altera Romae*. Cicero fiind prima speranță, Maro urma să fie a doua. Vorbele marelui orator au fost înserate în urmă în Aeneida

1. Vezi încercările de variare ale lui Phocas, din care citățm un distich.

Ballistam sua poena tegit, via tuta per auras.
Hic Ballista iacet: certo pede perge, viator.

2. Vezi interpolarea în Ribbeck, *De vita et scriptis P. Vergili Maronis narratio* XIII.

3. Vezi paternitatea acestui distich în Forbiger, *P. Vergili Maronis opera III.* XVII.

4. Forbiger, *op. cit.* XXIV.

www.dacoromanica.ro

la adresa lui Ascanius [1]). — Faptul nu-l întâlnim în biografia păstrată de Servius; el este o interpolare a vreunui comentator.

8. Pe lângă modestia sa, de care a dat dovadă când a cerut să-i fie ars manuscrisul Aeneidei, ca fiind o lucrare necomplectă, Vergilius era blând, bun şi lipsit de orice pismă. Tot ce avea împărţia cu alţii. Biblioteca sa era deschisă tuturora. Amintia adeseori, — continuă Donatus — vorba lui Euripides τὰ τῶν φίλων κοινά, adecă *Communia amicorum esse omnia.* Aşa de puţin ţinea la glorie că nici odată nu se supăra când altcineva îşi atribuia versurile sale. Un poet dela curtea lui August, numit Bathylus se dădea ca autorul unui distich scris într'o noapte de Vergilius, fără să-l semneze, pe poarta palatului împărătesc :

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
Divisum imperium cum Jove Caesar habet.

Pentru acest prea frumos distich Bathylus şi-a primit şi răsplata.

Noaptea următoare s'au găsit scrise de patru ori unul după altul: *Sic vos non vobis* .Nimenea la cererea lui August n'a putut să completeze aceste versuri. Numai Vergilius putu să le întregească şi prin aceasta a făcut dovada că el fusese autorul versurilor cu cari se lăuda Bathylus.

Căci după ce a scris mai întâiu supt distichul presupus al lui Bathylus hexametrul:

Hos ego versiculos feci, tulit alter honorem, a completat versurile astfel:

Sic vos non vobis, nidificatis aves.
Sic vos non vobis, vellera fertis oves.
Sic vos non vobis, mellificatis apes.
Sic vos non vobis, fertis aratra boves.

După ce s'a aflat aceasta, Bathylus a rămas de râs. — Faptul acesta nu-l aminteşte Servius şi el este născocit de imaginaţia vreunui copist din evul mediu [2]).

Toate adausurile enumărate mai sus sunt inovaţiuni ale gramaticilor ulteriori sau ale copiştilor ori călugărilor medievali. Ele n'au de a face propriu zis cu biografia poetului dela Mantua.

1. *Aen.* XII, 168.
2. Donatus 27 v. Monfalcon, *op. cit.* p. XXI.

www.dacoromanica.ro

Dacă interpolările şi născocirile privitoare la viaţa lui Vergilius sunt multe, cele relative la opera sa sunt relativ puţine, cu toate că scrisul nici unui alt autor din antichitate nu s'a bucurat de o atât de mare popularitate. Opera lui Vergilius este cu mult mai puţin diformată ca biografia sa. Critica operii s'a produs mai mult în timpul vieţii sale. Seria de ponegritori, împotriva cărora s'a ridicat Q. Asconius Pedianus, amintit mai sus, a amuţit curând după moartea poetului nostru.

Spre a completa aceste date mărunte asupra vieţii lui Vergilius, nu găsim nelalocul său de a aminti pe câţiva dintre aceşti obtrectatori.

Ni se citează un oarecare Bavius şi un oarecare Maevius, poeţi mediocri, apoi un oarecare Cornificius Gallus ,un oarecare Codrus şi alţii [1].

Indată ce au apărut Bucolicele, un anonim a publicat *Antibucolica*, parodiind pe Vergilius. Ni s'au păstrat următoarele versuri parodiate:

Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi

parodiat prin :

Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmina fagi?

apoi :

Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? An Meliboei?

parodiat prin :

Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? anne latinum?
Non: verum Aegonis nostri, sic rure loquuntur

căutându-se să se arate că acel *cuium* nu este latinesc.

Servius ne citează versul unui poet contimporan care critică pe Vergilius, fiindcă a întrebuinţat pluralul unui substantiv care nu are pluralul :

Hordea qui dixit, superest ut tritica dicat,

iar un alt contimporan al lui Vergilius după: *Nudus ara, sere nudus* a adăugat *habebis frigora, febrem.*

De asemenea, după apariţiunea Aeneidei, Carvilius Pictor a publicat o *Aeneidomastix.*

In partea finală a biografiei lui Donatus, se face o critică literară a operii lui Vergilius, critică fără valoare, care, deaşişderea, pare a fi lucrarea unui gramatic ulterior epocei lui August.

G. POPA-LISSEANU

1. Vezi Ribbeck,*Narratio*, XVI.

www.dacoromanica.ro

VERGILIU ŞI TEOCRIT

Alăturarea acestor două nume trebue căutată mai întâiu în însăşi intenţia poetului latin, liberă, credem, de orice influenţă sau sugestie. In alegerea lui Theocrit ca model, Vergiliu va fi ascultat şi de un imbold sufletesc care-l mâna spre viaţa rustică şi de gusturile şcolii alexandrine, pentru care, în tinereţea lui, avea o entuziastă înclinare [1]). Recunoaşterea inspiraţiunii theocriteene o face Vergiliu însuşi în *Buc.* IV, 1 : *Sicelides Musae...,* VI, 1 : *Syracosio... versu, XI: Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem* [2]). 51: *avena pastoris Siculi* [3]). In al doilea loc, comparaţia au făcut-o, firește

---

1) Cf. Schaper, *De eclogis Vergilii interpretandis et emendandis,* Posen, 1872. Totuşi, se ştie că, după opiniunea în general admisă de criticii moderni pe baza afirmaţiunii din *Vita Servii: Tunc ei proposuit Pollio ut carmen bucolicum scriberet,* Pollio ar fi fost acela care l-a îndemnat pe Vergiliu să compună *Bucolicele.* Această opinie „pe care criticii şi editorii şi-o transmit ca un adevăr recunoscut", dar pe care o modificaseră dejà în favoarea unei iniţiative personale a lui Vergiliu. Bitschofsky şi Sonntag (v. Cartault, *Etude sur les Bucoliques de Virgile,* Paris, A. Colin, 1897, p. 23—4, care, şi el, combate „influenţa iniţială a lui Pollio) o îmbrăţişează şi V. Odnikovic *Les églogues de Virgile et Tityre,* în *Nastavni Vjesnik,* XXIX, din Zagreb (citat din Marouzeau, *Dix années de bibliographie classique.* 1914—24), după care sugestia lui Pollio ar fi avut loc în anul 42. Firește, nu trebue înlăturată, după calculele lui Cartault, care crede că Virgiliu imită pe Theocrit încă din a 2-a jumătate a anului 44 *(op. cit.,* p. 26) decât „influenţa *iniţială*" a lui Pollio, căci *Buc.* III, 84 sqq., III, 86, VIII, 10, IV şi VIII — adresate lui Pollio — precum şi VIII, 11 sq.: *Accipe iussis Carmina coepta tuis* sunt concludente pentru influenţa acestuia asupra *Bucolicelor.*

2) Cf. Servius, *ad Buc.* X, 1: *...id est bucolicum Theocritium invocat carmen.*

3) Sonntag *(Vergil als bukolischer Dichter,* Leipzig, B. G. Teubner, 1891, p. 164) şi Witte *(Der bukoliker Vergil,* die Entstehungsgeschichte einer römischen Literaturgattung, 1922. I. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, p. 35) înţeleg prin *pastoris Siculi,* nu genul bucolic cultivat de Theocrit, ci pe Polyphem.

www.dacoromanica.ro

sporadic şi întâmplător criticii antici, ca Servius şi Aulus-Gellius [1]). Aceştia nu s'au mărginit numai la apropieri de pasagii între cei doi poeţi: ei au făcut şi aprecieri asupra lor. Când în *Buc.* II 22 Corydon zice :

Lac mihi nec aestate novum, nec frigore defit

după Theocrit XI 36:

τυρὸς δ'οὐ λείπει μ'οὔτ'ἐν θέρει οὔτ'ἐν ὀπώρῃ

Servius *ad h. l.)* eclamă şi explică: *„Multo melius quam Theocritus; ille enim ait* τυρός *; sed caseus servari potest, nec mirum est si quovis tempore quis habeat caseum, hoc vero laudabile est si quis habeat lac novum"*. Aulus-Gellius formulează chiar teoria utilizării unui model literar grecesc: *„Quando ex poematis graecis vertendae imitandaeque sunt insignes sententiae, non semper aiunt enitendum, ut omnia omnino verba in eum, in quem dicta sunt, modum vertamus. Perdunt enim gratiam pleraque, si quasi invita et recusantia violentius transferantur. Scite ergo et considerate Vergilium, cum aut Homeri, aut Hesiodi, aut Apollonii, aut Parthenii, aut Callimachi, aut Theocriti, aut quorumdam aliorum locos effingeret, partim reliquit, alia expressit"*. Şi criticul antic, spre a exemplifica această teorie, se serveşte de *Buc.* IX 23, pe care o compară cu Th. III, 1—5 [2]).

Numai criticii moderni aveau să studieze această interesantă σύγκρισις în chip metodic [3]). Dintre aceştia, Cartault, urmărind „gama întreagă de nuanţă" dela „traducerea aproape literală până la imitaţia liberă şi inspiraţia" chiar „problematică" din *Bucolice,* a desprins „procedeiele şi legile acestei imitaţii" [4]) nu numai cu o erudiţie care face din lucrarea lui un instrument

1) Cf. Servius (ed. Thilo-Hagen, p. 2): *Intentio poetae haec est, ut imitetur Theocritum Syracusanum.*

2) Aulus-Gellius, *Noctes Atticae,* IX, 9 ed. C. Hosius, Teubner 1903.

3) In afară de editori ca O. Ribbeck, G. Thilo, Fritzsche (editio maior), nu pot fi lăsaţi la o parte: Gebauer, *De poetarum graecorum bucolicorum inprimis Theocriti carminibus in eclogis a Vergilio adumbratis,* libri duo, Lipsiae, 1856 (refăcută şi adăugită mai târziu sub acelaşi titlu„ cu prefaţă datată din 1860) şi *Quatenus Vergilius in epithetis imitatus sit Theocritum,* Gymn. von Zwickau, Jahresbericht über das Schuljahr 1862—3, Zwickau, R. Zückler; Cartault, *op. cit.;* Jahn, *Die Art der Abhängigheit Vergils von Theokrit,* Berlin 1897—1899; K. Witte, *op. cit.*

4) *Op. cit.,* Avertissement, p. VI-VII.

www.dacoromanica.ro

indispensabil pentru oricine vrea să studieze problema, ci şi cu o pătrundere critică şi o claritate în expunere, care face din ea o lucrare plină de interes, cu atâta mai mult, cu cât procedeul virgilian — care este, de altfel şi acela al altor poeţi latini — este cu totul străin procedeielor de compoziţie literară modernă [1]). După lucrarea lui Cartault, aceea, deosebit de preţuită, cu tot caracterul ei algebric şi rebarbativ — fiind plină de scheme şi reduceri numerice,—a lui Kurt Witte. *Der Bukoliker Vergil,* studiază aceeaşi — σύγκρισις şi, prin aceasta ,însuşi procesul introducerii în literatura latină a bucolicei greceşti şi al formării stilului bucolic latin. In sfârşit, criticii contemporani au lărgit studiul izvoarelor lui Vergiliu în *Bucolice*, adresându-se nu numai lui Theocrit, ci şi altor poeţi greci. Astfel, Jean Hubaux [2]) caută să explice unele pasagii din *Bucolice* (de ex.: *Buc.* V, 34—5, VIII, 17, numele lui Alexis din *Buc.* II şi chiar ideile principale din această bucolică) prin influenţa lui Meleagru din Gadara: autorul combate astfel pe P. Iahn care în *Die Art der Abhängigkeit Vergils von Theocrit* plecă dela principiul „modelului unic", stabilind împrumuturi chiar şi din idilele theocriteene apocrife.

Metoda comparativă întrebuinţată de autorii citaţi mai sus îşi are importanţa ei ştiinţifică: va fi întotdeauna şi interesant şi necesar pentru studiul operei poetului latin, care este în *Bucolice* un *dimidiatus Theocritus,* să i se precizeze izvoarele de inspiraţie şi de imitaţie. Această metodă îşi are însă şi primejdiile ei: mai întâiu aceea care rezultă totdeauna din aplicarea unei metode cu idei preconcepute, în cazul de faţă cu ideea că fiecărui vers sau formule din Vergiliu trebue să-i corespundă un vers sau o formulă din poeţii pe care el i-a imitat, în special din Theocrit. Aşa se explică cum, de ex.: Witte poate compara Th. XVII, 60: Εἰλείθυιαν εβώσατο βεβαρημένα ὠδίνεσσιν cu Verg. *Buc.* I, 36 : *maesta deos vocares ;* Th. XVII, 66 : ὄλβιε κοῦρε cu Verg *Buc.* I, 46 : *fortunate senex ;* călătoria la

1) Totuşi nu trebue să exagerăm această deosebire. Ori cât ar fi unele din Bucolicele lui Vergiliu „adevărate mozaice' cum zice Cartault *(op. cit.,* p. VII) făcute cu ajutorul *Idilelor* lui Theocrit, ar fi o greşală să ni-l închipuim pe poet preocupat numai de a coase lalolaltă versuri şi frânturi de versuri din opera poetului grec. Cu toate împrumuturile din Theocrit, *Bucolicele* sunt creaţiunea unitară a unei personalităţi literare: ele nu pot fi *disiecti membra poetae.*

2) Mai întâiu în *Musée Belge* XXIX, 1921, apoi în lucrarea sa din 1927, *Le réalisme dans les Bucoliques de Virgile(* (Imp. H. Vaillant — Carmanne, Liège — Edouard Champion, Paris).

www.dacoromanica.ro

Roma a lui Tityr din *Buc.* I cu aceea a lui Egon la Pisa din Th. IV ori elogiul Romei din aceeaşi bucolică vergiliană cu Th. IV, 32: αἰνέωτάν τε κφότωνα [1]). De asemenea, nu ne pot convinge de multe ori nici analogiile stabilite de Witte între pasagii din chiar *Bucolicele lui Vergiliu* [2]). Cine ar putea afirma, de ex.: cu toată siguranţa că *Buc.* II, 14: *tristes Amaryllidis iras* este după *Buc.* III, 81: *nobis Amaryllidis irae,* cu întrebuinţarea lui *triste* din *Buc.* III, 80: *triste* lupus stabulis (după Th. VIII, 57 sq.: δένδρεσι μέν χειμὼν φοβερὸν κακόν etc.) şi a numelui Amaryllei din Th. III, ori că *Buc.* II, 16: *candidus esses* se poate compara cu *Buc.* III 15: *mortuus esses* [3]) ori că *Buc.* II, 1 : *Formosum...* e o reminiscenţă din Buc. VII, 55: *formosus Alexis,* unde epitetul e pus după Th. VIII, 47: ὁ καλὸς Μίλων şi numai de aici, pentru motivul că în celelalte pasagii din care s'ar fi putut inspira Vergiliu, adică Th. XI,7 sq. şi XXIII, 1 nu se găseşte epitetul καλός [4])? Şi nu vedem că poate exista vre-o legătură între jumătatea a doua a versului 39 din *Buc.* II: *invidit stultus Amyntas* şi *Buc.* VII, 58: *Liber pampineas invidit collibus umbras* [5]) ori între *Buc.* III, 68... *meae Veneri* şi VII, 62: *Formosae myrtus Veneri,* unde e vorba de zeiţa însăşi, nu de obiectul dragostei inspirate de ea [6]). Sânt oare asemenea apropieri suficiente ca să dovedească prioritatea unor Bucolice asupra altora, cum susţine Witte? De aceea, că Buc. II a fost cea dintâi compusă de Vergiliu, pare a fi rămas foarte probabil şi după argumentele filologului german [7]).

Se ştie că Witte a comparat *Bucolicele* cu *Idilele* lui Theocrit şi în ceea

1) Witte, *op. cit.*, p. 22.

2) Witte explică *Bucolicele* lui Vergiliu mai întâiu prin *Idilele* lui Theocrit *(op. cit.* p. 2) şi apoi prin *Bucolicele* înseşi, ceea ce-l face, în al treilea rând, să fixeze şi cronologia acestora.

3) Witte, *op. cit.*, p. 7.

4) Witte, *op. cit.*, p. 12. Exemplul acesta ne pare tipic ca să arate ultimele consecinţe la care pot duce asemenea analize: căci dacă provenienţa lui *formosus* este καλός din Th., iar, pe de altă parte — după cum susţine Hubaux, *op. cit.*, p. 122 — Alexis din *Buc.* VII, 55 este o reluare după Meleagru, trebue să admitem că Vergiliu ducea contaminarea până acolo incât să iee epitetul dela un model şi numele propriu dela altul.

5) Witte, *op. cit.*, p. 13.

6) Witte, *op. cit.*, p. 10—11.

7) Acesta, din compararea motivelor bucolice virgiliene, fixează următoarea ordine a *Bucolicelor:* VII, III, II, V, IX, I, IV, VIII, VI, X.

www.dacoromanica.ro

ce priveşte simetria versurilor. Astfel el a observat că pentru cântecul amebeic din *Buc.* III (v. 60—107), Vergiliu a luat model compoziţia cântecului amebeic din Th. V, al cărei principiu este împărţirea în două jumătăţi (Halbierung) şi aşezarea chiastică a membrelor (die chiastische Gliederung) [1]; de asemenea că în *Buc.* II, cantilena lui Corydon a făcută după aceea a Ciclopului din Th. XI, amândouă împărţindu-se în secţiuni (Abschnitte), unele din ele corespunzând între ele (Gegenstücke). Chiar dacă am admite că, în calitatea lui de poet savant, Vergiliu a aplicat cu conştiinţă asemenea principii *Bucolicelor* sale, combinaţiile numerice pe care le face Witte rămân, totuşi, puţin convingătoare pentru singurul punct important în această discuţie: originalitatea lui Vergiliu. Şi reacţiunea împotriva acestei metode n'a întârziat prea mult [2]). In adevăr, ce pot dovedi asemenea constatări? Nici într'un caz o mai mare dependenţă a lui Vergiliu faţă de Theocrit. Căci identitatea procedeielor de compoziţie la cei doi poeţi nu atinge fondul însuşi al inspiraţiunii poetice. Adoptând principiul simetric din *Idilele* lui Theocrit, Vergiliu adopta o *formă:* acele secţiuni (Abschnitte) de care vorbeşte Witte se pot considera ca echivalând cu o împărţire strofică şi aceasta poate fi împrumutată, fără ca acest împrumut să implice şi dependenţa cuprinsului poetic.

De altfel, independenţa lui Vergiliu în imitaţia sa din Theocrit se poate constata oricând şi ea a fost constatată chiar în Bucolicele în care el se apropie mai mult de poetul grec. Astfel, în cele două cântece „greceşti" din *Buc.* IX (v. 23—25, 39—43) imitaţia lui Vergiliu nu este *tale quale*-ceeace observase şi Aulus-Gellius pentru primul:

Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas
Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto,

al cărui model se găseşte în preambulul introductiv din Th. III şi anume în v. 3—5 :

1) Witte, *op. cit.*, p. 4.

2) v. C. Cessi, *Simmetria artistica e simmetria numerica nelle Egloghe di Virgilio* în Atti e Memorie della r. Accademia Virgiliana di Mantova XVII—XVIII, 1924—1925, 3—46 (Marouzeau, *op. cit.).*

www.dacoromanica.ro

Τίτνρ'ἐμὶν τὸ καλὸν περιλημένε βόσκε τὰς αἶγας
Καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε Τίτυρε, καὶ τον ἐνόρχαν
Τὸν λιβυκὸν κνάκωνα, φυλασσεο μή τυ κορυΨῃ,

dar cu atâtea omisiuni şi adaosuri făcute de Vergiliu! Singurele echivalenţe sânt ,în afară de numele lui Tityr din fruntea câtecelor: βόσκε τὰς αἶγας = *pasce capellas,* καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε Τίτυρε = *et potum... age Tityre,* φυλάσσεο = *caveto,* τὰν ενόρχαν = *capro.* Dar nici aceste echivalenţe nu se acopăr perfect, căci ποτὶ ταν κράναν nu este exact *potum,* iar ἐνόρχαυ nu e exact tradus prin caper: *„auctore enim M. Varrone is demum latine caper dicitur qui excastratus est"* [1]). Celălalt cântec (v. 39—43):

Huc ades, o Galatea: quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic candida populus antro
Imminet et lentae texunt umbracula vites.
Huc ades; insani feriant sine litora fluctus.

este imitat din Th. XI, 42 sqq.:

'Αλλ'αφίκευσο ποθ'ἁμέ, καὶ ἐξεῖς οὐδὲν ἔλασσν
τὰν γλαυκὰν ϑὲ θάλασσαν ἔα ποτὶ Χέρσον ὀρεχθεῖν
ἄδιον ἐν τῶντρῳ παρ'ἐμὶν τὰν νυκτα διαξεῖν
εντὶ δαφναι τηνεί, ἐντὶ ῥαδιναὶ κυπάρισσοι,
έστι μέλας κισσός, εστ'ἄμπεχος ἁ γλυκύκαρποκ
ἔστιν Ψυχρὸν ὕδωρ, τό μα ἀ πολοδένδρεσς Αἴτνα
λευκᾶς ἐκ Χιόνος ποτὸν ἀμβρόσιον προίητι

De astădată echivalenţele se reduc la şi mai puţin : ἀφίκευσο = ades [2]); ταν θαλασσαν ἔα ποτὶ Χέρσον ορεχθεῖν = feriant sine litora fluctus [3]). Peisagiul este, după cum se vede, complect modificat şi imitaţia mai liberă încă decât în cântecul precedent [4]).

1) Aulus-Gellius, *loc. cit.;* cf. Cartault, *op. cit.,* p. 364 şi Witte, *op. cit.,* Einleitung, p. 1.

2) Witte *(op. cit.* p. 12) compară cu *Buc.* VII, 9: *huc a des, o Meliboee, caper tibi* şi (p. 18) cu Buc. II, 45: *Huc ades, o formose puer...*

3) Witte *(op. cit.* p. 19) vede aici o reminiscenţă din *Buc.* V, 83: *fluctu... litora.*

4) Cartault op. cit. p. 371—2.

www.dacoromanica.ro

Modificările făcute de Vergiliu în imitaţia lui din Theocrit se văd şi din pasagiile unde apare deja artificialitatea genului bucolic latin. Acolo unde păstorii lui Theocrit sacrifică zeilor animale din turma lor, păstorii lui Vergiliu le oferă lauri şi hiacint, ca în *Buc.* III 62 sq [1]). Ei dau iubitei lor epitete ca *mea Venus* [2]) şi *meus ignis* [3]), împrumutate din limba galanteriei latine [4]) şi adaose de Vergiliu în cupletele în care imită pe Theocrit [5]); în Th. V, 98, Lacon spune că va da lui Cratida, când va tunde oaia cea neagră, lâna ei moale, ca să-şi facă dintr'ânsa o haină: în Vergiliu, *Buc.* 70—1, Menalca „a trimis" unui *puer delicatus „aurea mala decem"*, expresiune în care *aurea* este un adaos convenţional făcut de Vergiliu [6]), ceeace se vede şi din *Buc.* VIII, 52:... *aurea durae Maia ferant quircus...* Şi asemenea exemple se mai pot găsi cu prilejul comparaţiei amănunţite dintre Vergiliu şi Theocrit [7]).

Această comparaţie ne permite să relevăm şi alte procedee întrebuinţate de autorul *Bucolicelor* în tratarea motivelor theocriteene. Astfel, uneori Vergiliu împrumută din Theocrit cadrul, dar schimbă amănuntele, ca în *Buc.* III, 80—1 :

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

faţă de Th. VIII 57 sq.:

δένδρεσι μὲν χειμὼν φοβερὸν κακόν, ὕδασι δ'αὐχμος,
ὄρνισιν δ'ὕσπλαγξ, ἀγροτέροις δέ λίνα
ανδρὶ δὲ παρθενικᾶς απαλᾶς πύθος

Alteori imitaţia este numai formală: apostrofa din *Buc.* II 6: o *crudelis Alexi* reproduce numai ca formă apostrofa din Th. XI, 19 :

1) Cf. Theocrit, V, 82—3.
2) *Buc.* III, 68.
3) *Buc.* III, 66.
4) Cartault, *op. cit.*, p. 142.
5) V. 96, 90.
6) Pasagiul e imitat din Th. III, 10 ἠνίδε τα δέκα μᾶλα φέρω.
7) V. lucrarea noastră *Idilele rustice ale lui Theocrit*, Bucureşti, 1925, passim.

www.dacoromanica.ro

ὦ λευκὰ Γαλάτεια sau aceea din Th. III, 6: ὦ Χαρίεσσ 'Αμαρυλλί [1]). E adevărat că uneori poetul latin traduce aproape exact pe Theocrit: *Buc.* II, 25: *nuper me in litore vidi* este Th. VI, 35: ἦ γαρ πρὰν ἐς πόντον [2]) ἐσέβλεπον alteori el desvoltă modelul: din sfârşitul versului de mai sus al lui Theocrit ἦς δὲ γαλάνα el face în *Buc.* II, 26: *cum placidum ventis staret mare...* Motivele care-l determină pe Vergiliu să modifice sânt felurite. Dacă în loc de ἀπάγξασθαί με ποησείς din Th. III, 9 el a pus în *Buc.* II, 7: *mori me denique coges,* modificarea se datoreşte unei deosebiri de moravuri şi substituind terminul general celui special, poetul ne dă un exemplu de „stil academic" [3]). Dacă în *Buc.* IX, 60 el a substituit lui Βρασίλα din Th. VII, 11 pe Bianor, identificat de Servius cu Ocnus, fundatorul legendar al oraşului Mantua, substituirea se datoreşte faptului că poetul latin vrea să naţionalizeze imitaţia sa. In sfârşit, de multe ori Vergiliu ia numai ideea din Theocrit: aşa, el exemplifică talentul muzical al lui Corydon din *Buc.* II — ideie luată din Th. XI, 38—40, unde Ciclopul zice συρίσδεν δ'ὡς οὔτις ἐπίσταμαι ὧδε κυκλώπων — prin aceste două versuri:

Canto quae solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho

pentru care criticii n'au găsit încă modelul grecesc.

Procedeiele imitaţiunii lui Vergiliu sânt dar multiple şi numai studiul lor amănunţit ne poate da o ideie completă a originalităţii acestei imitaţii în pasagiile în care poetul latin îl imită în adevăr pe Theocrit; căci în unele pasagii imitaţia este dubioasă, iar în altele chiar pe nedrept menţionată. Tot ceeace dar nu este în *Bucolice* influenţă din Theocrit cade în afară de sfera comparaţiei dintre cei doi poeţi şi priveşte problema întreagă a izvoarelor pe care le-a putut avea în vedere Vergiliu. J. Hubaux crede, bunăoară, că ceeace nu se poate explica în *Buc.* II cu ajutorul *Idilelor* lui Theocrit, se datoreşte influenţii lui Meleagru

1) Cartault, *op. cit.*, p. 90.
2) *in litore* e însă mai puţin explicit decât ἐς πόντον Cf. Servius *ad h. l.*
3) Cartault, *op. cit.*, p. 91.

www.dacoromanica.ro

din Gadara [1]). Totuşi problema se poate complica şi aici prin aceea că acelaşi motiv se găseşte şi în Theocrit şi în Meleagru. Aşa e cazul cu versurile 15, 18 din *Buc.* II, în care Cartault vede o imitaţie liberă a lui Th. X, 36 sqq., iar Hubaux influenţa epigramei lui Meleagru A. P. XII, 165, ori cu versurile 26—7 din aceeaşi Bucolică:

...non ego Daphnim
Iudice te metuam.....

pentru care Cartault invoacă drept model pe Th. V. 80, iar Hubaux o altă epigramă de-a lui Meleagru: A. P. XII, 128. Iată această din urmă epigramă:

Αιπολικαὶ συριγγες, εν οὔρεσι μηκέτι Δάφνιν
φωνεῖτ', αιγιβάτῃ πανὶ χαριξόμεναι...
Ην γὰρ, ὁτ'ἦν, Δαφνις μὲν ἐν ούρεσι, σοι δ"Υάκινθος
τερπνός· νῦν δὲ πόθων σκῆπτρα Δίων ἐχέτω

Şi iată ce adaugă Hubaux: „Virgile n'aurait jamais risqué cette comparaison entre Daphnis et un jeune berger, s'il n'y avait été autorisé par l'exemple d'un de ses prédécesseurs. Il ne s'agit donc cette fois que d'un emprunt de thème. L'utilisation de l'épigramme est néanmoins fort probable" [2]). Se poate. Dar tot aşa de probabilă poate fi şi utilizarea lui Th. V, 80 [3]), unde Comata spune că Muzele îl iubesc mai mult decât pe Daphnis:

ταὶ Μοῖσαί με φιλεῦντι πολῦ πλέον ἡ τὸν αοιδόν
Δάφνιν· ἐγώ...

Şi aici se poate zice că un păstor oarecare e pus în comparaţie cu Daphnis. Şi chiar dacă poetul latin n'ar fi avut pasagiul unui predecesor, dela care să împrumute această temă, de ce să-i nimicim cu totul orice iniţiativă personală şi să zicem că el n'ar fi riscat să facă

1) J. Hubaux, *Le Réalisme dans les Bucoliques de Virgile*, p. 47 sqq.
2) J. Hubaux, *op. cit.*, p. 59.
3) Cf. Gebauer, *De poetarum graecorum...* p. 156 şi Cartault, *op. cit.*, p. 96.

www.dacoromanica.ro

această comparaţie? Daphnis este în Theocrit tipul frumuseţii fizice printre păstori şi eroul vieţii păstoreşti din Sicilia. In epoca în care Vergiliu imită pe Theocrit, tipul lui putea fi oricând prezent în mintea poetului nostru şi, i se putea impune dela sine ca termen de comparaţie. Exemplul ne arată că e foarte greu ca cineva să se pronunţe categoric asupra modelului urmat de poet, mai ales în cazul unei imitaţii de temă. Şi, în ultima analiză, credem că o astfel de imitaţie, absolut licită, nu stinghereşte de loc originalitatea „imitatorului".

De altfel, după cum imitaţiunile din Theocrit constatate până acum în *Bucolicele* lui Vergiliu nu-i pot lua acestuia din urmă originalitatea, pe care, cu toate listele de *loci similes* făcute de filologi, critica modernă trebue s'o recunoască [1]), întrucât această originalitate rezultă din înglobarea şi fuzionarea acelor imitaţiuni într'o operă cu fizionomie şi colorit propriu, tot aşa, oricâte analogii şi echivalenţe se vor mai propune de-acum înainte între *Bucolicele* lui Virgiliu şi *Idilele* lui Theocrit — sau şi alte modèle — acele analogii şi echivalenţe nu vor putea lua poetului latin meritul independenţei sale în tratarea unor motive împrumutate dela alţii. Descoperirea de analogii şi echivalenţe satisface spiritul de cercetare ştiinţifică modernă, care adese se mulţumeşte chiar numai cu soluţiuni hipotetice, dar ea nu trebue să înăbuşe însăşi poezia virgiliană, care s'ar desprinde din fiecare vers al poetului, chiar dacă în fiecare vers s'ar găsi o reminiscenţă din Theocrit sau din alţi greci. Căci Vergiliu a ştiut în adevăr să îmbine imitaţia theocriteană cu celelalte elemente alcătuitoare din *Bucolicele* sale. In *Buc.* II care reproduce idila XI şi III din Theoirit, Corydon îşi cântă dorul *inter densas, umbrosa cacumina,. fagos* Fagii sânt însă una din caracteristicele peisagiului mantuan [2]). Dacă fuziunea în cazul acesta nu e fericită, fiindcă peisagiul în care cântă Corydon e peisagiul marin, nu cel mantuan, iată alte exemple. Acelaşi Corydon în mustrarea pe care şi-o face lui însuşi la sfârşitul *Bucolicei* şi care reproduce versurile 72 sqq. din Th. XI nu numai ca ideie, ci şi ca formă (cf. Ah! Corydon Corydon, etc., cu ω κύκλωψ κύκλωψ etc.) vorbeşte de via, tăiată numai

1) Cf. A. Klotz, *Beiträge zum Verständnis von Vergils Hirtengedichten* în *Neue Jahrbücher für das classische Altertum*, 1920, 145—158 (Marouzeau, *op. cit.)*.

2) Despre aceiaşi arbori e vorba şi în *Buc.* III, 12 Cf. şi *Buc.* I, 1 şi V, 13.

www.dacoromanica.ro

pe jumătate, de pe ulmul frunzos", substituind elementului pastoral din Theocrit un element agricol roman [1]); în *Buc.* VII, imediat după v. 11 : *Huc ipsi potum uenient per prata iuvenci,* care se poate compara cu Th. XI, 12 sq.: πολλάκι ταὶ ὄϊες ποτὶ τωυλίον αὐταὶ απῆνθον [2]), urmează menţiunea râului Mincius de lângă proprietatea lui Vergiliu; acelaşi motiv theocriteean l-a reluat Vergiliu, zice Witte [3]), în *Buc.* II, 66 : dacă e adevărat, — ceea ce mi se pare însă foarte puţin probabil — modificarea lui Vergiliu este încă un exemplu de felul cum poetul adaptează imitaţia lui Theocrit [4]); în *Buc.* IX, cele două cântece „greceşti" — inspiraţia din Theocrit — sânt înglobate în dialogul dintre Moeris şi Lycida şi se ştie că *Buc.* IX e una din Bucolicele originale, după Witte prima eclogă „romană". Nici personagiile puse în scenă de Vergiliu nu se pot considera ca figuri theocriteene, cum zice Witte [5]): în Buc. IX, al cărei cadru e împrumutat din Th. VII şi ale cărei personagii, Moenis şi Lycida, corespund lui Simichida şi Lycida din idila theocriteeană, cei doi interlocutori sânt, totuşi, foarte departe de actorii „Thalysiilor", fiind bine caracterizaţi ca ţărani italieni. Lycida nu are nimic a face cu acel εσθλὸς κυδωνικὸς ανήρ din Th. VII şi nici cu Simichida-Theocrit, deşi împrumută dela acesta declaraţia de la v. 37 : καὶ γαρ εγὼ Μοισὰν καπυρὸν στομα *Et me fecere poetam Pierides... me quoque dicunt vatem pastores...* Caracterizaţi ca ţărani italieni care-şi cultivă şi-şi îngrijesc ogoarele ori îşi curăţă copacii şi via [6]), sânt şi personagiile care apar în primele *Bucolice,* aşa dar în acele în care ne-am aştepta ca ţăranii lui Vergiliu să semene mai mult cu păstorii lui Theocrit. In această ordine de idei, trebue să adăogim în seria acelor „bons metayers cispadans" pe care ni-i prezintă Hubaux în cap. VI al lucrării citate încă un

1) Hubaux, *op. cit.,* p. 80. Acesta dovedeşte caracterul agricol al *Bucolicelor* la pp. 81 sqq. ale lucrării sale. Adăogim că aceeaşi mentalitate agricolă i-a dictat lui Vergiliu să-l facă pe astronomul anonim din *Buc.* III 40 a indică oamenilor timpul muncilor agricole: *Tempora quae messor, quae curvus arator haberet* (v. 42).

2) Witte, *op. cit.,* p. 12.

3) *op. cit.,* p. 12.

4) Hubaux *(op. cit.,* p. 80) crede că motivul acesta *(Aspice, aratra iugo referunt suspensa invenci)* nu e împrumutat şi că avem a face cu observaţia directă a poetului).

5) *Op. cit.,* p. 26.

6) Cf. Buc. IX, 60—1: *densas agricolae stringunt frondes.*

www.dacoromanica.ro

frondator: Menalca din *Buc.* III pe care-l vedem tăind cu cosorul copacii şi via lui Micea: *arbustum... Miconis atque mala vites incidere falce novellas* [1]).

Exemple care să arate îmbinarea motivelor theocriteene cu elementul roman sau subiectiv-virgilian în *Bucolice* se pot găsi multe. Pe baza lor trebue să tragem încheierea că *Bucolicele* sânt o operă complexă, fără a înceta însă, prin aceasta, de a fi şi o operă unitară. Vergiliu a realizat ceea ce realizase Theocrit însuşi, care fuzionase într'un amestec armonic elemente artistice de origine cultă cu elemente rustice populare [2]). Acelaş proces se poate constata şi în creaţia **Bucolicelor** lui Vergiliu. Ceea ce era pentru Theocrit elementul artistic cult pe care i-l oferia alexandrismul, este, pentru Vergiliu, însuşi modelul lui principal: *Idilele* lui Theocrit; ceea ce era în opera poetului siracuzan inspiraţiunea populară realistă este la Vergiliu elementul italic şi personal pe care l-a pus în *Bucolice*, actualitatea romană în mijlocul căreia trăia poetul, chiar dacă această actualitate avea să ducă — după cum susţine acum în urmă Léon Hermann — la crearea unei poezii „à clef", în care păstorii n'ar fi decât poeţi din epoca lui Vergiliu [3]).

TEODOR A. NAUM

1) *Buc.* III, 10—1.

2) V. pentru această chestiune lucrarea noastră *Idilele rustice ale lui Theocrit.* Buc. 1925.

3) In adevăr, Léon Hermann, în cea mai nouă lucrare „de ansamblu" asupra *Bucolicelor* lui Vergiliu *(Les masques et les visages dans les Bucoliques de Virgile,* Bruxelles, 1930) caută să dovedească *în această direcţie* originalitatea poetului nostru. Aplicând *Bucolicelor* teoria pe care Reitzenstein o aplicase în *Epigramm und Skolion* Idilelor lui Theocrit, el consideră *Bucolicele* ca „o mascaradă literară", ca scene ale unui „carnaval roman".

www.dacoromanica.ro

TEHNICA VERSULUI LA VERGILIUS

In toate operele sale Vergilius întrebuinţează versul epic compus din şase măsuri sau picioare şi numit *hexametrul dactilic catalectic*. Prin aceasta, Vergilius păstrează tradiţia moştenită dela înaintaşii săi, greci şi latini, în speciile literare în care geniul său se exercită.

Când versul hexametru fusese folosit în poezia greacă, începând cu epopeile homerice, iar în poezia latină începând cu Ennius, desigur că Vergilius nu putea apărea ca un creator al versului; şi cu toate acestea versul lui a prezentat o armonie proprie, chiar în partea sa formală, care dă operelor un farmec deosebit.

a) Technica versului lui Vergilius se poate studia din punctul de vedere al numărului de silabe ce alcătuesc cuvintele, pentru care autorul arată preferinţă la fiecare picior — lucrare făcută în manualul de metrică al lui Havet.

Sub acest raport se poate constata predilecţia lui Vergilius de a face ca accentul ritmic să corespundă cu accentul tonic în piciorul al cincilea şi al şaselea, lucru de care nu se preocupă în primele patru picioare :

mente repostum, nubibus ignem, fluctibus aras, ignibus aether, corpora volvit, urbe profecta, arva sonanti, etc.

In atari cazuri, ultimele două picioare sunt formate de obiceiu din două cuvinte. De multe ori însă în piciorul al cincilea este un cuvânt care începe încă din piciorul al patrulea:

comitatus Achate, origine pergam, furentibus Austris, trementia figunt, etc.

Aceasta nu exclude ca să întâlnească, deşi foarte rar, abateri în privinţa coincidenţei accentului ritmic cu accentul tonic:

www.dacoromanica.ro

praeruptus aquae mons.

b) Deasemenea se mai poate studia din punctul de vedere al cesurilor, stabilind pentru care cesură arată preferinţă Vergilius, lucrare făcută deasemenea de Havet, în acelaş manual.

Sub acest raport, se poate afirma că Vergilius arată predilecţie pentru cesura pentimimera, căci din 500 de versuri, dela începutul Cărţii I din Aeneis, în aproximativ 280 are această cesură, iar în aproximativ 130 are cesurile triimimera şi heftimimera, în aproximativ 80 este cesura heftimimera. Deci proporţia este cu totul în favoarea cesurei pentimimera.

Se găseşte şi cesura bucolică, în tovărăşia altor cesuri, în aproximativ 10 versuri.

c) Am putea studia tehnica versului lui Vergilius şi din punctul de vedere al împerecherii dactililor şi spondeilor, ceeace face F. Plessis în manualul său de metrică.

Sub acest raport constatăm în cele 500 de versuri, de care am vorbit mai sus, că nu există niciun spondeu în piciorul al cincilea; deci între aceste 500 de versuri nu există niciun hexametru spondaic: toate sunt dactilice.

Dealtă parte însă sunt foarte rare hexametrele, care au numai dactili în primele patru picioare: din 500 sunt numai 3 versuri de acestea. In 461 sunt împerechiaţi dactilii cu spondeii. In această asociere Vergilius arată preferinţă pentru spondeu în partea finală a primelor patru picioare şi pentru dactil la început.

Astfel are spondeu în al patrulea picior în 377 versuri din 500, iar dactil în primul picior în 277 versuri.

Iar în folosirea spondeului faţă de dactil în primele patru picioare găsim următoarea proporţie: 87 versuri cu 1 spondeu şi 3 dactili, 208 cu 2 spondei şi 2 dactili, 166 cu 3 spondei şi 1 dactil. Se vede deci o preferinţă pentru spondei.

Ceeace era mai puţin aşteptat, are 36 versuri, care cuprind numai spondee în primele patru picioare.

Toată această variaţie a dactililor şi spondeilor, cu preferinţă uneori pentru dactili alteori pentru spondei, nu este făcută la întâmplare de Vergilius, ci este în strânsă legătură cu ideia exprimată. Aceasta se evidenţiază mai uşor la versurile, care au numai dactili sau numai spondei în primele patru picioare, căci pecând primele redau vioiciunea, celelalte cuprind o anumită gravitate :

www.dacoromanica.ro

v. 338. *Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;*
v. 437. *O fortunati, quorum iam moenia surgunt!*

E suficient să citească cineva numai câteva versuri succesive — dar aşa încât să armonizeze accentul ritmic cu accentul frazei, dând versului modulaţia de ton cerută de ideia exprimată — şi va simţi imediat armonia desăvârşită dintre fond şi formă, va fi desfătat de variaţia adusă de fiecare vers:

v. 93. *Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;*
94. *Ingemit et duplices tendens ad sidera palmas*
95. *Talia voce refert: „O terque quaterque beati,*
96. *Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis*
97. *Contigit oppetere!*

d) Dar în afară de armonia dintre fond şi formă, evidenţiată în alegerea metrilor necesari la fiecare vers, arta lui Vergilius se vădeşte îndeosebi în variaţia adusă de alternarea cesurilor dela un vers la altul, cesurile având legătură cu ideia suprinsă în vers:

v. 36. ..... *Cum Iuno aeterum | servans sub pectore vulnus*
37. *Haec secum: || „mene incepto | desistere victam*
38. *Nec posse Italia | Teucrorum avertere regem?*
39. *Quippe vetor fatis. |*

Astfel chiar în versuri cu aceiaş compoziţie formală, adică având acelaş număr de dactili şi spondei, care ar ocupa aceleaşi picioare, deosebirea de cesură dă cu totul altă impresie auditivă şi provoacă prin această schimbare între ele o armonie deosebită :

Longa est iniuria, longae
v. 342. *Ambages, || sed summa sequar | fastigia rerum.*
343. *Huic coniunx | Sychaeus erat, || ditissimus agri*
344. *Phoenicum et magno | miserae dilectus amore,*

345. *Cui pater intactam dederat | primisque iugarat*
346. *Ominibus. || Sed regna Tyri | germanus habebat.....*

350. .....*Clam ferro incautum superat, | securus amorum*
351. *Germanae, | factumque diu celavit et aegram.....*

www.dacoromanica.ro

421. .....*Miratur portas | strepitumque et strata viarum.*
422. *Instant ardentes Tyrii: | pars ducere muros.....*

* * *

Din toată această scurtă trecere în revistă a câtorva elemente, care alcătuesc tehnica versificaţiei lui Vergilius, se vede că poetul — deşi a întrebuinţat hexametrul, după ce acest vers fusese utilizat cu atâtea secole înaintea sa în literatura greacă şi cu aproape două secole în literatura latină, — totuşi a reuşit să se folosească de hexametru în toată libertatea, nesimţindu-se obligat să imite tehnica greacă şi a izbutit să dea versului său o mlădiere şi o perfecţiune, pe care hexametrul n'o cunoscuse în literatura latină înainte de el.

I. I. BUJOR

www.dacoromanica.ro

UN ASPECT AL CONCEPŢIUNII DESTINULUI IN ENEIDA: *„FORTUNA OMNIPOTENS"* [1]).

In anii din urmă, interpretarea Eneidei, operă complexă ca şi personalitatea creatorului ei, a făcut continui progrese mulţumită cunoaşterii din ce în ce mai depline a izvoarelor ei. E de ajuns să amintim lucrările cunoscute ale D-lor E. Norden şi J. Carcopino. Dintre toate aspectele sub care poate fi privită şi studiată Eneida, poate că aspectul religios este acel care merită cea mai mare atenţiune pentru deplina înţelegere a operei. O dovadă despre acest lucru este însu-şi epitetul cu care poetul zugrăveşte de obiceiu caracterul eroului său: Aeneas este mai presus de toate un erou religios şi virtuos — *pius Aeneas*. Se ştie că acest fapt nu prea a fost pe placul criticii moderne, mai ales al criticii germane, care preferă pe eroii mai vioi, decoraţi cu epitele care amintesc forţa lor fizică, ai Iliadei. Dar indiferent de aprecierea personală a fiecăruia, caracterul într'o largă măsură religios al Eneidei e un fapt incontestabil şi ca atare trebue ţinut seamă de el. Totuşi lucrările mai vechi nu au acordat operii lui Vergilius cuvenita atenţiune din acest punct de vedere. In voluminosul tratat de mitologie romană al lui L. Preller — pentru a nu cită decât o singură lucrare din cele mai cunoscute — *nu* se găseşte aproape nici o referinţă la Vergilius şi numai foarte puţine la comentariul lui Servius. Există totuşi un studiu aprofundat asupra mitologiei vergiliene pe care nu-l putem trece cu vederea: e teza lui H. de La Ville de Mirmont (Paris, 1894). Forma adoptată de acest autor în expunerea mitologiei lui Vergilius a dăunat

---

1) Acest articol a fost lucrat la Biblioteca Naţională din Viena. Ţin cu acest prilej să aduc viile mele mulţumiri D-lui Dr. Karl Boretz, profesor la Facultatea de Filozofie din Viena şi conservator la Biblioteca Naţională, care a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a-mi înlesni cercetările, acordându-mi întotdeauna sprijinul cel mai binevoitor.

www.dacoromanica.ro

poate acestui studiu: e o comparaţie cam mecanică şi uneori cam artificială între opera poetului roman şi „Argonauticele" lui Apollonios din Rhodos. Şi poate că tocmai aci e păcatul comun celor mai multe lucrări asupra operei lui Vergilius. S'a insistat, poate prea mult, asupra împrumuturilor şi a imitaţiunilor care se află într'însa. Opera lui Vergilius e totuşi ceva mai mult decât un simplu mozaic de bucăţele luate din toate părţile. Există în scrierile celui mai mare poet al Romei o inspiraţiune incontestabil romană, o sumă de idei şi de simţiminte luate din mediul înconjurător în care au venit să se confunde împrumuturile străine. A studiă numai pe acestea din urmă înseamnă a cerceta numai o parte strict limitată şi relativ puţin importantă din opera adânc romană a lui Vergilius.

Studiind aspectul sub care ni se înfăţişează în Eneida *Fortuna,* vom vedeà cum elemente de origină fără îndoială străină au fost contopite cu concepţiuni pur romane într'o armonioasă unitate: e poate tot secretul alcătuirii întregii epopei.

* * *

In cele mai vechi legende romane, Fortuna nu este încă zeiţa atotputernică, întruchiparea destinului neîmblânzit, după cum ne-o înfăţişează Vergilius *(Aeneis,* VIII, 334: *Fortuna omnipotens... ineluctabile fatum).* E o divinitate cu mult mai modestă şi mai binevoitoare, care sprijină pe cei mici şi umili: e zeiţa norocului şi a întâmplărilor fericite. Origina cultului ei este legată de numele celui mai popular rege al Romei, Servius Tullius, căruia i se atribue fundarea celor două temple mai vechi pe care le avea această zeiţă la Roma. Faptul nu e deloc surprinzător. Se ştie că legenda atribue lui Servius Tullius aproape toate inovaţiunile favorabile plebei. El este socotit ca întemeietorul celor mai multe instituţiuni politice şi aşezăminte private de care beneficià plebea. Fortuna e şi ea mai ales o divinitate protectoare a plebei. De altă parte Servius Tullius el însuşi — fiu de roabă ajuns rege — e oarecum fiul norocului, *Fortunae filius,* după cum îl numesc scriitorii romani [1]). In cultul oficial al Statului roman, Fortuna simbolizează menirea providenţială a poporului roman, gloria sa nemuritoare *(Fortuna publica, Fortuna populi romani).* Sub acest aspect ea este o divinitate na-

1) Petronius, *Sat.,* 43; cf. Horatius, *Sat.,* II, 6, 49.

www.dacoromanica.ro

ţională, protectoare a statului, statornică *(Fortuna... stabilis,* vezi *C. I. L.* III, 5156 a) şi binevoitoare *(Fortuna respiciens, obsequens,* etc.) [1]).

In Eneida, zeiţa se înfăţişează sub un aspect cu totul deosebit de acela pe care l-am găsit atât în cultul ei popular cât şi în cultul oficial. Imaginaţia poetului face din această divinitate o forţă cosmică asemenea destinului, binevoitoare uneori, dar cele mai adesea vrăjmaşă, pizmuind fericirea precară a muritorilor şi rodul trecător al strădaniilor lor, nivelând totul şi necruţând nimic. Aeneas o invocă adesea ori în împrejurări nenorocite, spre a o face răspunzătoare. Ar fi inutil să reamintim aici numeroasele versuri cunoscute de toată lumea, acele dureroase exclamaţiuni în care Vergilius a pus toată sensibilitatea şi mila sa pentru suferinţa omenească: „Ten", inquit (Aeneas) „miserande puer, *cum laeta veniret, inuidit Fortuna mihi? (Aen.,* XI, 43). — Ni me... *Fortuna inimica* tulisset *(Aen.,* V, 365). E uşor de recunoscut în aceste versuri concepţia elenică a „divinităţii invidioase" [2]), a zeiţei Nemesis, cea neînduplecată (Adrastea). Povestea lui Cresus, crunt pedepsit de zei fiindcă s'a crezut cel mai fericit om [3]), istoria inelului lui Polikrates [4]), imitată de Schiller *(Der Ring des Polikrates)* sunt cele mai cunoscute creaţiuni ale imaginaţiei elenice [5]) doritoare să explice neînţelesele schimbări ale destinului. Vechii Eleni au găsit această explicaţiune în neînfrânatele pasiuni ale zeilor lor [6]). Dacă după o lungă serie de evenimente norocoase urmă un şir de grele încercări, cum adesea se întâmplă în viaţa omenească [7]), invidia zeilor eră sigură răspunzătoare după această concepţie. In această privinţă credinţele romane erau cu totul opuse, cel puţin în epoca republicană; lucrul eră firesc. Şi-ar fi putut închipui Romanii, pentru care cele mai înalte virtuţi erau tocmai înfrânarea pasiunilor şi acea *gravitas,* că zeii ar conduce lumea după bunul lor plac? S'a zis adesea ori, parafrazându-se un celebru citat biblic, că omul a creat

1) Vezi pentru amănunte, L. Preller, *Römische Mythologie,* ed. III. vol. II (1883), p. 179—195.

2) Herodot, *Hist., I, 32:* τὸ θεῖον πᾶν φθονερόν... cf. id. II. 40.

3) Herodot, *Hist.,* I, 34.

4) Herodot, *Hist.,* III, 40.

5) Realitatea întâlnirii lui Solon cu Cresus este astăzi contestată.

6) Fénelon într'un episod din *„Aventures de Télémaque"* relativ la Apolon printre păstori a făcut o delicată analiză a acestei concepţiuni.

7) Cf. episodul biblic al lui Iosef la curtea Faraonului: cele şapte vaci grase şi cele şapte vaci slabe.

www.dacoromanica.ro

Aeneas fugind din Troia, cu Anchise şi Ascanius. — Marmoră de Bernini.
Muzeul Villei Borghese din Roma.

www.dacoromanica.ro

pe zei după chipul şi asemănarea sa. Vergilius el însuşi, se miră de mânia neînduplecatei Juno: *Tantaene animis caelestibus irae?* După prima sa victorie împotriva Helveţilor, Caesar, în răspunsul pe care îi dă solilor acestora, afirmă cu toată tăria concepţiunea religioasă romană, — credinţa într'o divinitate justă şi prudentă ale cărei deciziuni sunt dictate nu de capricii ci de raţiune, — aşa cum ar fi făcut orice alt general roman în locul său, independent de convingerile sale personale. Dacă după o îndelungată epocă de prosperitate urmează o nenorocire, pricina trebue căutată în vreo greşală anterioară. Zeii, voind s'o pedepsească, acordă înadins o mai îndelungată nepedepsire pentru ca prin trecerea de la bine la rău, nenorocirea să fie mai aspru resimţită [1]).

Vedem de aci cât de mare era diferenţa între credinţele romane şi cele ale Elenilor. In ce priveşte Fortuna, Vergilius ar fi putut şi aici ca în alte privinţe să se inspire din concepţiunea oficială şi din cultul public al acestei divinităţi. Ea ar fi fost astfel întruchiparea divină a strălucitei meniri a Romei şi a gloriei neperitoare a rassei romane, idei care sunt pretutindeni prezente în întreaga epopee. Oricât de depărtată de concepţiunea romană ar fi Fortuna din Eneida, există totuşi un punct comun care a îngăduit lui Vergilius să împreuneze vechi credinţe romane cu ideile elenice relative la Nemesis, creând astfel o imagină a Fortunei pe care contimporanii săi romani au acceptat-o de sigur, iar Elenii n'ar fi respins-o.

Romanii aveau încă din cea mai îndepărtată antichitate un mare număr de credinţe — cu caracter mai mult magic — relative la puterea distrugătoare a invidiei [2]). Ei cunoşteau şi leacul împotriva acestui rău; e de altfel caracteristica credinţelor magice ca la o influenţă rău făcătoare să i se poată opune o altă influenţă printr'un procedeu simetric invers, care să zădărnicească pe prima. Impotriva invidiei oamenilor, procedeul este cunoscut-:

1) Caes., *De bello gallico,* I, XIV, 5' Consuesse enim deos immortales, quo grauius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci, his secundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere.

Am ales înadins acest text, între altele care exprimă aceeaşi idee, fiindcă prin locul unde se află sunt mai mult probabilităţi ca să înfăţişeze o opinie comună şi generală, nu una personală.

2) Vezi asupra acestui punct D. Evolceanu, *Istoria literaturii latine,* vol. I, pasagiul referitor la cântecele fescenine. Ţin să amintesc că din lipsă de cărţi româneşti nu pot cita aci anumite studii şi articole publicate la noi.

www.dacoromanica.ro

sunt cântecele cu caracter glumeţ şi batjocoritor pentru acel care ar putea fi ţinta invidiei. Intr'o singură împrejurare zeii romani ei înşăşi ar fi putut să invidieze norocul oamenilor sau mai curând să se socotească ofensaţi de modul cum sărbătoreau ei acest noroc. Această singură împrejurare excepţională era triumful. Triumful era un fel de divinizare momentană [1]) a generalului învingător, care urcà în Capitoliu — în locuinţa sacră a zeilor romani — pe un car, imitând pe Juppiter Capitolinul cu diversele sale atribute: sceptrul, etc. Pentru o clipă, omul egalà pe zei în fericirea lor, şi chiar mai mult — *si fas est superare deos* — asemuindu-se celui mai mare dintre zei, el întrecea prin însuşi acest fapt pe ceilalţi. In această împrejurare Romanii întrebuinţau aceeaşi *medicina inuidiae*, adică acele cântece batjocoritoare — *conuicia* — după spusele lui Plinius senior *(Hist. Nat.*, XXVIII, 39). In această circumstanţă excepţională apare pentru prima dată aspectul răuvoitor al divinităţii, al Fortunei în special: ea este distrugătoarea gloriei — *gloriae carnifex* — după cum o numeşte Plinius în acelaş pasagiu. Dion Cassius (LIX, 17) ne spune că, înainte de triumful său dela Puteoli, Caligula făcu un sacrificiu „lui Neptun şi celorlalţi zei şi mai ales Invidiei (φθόγος)" [2]). Aşa dar concepţiunea lui Vergilius relativă la Fortuna, deşi e mult mai aproape de Nemesis greacă decât de *Fors Fortuna* a primelor legende romane, îşi are totuşi un punct de sprijin, limitat ce e drept dar neîndoelnic, în anumite ceremonii ale cultului public roman. Pe această bază se produce în cursul secolelor I înainte de Chr. şi I d. Chr. o schimbare în credinţele romane privitoare la Fortuna. Cicero *(De fato*, VI, 6) face încă o deosebire între *fatum* — voinţa superioară care determină desfăşurarea evenimentelor — şi fortuna, (luat ca substantiv comun de data aceasta), adică întâmplarea. Vergilius le alătură şi le pune pe acelaş plan *(Aen.* VIII, 334, etc.). Plinius senior *(Hist. Nat.*, II, 22) ne înfăţişează pe această zeiţă cu forţa supremă recunoscută de toată lumea. *Toto... mundo... Fortuna sola inuocatur ac nominatur... sola laudatur...* E *Fortuna omnipotens* aşa cum a fost concepută de Vergilius.

M. G. NICOLAU

1) Vezi C. Stoicescu în *Melanges Cornil*, t. II. p. 457 şi urm.

2) Cf. Dictionnaire des Antiquités classiques Daremberg-Saglio, vo. *Triumphus* şi L. Preller, *Römische Mythologie*, t. I, p. 230 şi urm.

www.dacoromanica.ro

ISVOARELE VIEȚII LUI VERGILIUS

Nu sunt multe informațiile pe care le avem despre viața „marelui mantuan". Câte-va succinte *Vitae Vergilianae*, transmise în fruntea comentariilor lui Probus, Donatus și Servius, dintre care una singură ceva mai amplă, a lui Donatus, provenind probabil dela Suetonius [1]); o scurtă notiță, fără importanță, găsită în manuscriptul *Bernensis* 167 și 172 ; o încercare de poveste versificată, neterminată, a gramaticului Focas [2]); câte-va mărturii, incidentale și lapidare ,ale câtor-va scriitori contemporani și posteriori ; câte-va vagi aluziuni la sine-însuși în Bucolice, — iată tot ce ne stă la îndemână pentru a reconstrui viața poetului. Lectura operii sale nu ne vine în ajutor cu nimic, sau cu aproape nimic. Pe când alți poeți, dintre lirici mai ales, — un Catullus, un Horatius — sunt plini de ei înșăși și vorbesc la fiecare pas de ce-i bucură, de ce-i îndurerează, de ce simt, de ce li se 'ntâmplă, așa încât opera lor ne este un isvor suficient pentru a le cunoaște viața,—timidul, discretul, feciorelnicul Vergilius parcă dinadins a evitat să ne vorbească despre dânsul. Dealtfel și genurile în care a scris el, cel didactic și cel epic, genuri în care autorul se obiectivează, nu erau potrivite confesiunilor și efuziunilor personale. Istoria literară este deci constrânsă să-și exerseze imaginația între cele câte-va isvoare amintite și să suplinească cu ipoteze și deducții lipsa de informație.

Data nașterii o cunoaștem însă cu precizie: 15 Octombrie din anul 70 A. Chr. [3]) Probabil că datorăm această preciziune — este și părerea lui

---

1) Citatele din „viețile vergiliene", făcute în acest articol, urmează textul reprodus în fruntea ediției: *P. Vergili Maronis Opera*, post Ribbeckium tertium recognovit *G. Ianell*, Editio maior, Teubner 1930.

2) în *Riese, Anthol. latina*, No. 671.

3) *Probus, 1:* P. Vergilius Maro natus Idibus Octobris Crasso et Pompeio consulibus...; *Suet.-Donatus, 2:* Natus est Cn. Pompeio Magno M. Licinio Crasso primum coss. Iduum Octobrium die...

www.dacoromanica.ro

Sainte-Beuve [1]) — veneraţiei ce aveau pentru Vergilius entuziaştii săi admiratori. Ziua de naştere a poetului era pentru ei o adevărată zi de sărbătoare. La această dată, unii dintre ei se duceau, în fiecare an, în pelerinaj la mormântul scriitorului admirat. O scrisoare a lui Plinius cel tânăr este, în această privinţă, nu se poate mai caracteristică [2]). Murise tocmai, în anul 101 p. Chr., în vârstă de 75 de ani, Silvius Italicus, poetul epic cunoscut, autorul *Punicei* şi, în acelaş timp, personagiu bogat şi important, fost consul sub Nero şi proconsul sub Vespasian, intim al lui Vittelius. Plinius scrie unui prieten pentru a-i comunica noutatea şi pentru a face elogiul celui dispărut. El aminteşte — ca să arate ce independenţă de spirit şi de acţiune îl caracterizau pe Silvius — că, spre sfârşitul vieţii, retras, din cauza bătrâneţii, la ţară, în Campania, omul nostru nu se deranjase să vie la Roma nici chiar atunci când noul împărat, Traian, se reîntorsese în capitala imperiului. „Ceeace, zice Pliniu, e spre cinstea împăratului sub care a fost posibilă o astfel de libertate şi spre cinstea celui care a îndrăsnit să şi-o ia". Dar Silvius nu era numai un literat, ci şi un fin om de gust, un φιλοκαλος, cum zice Plinius. Avea mai multe ville, şi în fiecare, numai cărţi, numai statui, numai portrete, în special portretul lui Vergilius, „a cărui zi de naştere o sărbătorea cu mai multă evlavie decât pe a sa proprie, mai ales la Neapole, unde îi vizita mormântul ca pe un templu" [3]). — Iată până unde ducea admiraţia pentru Vergilius elita intelectuală a Romei şi iată de ce ne-a fost păstrată data exactă a naşterei sale.

Cunoaştem tot atât de exact şi locul unde s'a născut: în Gallia Cisalpină, în satul Andes [4]), de lângă Mantua, despre care spune undeva, în Eneida, că este „bogată în strămoşi de diferite neamuri", [5]) ceeace ne îndreptăţeşte să credem că era un centru destul de important şi de... cosmopolit. Satul Andes a fost identificat cu Pietole de astăzi, două-trei mille depărtare de Mantua. Afirmaţia lui Probus, după care Andes era la 30 de

1) Étude sur Virgile, pag. 1.

2) III, 7.

3) „... multum imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur, Vergili ante omnes, cuius natalem religiosius quam suum celebrabat, Neapoli maxime, ubi monimentum eius adire ut templum solebat". *Plinius cel tânar*, III, 7, 8.

4) *Probus, 3:* ...natus... vico Andico...; *Suet.-Donatus*, 2—3: Natus est... in pago qui Andes dicitur et abest a Mantua non procul. *Servius, 4:* civis Mantuanus...

5) *Aen. X, 201 :*

www.dacoromanica.ro

mille departe de Mantua (3 : vico Andico, qui abest a Mantua millia passuum III), nu poate sta în picioare. Dacă textul care ni s'a transmis nu este alterat, Probus se înşală, fără îndoială, deoarece, cum observă cu dreptate F. Plessis, „Mantua nu avea decât un teritoriu foarte restrâns şi la treizeci de mille distanţă, erai cetăţean al Cremonei, al Brixiei, al Veronei, al Vicenţei, al Padovei; or, Suetonius-Donatus zice că Vergilius era Mantuan : Servius, că era cetăţean mantuan şi, în epitaful său, poetul spune sau este pus să spue : Mantua me genuit" [1]). Dar nici Pietole cel pe care-l putem vizita noi astăzi, nu este exact pe locul vechiului Andes. Acum o sută de ani şi mai bine, în timpul campaniei din Italia, Napoleon a trecut pe aici. (Ni s'a păstrat o scrisoare a tânărului general către Josephina, în care-i spune: „Am fost în satul lui Vergilius, pe malul lacului, la lumina argintată a lunei..."). Poziţia părându-i-se importantă din punct de vedere strategic, a dat ordin ca pe locul unde se găsea Pietole să se ridice o fortăreaţă, iar satul să fie mutat la vre-o doi kilometri mai departe [2]). Ca o compensaţie materială pentru pietolezi — şi, poate, ca o satisfacţie sentimentală dată, la 1900 de ani distanţă, memoriei lui Vergilius — a scutit pe locuitori de impozite. Fapt este că din vechiul Pietole, Andes-ul lui Vergilius, care se ridica pe malul lacului Mincio, pe o înălţime care se mai chema, în Evul-Mediu, *Mons-Vergil'i,* n'a mai rămas azi nici o urmă. Ultimul care l-a văzut, a fost Napoleon !

Gal cisalpin deci, ca şi Catullus, Helvius Cinna, Bibaculus, Varro din Atax, Valerius Cato, ca şi bunul său prieten Gallus, — Vergilius, spre deosebire de unii dintre aceştia, era dintr'o familie de jos, mai ales din partea tatălui [3]). Numele exact al familiei pare să fi fost Vergilius şi nu Virgilius. In sprijinul grafiei Vergilius vin cele mai vechi şi mai de autoritate manuscripte, în rândul întâi Mediceus ; vin apoi inscripţiile din timpul republicei şi dela începutul imperiului, care atestă, în marea lor majoritate, numele Vergilius ; şi în fine, felul cum se transcria în greceşte numele poetului roman : mai întotdeauna, fie Βεργίλιος, fie Ουεργίλιος. Grafia Virgilius

Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum...

1) *F. Plessis : La poésie latine de Livius Andronicus à Rutilius Namatianus,* 1909, pag. 206.

2) Vd. *G. Faure : Au pays de Virgile,* 1930, pag. 18.

3) *Probus, 2 :* ...natus... patre Vergilio rustico ; *Suet.-Donatus, 1 :* ...parentibus modicis fuit ac praecipue patre...

www.dacoromanica.ro

nu începe să se răspândească decât târziu, din sec. V înainte, şi nu devine generală decât prin sec. XIV—XV, faptul datorindu-se, poate, unei false etimologii, care făcea să derive Virgilius din virgo, cu o aserţiune a lui Donatus ca sprijin [1]).

Fie că era olar sau cărămidar, cum credeau unii, fie că era în serviciul unui funcţionar din Mantua, cum credeau cei mai mulţi [2]), cert este că tatăl poetului era de o condiţie inferioară. Dar tot atât de cert este, pentru mine, că el nu putea fi *ţăran*, cum vor unii cercetători, numai pentru a putea spune cu emfază că Vergilius era „agricoltore, figlio di agricoltori" (Carducci), — tot aşa cum cert *mi* se pare, dacă *primim* ca bună relaţiunea lui Suetonius-Donatus în ce priveşte pe Magius şi pe Magia, că el nu putea fi un simplu *servitor*. Un ţăran nu-şi putea permite, atunci mai ales, luxul de a-şi trimite copilul pentru studii, la Mantua, la Cremona şi la Milano, iar o slugă n'ar fi putut lua în căsătorie pe „domnişoara" stăpânului. Bătrânul Vergilius era, fără îndoială, în serviciul lui Magius, viator din Mantua. Cuvântul *mercenarius* nu ne spune însă ce fel de serviciu îndeplinea, ci numai că avea leafă (merces). După noi, slujba lui era aceia de administrator sau de vechil al moşiei lui Magius (tot aşa cum Adam Liszt, tatăl marelui Liszt, era administratorul unei moşii a lui Esterhazy). Donatus avea deci dreptate să spună că Vergilius tatăl îşi agonisise un mic avut îngrijind de albine, — *apibus curandis auxisse reculam :* Magius va fi avut, la ţară, şi stupărie. Dar Magius mai avea şi altceva: o fată, pe Magia Polla. Şi, poate încântat de vrednicia slujbaşului său *(ob industriam,* zice Donatus), sau poate din alte motive, i-o dete de soţie. Lucru care s'a văzut destul de des, ca proprietarul unei moşii, pentru a-şi putea păstra proprietatea, să primească în familia lui pe administratorul sau arendaşul vrednic şi şiret. Din această unire, primul născut a fost Publius.

Venirea pe lume a micului Vergilius a fost poetizată într'o legendă care... se non e vera, e ben trovata, Suetonius-Donatus povesteşte [3]) cum, în noaptea dinnante de naştere, Magia Polla a visat că dintr'însa născuse un ram de laur care, îndată ce a atins pământul, creştea văzând cu ochii şi care

1) *Suet.-Donatus, 9—10 :* tam probus constat ut Neapoli Parthenias vulgo apellatus sit.

2) *ibid. 1 :* ...(patre) quem quidam opificem figulum, plures Magi cuiusdam viatoris initio mercenarium... tradiderunt.

3) *Suet.-Donatus,* 3—5.

www.dacoromanica.ro

se acoperi repede cu flori şi cu roade. A doua zi disdedimineaţă, plecând la ţară cu bărbatul ei, durerile facerii o prinseră pe drum şi născu într'un şanţ din marginea şoselii. Iar Publius fu, din primele clipe, un prunc exemplar; în loc să plângă, el arătă părinţilor o faţă zâmbitoare — *miti vultu*. După obiceiul din părţile acelea, pe locul unde se născuse copilul a fost sădită o cracă de plop; şi, alt miracol, îndată a răsărit un plop care, vorba basmelor noastre, creştea într'o zi cât alţii într'un an. Plopul, ajuns repede la maturitate, deveni apoi obiect de veneraţie pentru mamele din partea locului. Despre această legendă, A. Bellessort notează cu dreptate: „Contemporanii nu admit visul Maggiei şi preferă să creadă că Vergilius s'a născut într'un pat. Poate că au dreptate. Dar s'au văzut lucruri şi mai extraordinare; şi ideia că Vergilius a atins, chiar dela naştere, solul italian, este un simbol tot aşa de graţios ca şi tradiţia care reprezenta pe doica lui Ronsard lăsându-l să-i cadă din braţe, din nebăgare de seamă, în ziua botezului, pe iarba şi pe florile pământului din Vendôme" [1]).

Ca şi tatăl lui Horatius, Vergilius-tatăl ambiţiona pentru fiul său o carieră strălucită. Şi ca şi acesta, el îşi trimise copilul să înveţe carte în oraşele mai importante ale regiunei. La vârsta de 12 ani, tânărul Publius îşi începu studiile la Cremona, pe lângă un *grammaticus* [2]). Peste trei ani, în 55, la 17 Martie, ziua *Liberaliilor*, sărbătoarea lui Bacchus, Vergilius părăseşte toga pretextă şi îmbracă pe cea virilă [3]), (îşi ia, cu alte cuvinte, majoratul), — în vârstă de 15 ani, adică cu doi ani mai devreme decât se obişnuia. In acest an 55, erau consuli tot Pompei şi Crassus, ca şi în anul când poetul se născuse [4]). Foarte sensibili la asemenea coincidenţe, Romanii le notau cu interes şi căutau să scoată diverse augurii, *omina*, din aceste apropieri întâmplătoare. Una în adevăr interesantă, este aceia că Lucretius murea — zice-se — exact în acea zi de 17 Mart 55, în care Publius Vergilius Maro trecea în chip oficial din vârsta copilăriei în aceia a bărbăţiei [5]). Gândind poate, ca şi romancierul francez de mai târziu, că viaţa este o torţă care

1) *Virgile*, 1927, pag. 3.

2) *Servius:* et Cremona et Mediolani et Neapoli studuit; *Suet.-Donatus*, 6: Initia actatis Cremonae egit usque ad virilem togam; *Sf. Ieronim, Cronica lui Euseb.*, a. u. c. 696 (=58 a. Chr.): Cremonae studiis eruditur.

3—4) *Suet.-Donatus* 6: ...virilem togam, quam XV anno natali suo accepit isdem illis consulibus iterum duobus, quibus erat natus...

5) *Suet.-Donatus* 6-7: evenitque ut eo ipso die Lucretius poeta decederet.

www.dacoromanica.ro

aleargă dealungul generaţiilor, Romanii şi-au zis că, în ziua aceia, torţa literaturii latine a trecut din mâna unui poet mare în mâna altui poet mare.

Odată cu luarea togei virile, părăseşte Roma pentru a trece la Milan şi, după puţină vreme, la Roma [1]). S'ar părea, după o informaţie din Vita Bernensis [2]), că aci ar fi urmat cursurile retorului *Epidius*, profesor şi al lui Antonius şi al lui Octavian Augustus. Lucrul nu este sigur şi chiar, după noi şi după alţii [3]), puţin probabil, fiindcă Suetonius, care aminteşte de aceşti elevi celebri ai lui Epidius, n'ar fi scăpat din vedere să-l enumere şi pe poetul cel puţin tot atât de celebru, ceeace istoricul Cesarilor nu face. Mai sigur pare că l'a audiat pe filozoful Siron [4]), căruia Cicero îi aduce elogii în Ad. Fam. VI, 11, 2, iar în De Finibus, II, 35, 119, îl numeşte nu numai foarte bun dar şi foarte învăţat (...Sironem et Philodemum, cum optimos viros, tum homines doctissimos). Şi cum se dedica baroului, a făcut desigur şi practică la un avocat. De pledat, n'a pledat însă, ca şi Corneille mai târziu, decât o singură dată [5]). Aceasta, nu pentrucă ar fi fost bâlbăit, cum au crezut unii cercetători, întemeindu-se pe interpretarea greşită a unei aserţiuni a lui Donatus. Când comentatorul ne spune că era *sermone tardissimus*, nu înseamnă că poetul vorbea cu greutate (dimpotrivă, avea un organ plăcut, *vox optima, Servius, ad Aen.*, IV, 323), ci numai că nu putea improviza, că nu avea riposta facilă şi replica gata la orice moment [6]). Realitatea este că înclinaţiunile sale mergeau către literatură şi nu către drept. La această consideraţie, se mai adăoga, foarte probabil, şi un alt motiv: sănătatea. Vergilius era de o constituţie şubredă, suferea de stomah, de gât şi de dureri de cap; avusese chiar, la un moment dat, hemoptisii [7]). De altfel, suntem în drept să presupunem că întreaga familie nu era sănătoasă. Cei doi

) *ibid.*, 7-8: a Cremona Mediolanum et inde paulo post transiit in Urbem; *Sf. Ieronim:* Mediolanum transgreditur. et post breve tempus Romam pergit.

2) ...Studuit apud Epidium oratorem cum Caesare Augusto.

3) *F. Plessis*, op. cit. pag. 209.

4) *Phocas, Vita Vergilii*, v. 87 (*Riese*):

Tum tibi Sironem, Maro, contulit ipsa magistrum
Roma petens.

5) *Suet.-Donatus*, 20: Egit et causam apud iudices unam omnino nec amplius quam semel.

6) cf. *Sainte-Beuve*, op. cit., pag. 46.

7) *Suet.-Donatus*, 8-9: ...fuit ...valetudine varia; nam plerumque a stomacho et a faucibus ac dolore capitis laborabat, sanguinem etiam saepe reiecit.

www.dacoromanica.ro

fraţi veniţi după el, Silo şi Flaccus, muriseră amândoi, unul copil, celălalt adolescent. Magia, mama poetului, se stinsese şi ea după moartea celui din urmă. Tatăl murise mai demult, orb, şi Magia se recăsătorise, având încă un fiu, pe Valerius Proculus, singurul membru al familiei care va supravieţui poetului şi-i va deveni moştenitor [1]).

In cei 7 sau 8 ani cât Vergilius a stat la Roma, în capitala de atunci a lumei se succedau cu repeziciune evenimente palpitante. El a asistat astfel la toată fulgerătoarea carieră politică a lui Iulius Caesar; era la Roma când, în 49, senatorii înebuniţi de groază îşi vesteau unul altuia „trecerea Rubiconului". Urmăreşte apoi cu emoţie aprigul duel militar dintre Caesar şi Pompei, care se încheie cu zdrobirea acestuia din urmă, la Pharsalus, în 48. Primeşte, împreună cu toată plebea Romei, mesagiul lapidar pe care-l trimite Caesar după victoria dela Zela: veni, vidi, vici. După Zela, vine Thapsus, vine Munda, — numai victorii! Introducându-se la Roma, învingătorul aduce cu sine pe Cleopatra, frumoasa regină a Egiptului, şi Vergilius o va fi zărit, poate, plimbându-se visătoare prin grădinile după marginea Tibrului, „în plină tinereţe încă, neînchipuit de frumoasă şi de fină, şi, aşa cum o va reprezenta mai târziu pe Didona lui, cu părul prins într'o agrafă de aur şi cu o buclă de aur ridicându-şi mantia de purpură" [2]). Poetul ia desigur parte la numeroasele serbări publice pe care Caesar le dădea la Roma, mai ales în 45, an în care este numit dictator pe viaţă, imperator şi praefectus morum. Iar în anul imediat următor acestei investitiuni cu puterea „pe viaţă", în 44, într'o bună dimineaţă, el află uluit, cu întreaga Romă, că dictatorul fusese asasinat pe Capitoliu.

Ce făcea Vergilius, în timp ce cursul istoriei se desfăşura atât de tragic şi precipitat ? Combina dactili cu spondei, ritma, cu migală şi răbdare, armonioase hexametre, se delectà cu savante onomatopee şi preţioase armonii imititive. Nu publicase încă nimic, dar întâele sale producţii literare erau de pe acum cunoscute şi apreciate de cercul acela de tineri literaţi din care Vergilius făcea parte şi care cuprindea numele şi temperamentele cele mai diverse: Lucius Varius, unul din marile nume ale secolului lui Augustus, tragic de mâna întâia, a cărui tragedie *Thyeste*, pierdută pentru noi, era socotită de toţi cei vechi ca o perlă a teatrului latin (Quintilianus ne spune

1) *Suet.-Donatus*, 15: Parentes iam grandis amisit, ex quibus patrem captum oculis et duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum iam adultum...

2) *Bellessort*, op. cit., p. 20..

www.dacoromanica.ro

că putea susţine comparaţia cu orice tragedie elină); Plotius Tucca, despre care avem mai puţine informaţii; Aemilius Macer, poet didactic şi alexandrin, ale cărui poeme, toate pierdute astăzi, erau foarte citite în antichitate; Furius Bibaculus şi Domitius Marsus, poeţi epici amândoi, ca şi Vergilius; Asinius Pollio şi Cornellius Galus, prietenul cel mai intim al lui Vergilius, despre care vom vorbi mai departe; şi deasupra tuturor, prezidându-i, un tânăr care se impunea prin sângele său nobil şi distincţia sa înăscută, rafinatul Maecena, arbitrul eleganţei, viitorul ministru şi consilier intim al lui Octavian Augustus. De această strălucită pleiadă de tineri, dintre care unii au rămas în istoria politică a Romei, Vergilius se alipise cu o modestie, care-i era firească şi cu o timiditate explicabilă la un rural ca el, coborît din Gallia Cisalpină în rafinata capitală a lumei. Suetonius-Donatus ne spune lămurit(8) că poetul nostru avea o înfăţişare rustică — *facie rusticana* — şi o faţă, un „ten" închis — *aquilo colore* — adică înegrit de soare, ca al oricui locueşte la ţară. Contribuia la această înfăţişare rustică şi proasta lui sănătate, la care se adăoga o stângăcie naturală, vibilă în gesturi şi chiar în îmbrăcăminte. In fine, o ultimă trăsătură completează acest portret : alături de simplicitate şi alături de stângăcie, o oarecare sălbăticie — probabil caracteristica iubire de singurătate a celui obişnuit să trăiască faţă în faţă numai cu natura şi cu gândul său. Tot Suetonius-Donat, ne spune (10) că fugea de lume şi, la Roma, când se întâmpla să fie recunoscut pe stradă, se ascundea de mulţime în prima casă ce-i eşea în cale [1]). Iar comentatorii sunt de acord că pe Vergilius îl descrie Horatius în Satira I, 3, 29 şi urm. când zice : „e uşor să râzi de pletele lui ţărăneşti, de toga-i prea lungă şi de încălţămintea prost strânsă pe picior" [2]). Dar tot Horatius ne face şi portretul sufletesc al poetului, ne arată ce se ascunde sub această înfăţişare puţintel ridiculă: „ ... este bun, cum nu găseşti altul... şi un suflet mare e închis în acest corp neîngrijit" [3]). Iar în altă parte, Horatius îl numeşte *anima candida*, suflet neprihănit. (Sat. I, 5, 39 sq.).

---

*) Ac si quando Romae, quo rarissime commeabat, viseretur in publico, sectantis demonstrantisque se subterfugeret in proximum tectum.

1) ...rideri possit eo quod
rusticus tonso toga defluit et male laxus
in pede calceus haeret —

3) at est bonus, ut melior vir
non alius quisquam, at tibi amicus, et ingenium ingens
inculta latet hoc sub corpore.

www.dacoromanica.ro

Nu știm cu siguranță care sunt primele versuri pe care Vergilius le citește în acest cerc de prieteni. Biografii îi atribue câteva lucrări de tinerețe, în primul rând niște mici culegeri de epigrame (*Catalecta, Epigrammata, Priapea*) dintre care cele care ne-au rămas sunt fără valoare literară. Apoi poemele *Dirae, Culex* (țânțarul), *Ciris* (bâtlanul), *Copa* (cârciumăreasa), *Aetna* și *Moretum* (moretum este un fel de mâncare făcută din brânză cu verdețuri, usturoi și vin). Mai de mult, toate aceste lucrări erau socotite neautentice. Acum, autenticitatea unora a început să găsească apărători printre savanți. Chestiunea este foarte complicată, și dintre cele mai dificile de rezolvit în istoria literaturii latine.

Poetul părăsește capitala probabil în zăpăceala și confusiunea generală care a urmat morței lui Caesar, eveniment prevestitor de vremuri turburi și noi războae civile. Pe când el se reîntorcea pe țărmurile lui Mincio, la Roma, după clipele de ezitare și uluială, Antonius, colegul de consulat al lui Caesar, cu foarte tânărul Octavius, nepotul dictatorului, sosit în capitală după moartea unchiului ca să ia în primire moștenirea financiară și politică, și cu Lepidus, formează acea asociație politică cunoscută în istoria romană sub numele de întâiul triumvirat. Conducerea Galiei Cisalpine o primește, dela triumviri, Asinius Pollio, important personagiu politic, prieten al lui Caesar, al lui Antonius, al lui Cicero, autor de tragedii pe care Horatius le numește „severe", iar Vergilius, „demne de Sofocle". Și cum Vergilius se găsea în acest timp la Andes, deci în provincia guvernată de Pollio, este firesc ca cei doi bărbați, pe care-i apropia și o aceiași pasiune pentru poezie și prietenii comune, să devină destul de repede intimi. Servius îl numește pe Pollio *protectorul* lui Vergilius (usus patrocinio Pollionis), iar Martialis (VIII, 56) ni-l arată în aceiași postură de sprijinitor al poetului.

Lui Pollio îi citește Vergilius cele dintâi Bucolice și acesta îl admiră și-l încurajează. Se pare chiar că îndemnul de a scrie Bucolicele pornește dela dânsul. *Tunc ei proposuit Pollio, ut carmen bucolicum scriberet,* zice Servius. Iar când „patronul" are un fiu, Vergilius închină acestui eveniment o eglogă foarte frumoasă, a IV-a, cea a cărei explicare a dat atât de mult de lucru latiniștilor.

In tot acest timp, luptele intestine continuau. Ultimii apărători ai vechei republice, Brutus și Cassius, sunt învinși la Philippi, în 42, de către armatele lui Octavius și Antonius, și se sinucid. In 40, după pacea dela Brindisi, triumvirii își împart astfel conducerea statului: Octavius, apusul;

www.dacoromanica.ro

Antonius, răsăritul; Lepidus, Africa. Şi acum se situiază un eveniment dureros pentru poet, cu urmări totuşi destul de fericite, fiindcă-l va determina să vie la Roma, unde va fi posibilă eclosiunea carierei sale literare. Evenimentul este expropierea, hotărîtă de Octavian, a pământurilor aparţinând Cremonei, pentru a putea fi împroprietăriţi soldaţii cu care câştigase victoriile sale [1]). Din nefericire pentru Vergilius, Asinius Pollio este înlocuit la conducerea Galiei Cisalpine cu un amic personal şi om de încredere al lui Octavian, cu Alfenus Varus. Acest Varus, care avusese certuri cu notabilii din Mantua, expropriază nu numai teritoriile Cremonei, unde trebuiau să fie împroprietăriţi veteranii, ci şi pe ale Mantuei. *„Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae!"* se tângue poetul (Buc. IX, 28). „Mantua, vai, prea apropiată de nefericita Cremonă". In zadar se încearcă poetul să capteze bunăvoinţa noului guvernator, în zadar îi făgăduieşte:

„Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
cantantes sublime ferent ad sidera cygni".

„Varus, dacă vom rămâne stăpâni în Mantua, lebedele, cu cântecul lor, îţi vor înnălţa numele până la stele".

In zadar face din el favoritul lui Apollo : (Buc. VI, 11—12).

„nec Phoebo gratior ulla est
quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen"

„Nu este pagină mai plăcută lui Apollo decât aceia care începe cu numele lui Varus".

In zadar îi spune cuvinte măgulitoare ca acestea (VI, 6—7):

„namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant"

1) *Suet.-Donatus*, 61—62 : ...exorto civili bello Cremonenses cum ceteris eiusdem studii adversarios Augusti Caesaris adiuverunt. Unde factum est, ut cum victor Augustus in eorum agros veteranos deduci iussisset, non sufficiente agro Cremonensium Mantuani quoque, in quibus erat etiam poeta Vergilius, maximam partem finium suorum perderent eo, quod vicini Cremonensibus fuerant. *Servius*, 15 : ortis bellis civilibus inter Antonium et Augustum Augustus victor Cremonensium agros, quia pro Antonio senserat, dedit militibus suis. Qui cum non sufficerent, his addidit agros Mantuanos, sublatos non propter civium culpam, sed propter vicinitatem Cremonensium...

www.dacoromanica.ro

„Vor fi totdeauna destui poeţi care să dorească, Varus, a te preamări" — In zadar: Vergilius este expropriat ca oricare cetăţean şi iată-l acum deposedat de scumpa lui „răzăşie" de lângă Mincio. Asupra acestei probleme a expulsării poetului de pe moştenirea părintească, istoricii literari nu sunt cu toţii de acord, fiindcă şi isvoarele se contrazic. Donatus şi Probus susţin că Varus, Pollio şi Gallus au făcut să i se restitue pământul; Servius atribuie această restituire lui Pollio şi Maecena. In *Vita Bernensis* ni se spune că ea se datorează lui Octavian însuş, din prietenie pentru fostul său conşcolar [1]). Dar toate aceste referinţe sunt contrazise de opera poetului: nicăeri, în versurile sale, Vergilius, care se plânge pe toate tonurile de această spoliaţie, nu-şi arată şi bucuria reposesiunii. Să lăsăm la o parte aceste discuţii infructuoase şi să ne mărginim a aminti numai ceeace are toate aparenţele de verosimilitate.

Deci, în anul 39 (fiindcă Varus trece la conducerea Cisalpinei în 40) Vergilius ia din nou drumul Romei pentru a cere sprijinul prietenilor săi, oameni puternici acuma. Maecena şi Cornelius Gallus îl prezintă lui Octavian. Toţi îi făgăduesc că va redeveni stăpânul moşiei părinteşti. Convins că făgăduiala triumvirului era sfântă, Vergilius ia drumul înapoi, în Nord, la Andes .Dar noul proprietar, centurionul Arrius, nici nu vrea să audă de aşa ceva, şi când Vergilius îl invită să iasă din propria sa casă, soldatul — ca orice soldat, *ut miles* — trage sabia. Poetul, pentru a scăpa cu viaţă e nevoit să se arunce în Mincio, şi să se depărteze înnot [2]). — Şi iarăşi porneşte la drum, şi iată-l iarăşi la Roma, resemnat de data aceasta. Aci îl aşteaptă prietenii, toţi prietenii, poetul Horatius printre ei. Şi îl mai aşteaptă o nouă, o mare şi neaşteptată prietenă: gloria.

1) *Prob. Verg. Ecl. praef. p. 327, 30 sqq.:* Sed insinuatus Augusto per Cornelium Gallum, condiscinulum suum, promeruit, ut agros suos reciperet et eo facto concitaveret in se veteranos... *Prob. Vita Verg.* 7: ...postea restitutus beneficio Alfeni Vari, Asinii Pollionis et Cornelii Galli... *Suet.-Donatus,* 19 ut Asinium Pollionem, Alfenum Varum et Cornelium Gallum, celebraret, quia in distributione agrorum... indemnem se praestitissent. *Servius,* 21: ...usus patrocinio Pollionis et Mecenatis solus agrum quem amiserat meruit. *Schol. Bern.* ad Ecl. 8, 6· ...Vergilio tamen pepercit, quoniam condiscipulus eius [Augusti] fuerat.

2) *Suet.-Donatus,* 20-21: ...adversus veterani cuiusdam violentiam, a quo in altercatione litis agrariae paulum afuit quin occideretur; 63. Sed cum Vergilius centurioni Arrio obsistere ausus est, ille statim, ut miles, ad gladium manum admovit, cumque se in fugam proripuisset poeta, non prius finis persequendi fuit, quam se in fluvium Vergilius coniecisset atque in alteram ripam enatavisset.

www.dacoromanica.ro

In adevăr, Vergilius aduce cu sine, în traista lui de drumeţ, Bucolicele, scrise în timpul celor trei ani petrecuţi la Andes, între 43 şi 40 [1]). Lectura lor, în cercul lui Maecena, avu un extraordinar succes. Printre auditori era şi Gallus, fratele său de cruce. Iar acesta avea o prietenă din lumea teatrului, pe care, după moda poeţilor lirici, o cânta sub numele de împrumut Lycoris. Pe numele ei adevărat, Lycoris se numea Volumnia, libertă a unui oarecare Volumnius, el însuşi libert al lui Antonius. Iar la teatru, avea un al treilea nume: Cytheris.

Această Cytheris — ce nume bine ales! — făcuse o strălucită carieră sentimentală. Fusese, la început, iubita lui Antonius care — excentric în iubire, cum se va arăta şi mai târâziu cu Cleopatra — o plimbase prin mijlocul Romei, într'un car tras de lei. Dela Antonius, trecuse în braţele lui Brutus, omorîtorul lui Cesar. Şi cum frumoasa curtezană nu voia să frecuenteze decât figuri politice de întâiul ordin, dela Brutus trecuse la Gallus. Prietenul lui Vergilius se bucura, în adevăr, de o situaţie excepţională. Intim al lui Octavian, primise dela acesta mai multe însărcinări importante, între care prinderea Cleopatrei. Mai târziu, numit guvernator în Egipt, va începe să-şi piardă capul şi să aibă fumuri regale pentru ca la urmă — învinuit de concutiune — să fie silit să se sinucidă. Veşnic mobila Cytheris îl părăseşte însă şi pe Gallus, şi fuge în Germania cu un ofiţer. Când Cytheris fuge, Gallus cere lui Vergilius să-i închine o eglogă consolatoare, nu atât fiindcă avea nevoie să fie mângâiat, cât pentru ca toată Italia să afle că fusese amantul celei mai frumoase hetaire a vremii. Vergilius consimte la acest serviciu prietenesc, — *neget quis carmina Gallo?* — şi scrie Bucolica X-a.

Or, Volumnia-Cytheris-Lycoris, care, — însuşi Vergilius, în Buc. X-a, ne dă s'o înţelegem — avea un fin gust literar, recitase în public, într'un teatru, la o dată care este în orice caz anterioară lui 43, Bucolica VI-a. Succesul fusese nemaipomenit. Tacit ne spune că publicul întreg — şi într'un teatru încăpea multă lume! — se sculase în picioare şi, în delir, aplaudase şi ovaţionase pe autor aşa cum o făcea numai pentru împărat [2]). Cicero,

1) *Servius:* ...carmen bucolicum... quod eum constat triennio scripsisse et emendasse.

2) *Tacit, Dialogus,* 13: ...populus, qui auditis in theatro Vergilii versibus surrexit universus et forte praesentem spectantemque Vergilium veneratus est sic quasi Augustum...

www.dacoromanica.ro

care era printre auditori, exclamase, după ce actrița isprăvise de declamat: *Magnae sper altera Romae!* [1]), cuvinte pe care poetul le va introduce mai târziu în Eneida, aplicându-le lui Ascanius:

et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
procedunt... (Aen. XII, 167—8).

De-acum înainte, viața lui Vergilius se va scurge liniștită, simplă, închinată numai poeziei. Ca o compensație pentru moșia pierdută, Maecena și Octavian [2]) îi dăruesc, unul o casă pe Esquilin, altul o moșie în Campania, la Nola. Ca toți italienii născuți în nord, Vergilius avea nostalgia sudului, a acelui

„aer dolce che dal sol s'allegra"

de care vorbește Dante în „Divina Comedie". El trăește deci mai mult la Napoli, câteodată coborând la Tarent și până în Sicilia, o viață discretă, retrasă, curată, care a făcut pe Napolitani — mucaliți atunci ca și acum — să-l poreclească „Parthénos", „fata mare". Poetul își ocupă tot timpul scriind versuri, din acele versuri care „vor trăi mai mult decât cetățile".

Rod al acestei vieți calme în mijlocul naturii, și al iubirei sale pentru viața la țară, în care-și petrecuse și copilăria, s'au născut *Georgicele,* acel frumos poem în patru cânturi, care opune vieții de oraș, maestoasa liniște a vieței câmpenești și rodnicia impresionantă a muncilor agricole. Scrise din îndemnul lui Maecena și închinate lui — *in honore Maecenatis,* zice Donatus (20) — *Georgicele* au luat șapte ani din viața poetului [3]).

Căci scria încet, cu o fecundă încetineală, lăsând timpul, cu neîndu-

---

1) *Servius, Comm. ad Ecl.* VI, 11: ...dicitur ingenti favore a Vergilio esse recitata adeo ut, cum eam postea Cytheris meretrix cantasset in theatro, quam in fine Lycoridem vocat, stupefactus Cicero, cuius esset, requireret, et cum eum tandem aliquando vidisset et ad suam et ad illius laudem: „Magnae spes altera Romae"...

2) *Donatus* zice (13): Possedit prope centiens sestertium ex liberalitate amicorum habuitque domum Romae Esquiliis iuxta hortos Maecenatianos, quam secessu Campaniae Siciliae que plurimum uteretur...

3) *Servius:* Item proposiut. Maecenas Georgica, quae scripsit emendavitque septem annis.

www.dacoromanica.ro

plecata lui înţelepciune, să colaboreze la şlefuirea versurilor sale. Ca toţi poeţii cu adevărat mari, Vergilius ştia că timpul nu respectă ceeace se face fără el. Suetonius-Donatus ne spune [1]) că în fiecare zi, dimineaţa, dicta un număr oarecare de versuri, iar în tot restul zilei le recitea, le corecta, adăogând câteodată şi mai adesea suprimând, aşa cum mai târziu va recomanda Boileau, în Arta sa Poetică :

Hâtez-vous lentement et, sans perdre courage,
Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage;
Polissez-le sans cesse et le repolissez;
Ajoutez quelquefois et souvent effacez.

Iar Aullus-Gellius raportează şi el ceeace prietenii şi intimii lui Vergilius povesteau despre felul de a scrie al poetului. Autorul Eneidei obişnuia întotdeauna să spună că lucrează ca o ursoaică — *more atque ritu ursino*. După cum ursoaica, după ce a născut, linge, curăţă şi dă o formă micuţilor şi informilor pui de urs, tot aşa şi el revedea, curăţa, modela versurile nou născute, ca pe nişte mici pui de urs spirituali [2]).

Şi în anul 29, când Octavian se întorcea la Roma, după căderea Alexandriei, şi moartea lui Antonius — în momentul în care, rămas singur pe scena istoriei, stăpân al lumei întregi, el era deja *Augustus*, divinul, căruia Pergamul şi Nicomedia îi înălţau temple, iar la Roma, poporul îl aştepta într'un adevărat delir ca să-i dea toate onorurile şi să-l învestească cu toate puterile, Vergilius ieşi înaintea împăratului la Atella, un orăşel din Campania, şi acesta — el, mult aştepetatul — stătu acolo patru zile, pentru ca poetul să-i citească cele patru cărţi ale Georgicelor [3]).

1) 22 : Cum Georgica scriberet, traditur cotidie meditatos mane plurimos versus dictare solitus ac per totum diem retractando ac paucissimos redigere, non absurde carmen se more ursae parere dicens et lambendo demum effingere.

2) *Gellius*, 17, 10, 2: Amici familiaresque P. Vergili in iis, quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt, dicere eum solitum ferunt parere se versus more atque ritu ursino. Namque ut illa bestia fetum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id postea, quod ita edidisset, conformaret et fingeret, proinde ingenii quoque sui partus recentes rudi esse facie et inperfecta, sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris et vultus liniamenta.

3) *Suet.-Donatus*, 27-29 : Georgica reverso post Actiacam victoriam Augusto atque Atellae reficiendarum faucium causa commoranti per continuum quadriduum

www.dacoromanica.ro

Sibylla dela Cumae. — Detaliu din Capela Sixtină, pictată de Michelangelo.

www.dacoromanica.ro

Donatus ne dă şi amănunte: lectura a fost făcută, cu rândul, de poet şi de Maecena; când primul obosea, începea cel de al doilea. Vergilius citea cu o voce suavă şi cu un farmec special, ceiace făcea pe poetul Iulius Montanus să spună că şi el ar putea ajunge pe Vergilius, dacă ar avea vocea, expresia şi mimica acestuia; căci aceleaşi versuri, care sunau frumos când le citea Vergilius, erau, în gura altuia, mute şi neînsufleţite.

După Georgice, Augustus roagă pe Vergilius [1]) să atace subiectul cel mare, o grandioasă epopee naţională, care să glorifice noul imperiu roman şi să dea un titlu de veşnică nobleţe împăratului şi familiei sale. Ca toţi oamenii de stat de mâna întâia, Augustus înţelesese că opera sa politică trebuia susţinută nu numai cu armele ostaşilor dar şi cu armele spiritului. Cu câtă dreptate scrie Patin: „Ca Richelieu, ca Ludovic al XIV-lea, ca Napoleon, ca toţi cei cari au guvernat oamenii prin legi absolute, August pricepuse că ei au nevoie să fie consolaţi de pierderea libertăţii, şi că singura despăgubire — dacă există vreuna — care le poate fi oferită, este gloria armelor şi a artelor. A fost una din preocupările domniei sale, aceia de a nu-i lipsi nici de una nici de alta..." [2]). Şi în adevăr, puţini regi şi puţini dictatori au fost mai secondaţi în opera lor, de acea forţă irezistibilă care este geniul literar. Vergilius şi Horatius, iată cele două genii covârşitoare — puternice ca două armate — care au militat, alături de legiuni, la desăvârşirea, la menţinerea şi la gloria imperiului lui Octavius Augustul.

Ce este Eneida? Cea mai bună, mai lapidară şi mai cuprinzătoare, în acelaş timp, definiţie, nu se găseşte în studiile savante, ci într'un manual, acela al lui Pichon. El zice [3]): „Grecque par le cadre, romaine par l'esprit, moderne et presque chrétienne par le coeur, elle est l'oeuvre la plus complexe de l'antiquité latine". Iată o definiţie perfectă. Eneida este greacă

---

legit, suscipiente Maecenate legendi vicem quotiens interpellaretur ipse vocis offensine. Pronuntiabat autem cum suavitate, cum lenociniis miris, ut Seneca tradidit Iulium Montanum poetam solitum dicere, involaturum se Vergilio quaedam, si et vocem posset et os et hypocrisin: eosdem enim versus ipso pronuntiante bene sonare, sine illo inanes esse mutosque.

1) *Servius:* Postea ab Augusto Aeneidem propositam scripsit annis undecim...

2) Études sur la poésie latine, 1883, p. 64.

3) Histoire de la litt. latine, 1916, p. 358.

www.dacoromanica.ro

prin ascendenţa ei, deci prin isvoare [1]), prin toată ossatura ei mitologică, — eroi, legende, episoade, — şi în fine prin tehnica epică. Este romană prin spirit — prin felul cum sunt concepute caracterele eroilor, şi raporturile lor cu divinitatea — şi mai ales prin conţinut şi prin intenţii: epopeea vrea să stabilească lui Octavian o ascendenţă divină, necesară oricărui regim absolutist şi să dea o solidă legitimare imperiului roman. Ea e povestea Romei şi a lui Augustus deopotrivă, — *Romae simul urbis et Augusti origo*, zice biograful. Este umană şi aproape creştină, prin sentimentul profund omenesc cu care autorul consideră bucuriile şi necazurile lumei, prin caritatea, prin mila pentru cele omeneşti, prin acea discretă melancolie şi suavă tristeţe care formează tonalitatea generală a epopeii şi care a făcut ca, dealungul vremilor, duios şi virgilian să devină două adjective aproape sinonime. *Sunt lacrimae rerum*, versul de meritată celebritate, se aplică de minune lui Vergilius însuşi: poetul are lacrimi calde şi versuri înduioşate pentru nefericirile eroilor ce-i cântă.

Vergilius consacră acestei opere unsprezece ani. O lucrează, după obiceiul său, metodic şi cu răbdare, redactând mai întâi în proză — aşa cum obişnuia şi Racine cu tragediile sale — un plan amănunţit, carte cu carte — *particulatim* [2]). Numai după această organizare a planului, începe adevărata elaborare, în versuri. Deşi opera nu va fi publicată, cum se va vedea mai jos, decât după moartea autorului, totuşi ea începe să fie cunoscută în public încă de când Vergilius scrisese primele cărţi. Poetul citea desigur pasagii în cercul lui de prieteni şi literaţi [3]) şi faima acestei noui opere se lăţeşte destul de repede. Propertius o anunţă lumei în versurile rămase celebre: (II, 34, 65-6)

Cedite Romani scriptores, cedite Grai:
nescio quid maius nascitur Iliade.

La o parte, scriitori Romani, la o parte scriitori Greci:
se naşte nu ştiu ce operă mai mare decât Iliada!

1) ...*quasi amborum Homeri carminum instar*, zice Donatus (21).

2) *Suet.-Donatus*, 23: Aeneida prosa prius oratione formatam digestamque in XII libros particulatim componere instituit.

3) *Suet.t-Donatus*, 33: Recitavit et pluribus, sed neque frequenter et ea fere, de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur.

www.dacoromanica.ro

Augustus însuși — fiind departe de Roma, în războiul contra Cantabrilor — îl bombardează cu scrisori și cu amenințări amicale, rugându-l să-i trimită ceva din Eneida [1]). Donatus ne-a păstrat chiar o frântură din propria lui scrisoare, — *ipsius verba:* „trimite-mi din Eneida — zice împăratul — fie începutul poemului, fie oricare vrei dintre părți". Mai târziu, întors la Roma, Augustus obține să-i fie citite trei cărți: după Donatus [2]) a doua, a patra și a șasea, după Servius [3]) a întâia, a treia și a patra (ceiace este mai puțin probabil). La lectură asistă și Octavia, sora lui Augustus. împreună cu câțiva prieteni ai împăratului. Vergilius citea cu o voce impresionantă — voce optima. Iar când, citind cartea a VI-a, ajunse la pasagiul în care Anchisses îi vorbește lui Aeneas, coborît în Infern, despre Marcellus, fiul Octaviei, aceasta isbucni în plâns, rugând pe poet să nu citească mai departe. Rugă inutilă: cartea VI-a se isprăvea cu acest pasagiu și Vergilius tăcu [4]).

Cu Eneida, Vergilius devine adevăratul *vates* al imperiului, poetul național prin excelență, profetul poporului roman. Atât de mare era prestigiul său, și intimitatea pe care i-o acorda împăratul, încât își putea permite chiar să anticipeze asupra istoriei și să înfățișeze ca îndeplinite, fapte care existau numai în intenția lui August. Așa, în Aen. VI, 792, poetul glorifică *jocurile seculare* ca pe un lucru existent, deși reînființarea lor, prin voința lui August, este din anul 17, iar Vergilius murise cu doi ani înainte, în 19 [5]). O asemenea anticipație asupra dorințelor împăratului, mai făcuse dealtfel și în Georgice, când arătase pe Britani în situația de robi, de supuși ascultători: August făcuse proiectul de a trece în Britania în 34 și în 27 [6]).

1) *id.*, 31: Augustus vero — nam forte expeditione Cantabrica aberat — supplicibus atque etiam minacibus per iocum litteris efflagitaret, ut sibi de Aeneide ut ipsius verba sunt, „vel prima carminis ὑπογραφή vel quod libet κῶλον mitteretur?

2) *Donatus*, 32: Cui tamen (sc. Rugusto) tres omnino libros recitavit secundum quartum, sextum...

3) *Servius*, ad Aen. 4, 323: Dicitur... ingenti adfectu hos versus pronuntiasse, cum privatim paucis proesentibus recitaret Augusto; nam recitavit voce optima primum libros tertium et quartum.

4) *Id.* ad Aen. 6, 861: Constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviae esse recitatum, ut fletu nimio imperarent silentium, nisi Vergilius finem esse dixisset...

5) *J. Carcopino, Virgile et les origines d'Ostie*, 1919, pag. 728.

6) *P. Lejay, Oeuvres de Virgile*, 1920, pag. 169, nota 2.

www.dacoromanica.ro

Asupra morţii poetului nu vom insista. Ea este povestită în articolul d-lui Prof. D. Burileanu, publicat în volumul de faţă. Vom sublinia numai această trăsătură cu adevărat emoţionantă: este o moarte în slujba scrisului: Vergilius plecase să vadă locurile descrise în Eneida, să adune materialul informativ pentru desăvârşirea epopeii. Capul său cade pentru totdeauna deasupra operei neterminate. In clipa din urmă — supremă modestie a acestui mare timid — el avea să roage pe prieteni să ardă rodul a unsprezece ani de muncă! In epitaful pe care şi-l pregătise, spunea simplu numai atât:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

„M'am născut la Mantua, am trăit în Calabria, şi acuma odihnesc în Parthenope ; am cântat păstorii, ţarinile şi vitejii".

Este în adevăr Vergilius autorul epitafului de mai sus? Fără nici o îndoială. Cine altcineva ar fi îndrăsnit vreodată să scrie despre Vergilius atât de simplu, dacă nu poetul însuş ? Dar epitaful cel mai potrivit cu opera marelui mantuan, l-ar forma desigur cuvintele pe care le rostea Carducci, inaugurând statuia poetului la intrarea satului Pietole : „de pe malurile lacului Mincio, Vergilius se sui pe Capitoliu, şi de pe Capitoliu, — în Olimp".

N. I. HERESCU

www.dacoromanica.ro

BUCOLICE: VÀRSTA DE AUR

(IV)

Muzelor Siciliene, să cântăm ceva mai mare:
Catina şi copăceii nu-l încântă pe oricare.
Codrul de-l cântăm, să fie demn de-un consul preamărit.
Iată, vremea cea prezisă mai de mult a şi sosit
Şi se 'ncepe iar şiragul veacurilor ce-au să vie.
Se întoarce şi Àstrèa şi Saturnica domnie
Şi-o progenitură nouă zeii ne trimit din cer.
Tu dar, pruncului, sub care vrâsta, mai întâiu, de fier
Va 'nceta şi 'n toată lumea cea de aur o să vină,
(Febus chiar acum domneşte), ocrotire dă-i, Lucină!
Faima veacului va 'ncepe chiar sub consulatul tău,
Pollione! Luni de zile mari se vor urma mereu
Şi, de-a mai rămas şi urma crimelor de altădată,
Lumea va scăpa prin tine de o frică necurmată.
Pruncul va primi viaţa zeilor şi va vedea
Pe eroi în rând cu zeii şi chiar el cu ei va sta,
Şi va cârmui pământul împăcat de-al său părinte.
Iar pământul, o copile, îţi va pune dinainte
Iedera care-şi întinde vrejul ei rătăcitor,
Colocàs'a, bacàrul şi acantul râzător.
Caprele se vor întoarce cu-a lor ugere umflate
Şi de-acu, de leii groaznici şi cirezile-s scăpate.
Chiar şi leagănul sub tine flori gingàşe va rodi.
Şarpe, iarbă veninoasă de pe lume va pieri
Şi amòmul asiatic pretutindeni se va naşte.
Iar îndată ce virtutea vei puteà-o tu cunoaşte
Şi-ale tatălui tău fapte şi-a eroilor vei şti,

www.dacoromanica.ro

Câmpul fragedelor spice o să prind'a 'ngălbeni,
Poama roşie prin tufe o să steie atârnată
Iară din stejari pica-vor stropi de miere rourată.
Urme vechi au să rămâie, — viclenii de om perfid:
Au să 'nfrunte apa mării şi-au să 'ncunjure cu zid
Târgurile, iar cu plugul au să taie în ţărână.
Vom avea şi-o altă Argo şi-un alt Tifis care mână
Pe eroi şi ce războaie vor mai fi! aşa e scris!
Iar la Troia alt Ahile, alt viteaz va fi trimis.
Când apoi te-or face anii om întreg, atunci pe mare
Negustorii n'au să umble în corăbii plutitoare,
Căci pământul, ori şi unde, o să fie roditor.
N'ai să vezi cosor în vie şi nici sapă pe ogor.
Dela jug, atunci, plugarul cel vânjos va scoate boii,
Şi 'n vopsele de tot felul n'o să mintă lâna oii,
Ci berbecul, la păşune, însuşi el îşi va schimba
Lâna lui în roş, în galben, numai după voia sa,
Şi'n culoare roşă mieii singurei au să se 'mbrace.
Parcele ce, prin voinţa zeilor, trăesc în pace,
Zis-au fuselor să toarcă numai secoli fericiţi.
Dar e vreme: spre onoruri mână paşii tăi grăbiţi,
Scumpa zeilor odraslă, nalt vlăstar din Joe sfântul!
Uită-te de bucurie cum tresare tot pământul,
Ţările şi 'ntinsul mării şi văzduhul cel senin,
Uite câtă veselie pentru secolii ce vin!
Ah! viaţa mea atuncia dac'ar fi destul de lungă,
Să slăvesc a tale fapte şi avântul să-mi ajungă!
Nu m'aş teme nici de lira lui Orfeu, ajutorat
De-a lui mamă, Caliope; nici de Linus: eu îl bat,
Chiar şi tată-său, Apollo, întru ajutor să-i vie.
Şi Arcadia întreagă martoră de-ar fi să fie.
Insuşi Pan, luptând cu mine, însuşi Pan s'ar da bătut.
Surizând, cunoaşte-ţi muma, pruncule abia născut!
Căci de zece luni de zile muma ta se chinueşte.
Pruncule, cunoaşte-ţi muma; cine mumei nu zimbeşte,
Zeii nu-l primesc la masă, nici zeiţele în pat.

TEODOR A. NAUM

www.dacoromanica.ro

GEORGICE: ORFEU ŞI EURIDICE

— IV, 467—527 —

Până la cheia Tenarului, până la porţile Morţii,
Până în codrul în care domneşte o spaimă de noapte
Pasul l-a dus şi intrat-a la Mani şi la groaznicul rege,
Inimi pe care o rugă de biet muritor nu le 'nmoaie.
Insă mişcaţi de cântecul lui, din funduri de Iaduri,
Umbre uşoare veneau şi chipuri lipsite de viaţă,
(Tot câte sute şi mii de păsări se-ascund printre frunze
Când le goneşte din munte furtuna sau noaptea ce cade).
Mame şi taţi şi trupuri plecate pe veci din viaţă
Ale eroilor falnici, copii, nenuntite fecioare,
Tineri urcaţi în ochii părinţilor însişi, pe ruguri;
Toţi pe câţi i'nchide cu mâlul cel negru şi trestii
Hâde, Cocitul şi tristele mlaştini cu unda greoaie,
Şi-i stăpânesc cele nouă braţe ale Stixului jalnic.
Mi'ncremenise şi casa şi toate hotarele Morţii
Şi-Eumenidele cărora şerpii prin păr li se joacă,
Cerberul îşi aţinù căscată 'ntreita lui gură
Şi de odată cu vântul se-opri şi-a lui Ixion roată.
Iată că drumul îl duce 'ndărăt dintre câte 'ndurase,
Şi-Euridice din nou îi venea spre-ale vieţii tărîmuri,
Pasul urmându-i (căci astfel dădu-se Proserpina lege),
Când — nezărit — din senin îl cuprinse pe-Orfeu nebunia,
— O, de iertat, dacă Manii şi ei ar şti să mai ierte!
Locului stete şi ochii şi 'ntoarse spre Euridice.
Truda lui toată 'n zadar, şi înfrântă de-acuma e legea
Regelui crud; de trei ori Avernul răsună de vuet.

www.dacoromanica.ro

Ea cuvântă: „Oare cine ne pierde, Orfeu, de-o potrivă?
„Cine-i atât de nebun? Căci soarta cea neîndurată,
„Iată, mă chiamă 'ndărăt şi somn se aşterne pe ochii-mi
„Şovăitori. Te du sănătos! Mă învălue noaptea
„Si numai eu îmi întind către tine slăbitele-mi braţe!"
Zise şi iute din ochi îi pieri (ca şi fumul subţire
Ce se destramă 'n văzduh) şi făr' să mai vadă pe-acela
Care 'n zadar căutà să-i tot strângă în braţe doar umbra
Şi să-i vorbească 'ndelung. Şi nici nu-l lasă luntraşul
Iadului, râul ce curmă cărarea, să-l treacă.
Ce va să facă în clipa când soaţa din nou i-e răpită?
Cum să mişte Manii prin plânset şi Zeii prin rugă ?
— Euridice, 'ngheaţă, plutea pe Stix într'o luntre.
Spune povestea că 'n urmă Orfeu luni şapte de-a rândul
Plânse la poale de stâncă înaltă, pe sterpele ţărmuri
Ale Strimonului, jalea strigându-şi prin umede peşteri,
Tigri 'mblânzindu-i şi foşnet scoţând din stejari cu-al lui cântec.
Astfel, în frunzele plopilor, privighetoarea jeleşte
Puii pierduţi, pe care-un plugar fără suflet, pândindu-i,
Mici şi golaşi i-a răpit din cuicuş: iară muma aruncă
Bocet în noapte şi-urcată pe-o creacă îşi deapănă cântec
Jalnic şi umple întinsul câmpiei cu tristul ei vaet.
Sufletu-i nu se mişcase la gând de iubire sau nuntă.
Prin miază-noapte 'ngheţatul şi pe troenitul Tanais
Sau prin ţara Rifeilor în promoroacă 'mbrăcată,
Singur gonea, jelindu-şi soţia răpită şi darul
Cel în derâdere-al Morţii: de-atâta iubire 'ndârjite,
Fete din ţara ciconă, în noaptea 'nchinată lui Bacchus,
Il sfâşiară pe tânăr şi trupu-i pe câmp risipiră.
Capul desprins de grumazul de marmură, rostogolit de
Ebrul Eagric, în mijlocul volburei dus e de valuri.
Limba 'nghețată cu glasu-i doar *Euridice* suspină,
Biata mea Euridice suspină fugarul lui suflu,
Euridice răsună şi ţărmul pe 'ntinsul de ape.

VALENTIN AL. GEORGESCU

www.dacoromanica.ro

ENEIDA : PRELUDIUL

(I, 1—124)

Lupte cânt şi pe viteazul care, din a Troiei ţară,
In Italia, pe coastă la Lavini, întâia oară
A venit, gonit de Zeii-Atotputernici şi urmat
De mânia cruntei Juno şi pe mări şi pe uscat.
Multe a'ndurat în lupte până 'ntemeiè cetatea
Şi-şi aduse 'n Laţiu Zeii, dela carị Latinitatea
Şi strămoşii-Albani pleca-vor, şi-ale Romei ziduri nalte.
Muză, povesteşte-mi totul : ce jignire sau ce alte
Prìcini supărară-atâta pe a zeilor regină,
De-a mânat doar în primejdii pe viteazul fără vină,
Doar în munci. Atâta ură şi 'ntr'un piept de zeu se poate ?
De coloni din Tyr fundată, fost-a, veche, o cetate,
(Ţărmul italian e 'n faţă-i cu a Tibrului intrare)
Putredă de-averi, Cartago, şi 'n războaie cea mai tare ;
Pe-asta zice-se că Juno dintre toate o 'ndrăgi,
Chiar mai mult decât pe Samos. Armele-şi ţinea aci,
Tot aci şi carul. Zeea se trudeşte şi-o ocroate
Ca s'ajungă, de-o vrea soarta, doamna nemurilor toate.
Insă vezi că auzise de un neam din troia, care
Va veni să surpe-odaă tyriania aşezare,
Iar de-aci, nenfrânt în lupte, rege-al lumilor, va 'ntoarce
Peste Libya prăpădul : astfel e urzit de Parce.
Fiica lui Saturn nu uită de războiul vechi, de sfada
Dela Troia, când în frunte a luptat pentru Elada,
Şi nici prìcina mâniei, nici durerea încercată
Nu i s'au topit din suflet ; a lui Pàris judecată,

www.dacoromanica.ro

Frumuseţea ei privită cu dispreţ şi-acum o vede,
Şi-urâciosul neam şi cinstea ce-a avut-o Ganymede.
De-astea toate asmuţită, pe Troieni, câţi au scăpat
De-a Danailor mânie, de Ahil cel nempăcat,
Nu-i lăsa s'ajungă în Laţiu ; şi-ani întregi, cu dinadins,
Rătăceau, mânaţi de soartă, pe al mărilor întins.
Intr'atât Romana gintă se funda de anevoe.
Ei, Sicilia în urmă-abia lăsau, umflând în voe
Pânzele, şi spuma mării spintecau cu veselie,
Ca îndată Juno, rana 'n piept simţind-o pururi vie,
Sie şi-a grăit : „Invinsă eu să las ce-am început ?
Regele troian să nù pot din Italia să-l mut ?
Mă împiedică ursita ? Pallas nu aprinse oare
Flota grecilor şi Grecii nu i-a înecat în mare,
Numai fiindcă unul singur, Ajax, nu-i intrase 'n voe ?
A trimis din nori ea însă-şi focul repede-al luĭ Joe,
Năvile împrăştiat-a şi furtunile-a pornit,
Iar pe Ajax cu străpunsu-i piept de flăcări mistuit,
In vârtej l-a luat, isbindu-l de o stâncă colţuroasă.
Iară eu, ce merg în fruntea Zeilor ca 'mpărăteasă,
Soră şi soţie a lui Jupiter, de-amar de vreme
Mă tot lupt cu-o biată gintе ! Cine 'n rugă să mai cheme
Pe Junona, jertfe cine să-ĭ mai pună pe altare ?"
Astfel îşi grăi Zeiţa şi fierbând de supărare,
In a nourilor ţară unde Austrul aprig saltă,
In Eolia ajunse. Intr'o peşteră înaltă,
Eol, regele, struneşte cu cătuşe şi 'nchisoare.
Vânturĭ gata de năvală, vijelii răsunătoare.
Ele 'n munte 'ntemniţate, cu o volbură adâncă
Freamătă înfuriate. Eol şade sus pe-o stâncă,
Ţine schiptrul şi mânia le-o astâmpără, le-o 'mbună...
De n'ar face-o, mări, pământuri, zări târâte-ar fi 'n furtună,
Toate le-ar lua cu ele şi le-ar răsturna 'n abis.
Preaputernicul părinte însă 'n peşteri le-a închis,
Şi de teama lor, deasupra munţi înalţi le-a pus povară
Şi le-a dat şi rege care, cum vrea Jupiter, măsoară

www.dacoromanica.ro

Când frâu slobod să le lase, când să-l strângă cu putere.
Lui acuma Juno-i zice, rugătoare, şi îi cere :
„Eole (căci ţie tatăl zeilor şi-al lumii domn
Datu-ţi-a să 'nvolburi marea sau s'o laşi în dulce somn)
Neam cu mine dùşman, pe-apa tyrrhiană 'ndeamnă foarte
Ca Penaţii 'nvinşi ai Troiei în Italia să-i poarte.
Vântul vajnic tu-l asmute pe corăbii să le-afunde
Sau împrăştie-le şi-àpoi oamenii-i îneacă 'n unde.
Am de două-ori şapte Nimfe trùpeşte ca nişte zee
Şi 'ntre ele cea mai mândră-i falnica Deïopee.
Pe-asta ţi-o voi da, cu dreaptă cununie, drept răsplată,
Şi voi rândui să fie doar a ta pe veci, şi tată
Să te facă de odrasle chipeşe, ani mulţi de-arândul.
Eol 'i-a răspuns : „Regină, este deajuns că gândul
Mi l-ai spus : la 'ndeplinire să-l aduc sortit mi-e mie.
Tu ai hotărât pe Joe să-mi dea schiptru şi domnie,
La ospăţ să stau cu zeii împreună, tu mi-ai dat
Şi să fiu peste vârtejuri, peste nouri împărat".
Astfel zise, şi cu schiptrul lui întors, lovi în coaste
Muntele stâncos ; în cete vânturile, ca o oaste,
Dau năvală prin spărtură şi 'n vârtej pe şesuri saltă,
Se aştern pe mări ; adâncul îi răstoarnă laolaltă
Eurus şi Notus şi-àpoi purtătorul de furtună
Africus, şi vaste valuri viforos în ţărmuri sună.
Ţipete de om cu pocnet de odgoane se îmbină,
Norii-ascund deodată cerul şi răpesc orice lumină
Ochilor troeni ; pe mare noaptea se întinde deasă.
Cerul bubue şi 'n zare fulgerile se îndeasă.
Tot drumeţilor le spune, moartea că le stă în faţă.
Lui Eneas, într'o clipă, mădularele-i înghiaţă,
Geme şi 'ntinzând spre ceruri braţele amândouă, zice :
„O, de trei ori şi de patru de cât mine mai ferice,
Voi care-aţi pierit sub naltul zid al Troiei, cu mândrie
De părinţi priviţi ; tu 'ntâiul din Danai în vitejie,
Tydide, de ce pe câmpul luptei nu mi-a fost ursat
Să-mi fi dat şi eu suflarea de-a ta mână fulgerat,

www.dacoromanica.ro

Unde zace-aprinsul Hector, săgetat de Ahile, unde
Zace Sarpedon şi pline-ale Simoisului unde
Tot de scuturi şi de coifuri şi de hoituri mândre sânt".
Astfel se jelia ; furtuna şuerând cu aprig vânt
Pânza-i rupe şi talazul îl ridică până 'n slavă.
Vâslele se frâng ; se 'ntoarce prora şi-apele pe navă
O isbesc în coaste ; marea puhoeşte munţi înalţi.
Unii-atârnă-acum de coama apelor ; zăresc ceilalţi
Fundul nisipos al mării printre valuri despicate.
Notus trei corăbii către stânci ascunse le abate
(Stânci ce 'nalţă 'n miez de ape uriaşa lor spinare
Şi-s „altare" botezate de Itali). Din larg de mare
Eurus pe ţărm aruncă alte trei — demne de plâns ! —
Le afundă 'n mal şi-acolo cu nisip le 'ncinge strâns.
Vasul cu Oronte dreptul şi cu Lycienii este,
Chiar sub ochii lui Eneas, de un val cu 'nalte creste
Dinnapoi isbit ; se-apleacă, sguduit, şi cade-apòi
Drept în cap Oront cîrmaciul ; răsucită-i de puhoi
De trei ori în juru-i nava şi de ape-i înghiţită.
Rare-apar plutind pe-alocuri în vâltoarea vânzolită
Arme de ostaşi şi scânduri şi-ale Troiei nestimate.
Nava lui Ilioneus ţapănă, şi-a lui Achate
Neînfrîntul, şi-a lui Abas şi-a moşneagului Alete
Le-a răpus furtuna ; toate sunt de scânduri despuiete,
Apa le pătrunde 'n pântec şi vrăşmaşă le despică

N. I. HERESCU

www.dacoromanica.ro

NISUS ŞI EVRIAL
(IX, 176—450)

Paznic al porţii era cel mai aprig în tabără, Nisus
Hiratacianul, ortacul trimis lui Eneas de Ida,
O vânătoare. Dibaciu era Nisus la ţinta cu arcul
Şi la răpezul de lănci. Şi-alături de el ca tovarăş
Sta Evrial, care n'avea 'n făptură pereche de jalnic
Intre ostaşii Troieni şi în portul de arme troiene.
Tânăr de tot, un copil, abia 'i mijea barba nerasă.
Ei se iubeau deopotrivă şi 'n lupte dau buzna 'mpreună.
Stau peste noapte amândoi de strajă la poarta cetăţii.
Nisus grăi: „Dela zei oare vine văpaia ce 'n sânge
Simt, Evrial? Ori în zei ne preface o dorire 'nfocată?
Inima-mi tot se frământă şi nu mai am parte de odihnă.
Vreau să mă lupt ori la cale să pun ceva straşnic de mare.
Uite cum s'au potolit şi-au înceredere 'n sine Rutulii.
Rar câte-un foc de mai arde la ei. I-ameţi băutura,
Somnu-i muie şi-adormiră. Şi'n lagăr se'ntinse tăcere.
Eu mă tot gândur acum. Şi ascultă ce-mi trece prin minte.
Toţi, şi fruntaşi şi oştire, doresc pe Eneas să-l cheme.
Cată bărbaţi de trimis după el să ne aducă 'ndrumare
Sigură. Dacă-ţi dau ei răsplata cerută de mine. —
Cinstea mi-e mie deajuns — socot că sub măgur'aceia
Pot nemerì eu să merg la cetatea, pe unde-i Eneas".
Stete uimit Evrial, îl cuprinse deodată un vajnic
Dor de mărire şi astfel aprinsului Nisus îi zise:
„Nu vrei tu dar să mă iei la faptele mari ca tovarăş?
Singur la drum să te las în harţă cu-atâtea primejdii ?

www.dacoromanica.ro

Nu fui deprins eu aşa de războinicu-mi tată Ofeltes,
Veşnic să tremur de Argivi, să fug de năprazne la Troia,
Nici m'am purtat ca un famen cu tine decând sub poruncă-i
Stau lui Eneas viteazul în sbucium de cumpene grele.
Am şi eu suflet în mine, şi el ştie moartea să înfrunte
Şi cu viaţa să-şi cumpere cinstea, la care tu năzui".
Nisus răspunde: „Eu nu mă 'ndoesc nici o clipă de tine,
Doamne fereşte! Aşa în triumf înapoi să m'aducă
Tatăl ceresc şi oricine de sus cu putinţă ne vede!
Insă, de-o fi ca un zeu sau poate cumva o 'ntâmplare
Mie 'n potrivă să-mi fie — că şi aceasta-i adesea în astfel
De 'mprejurări — măcar tu să trăieşti ca mai vrednic de viaţă,
Tânăr tu astfel fiind. Să rămâe doar unul să-mi care
Trupul din luptă şi, răscumpărat cu o plată, să-l dee
Ţărnei, sortit adăpost. Sau, dacă vrea altfel ursita.
Cinstea din urm' aducându-i, chiar gol să-i înalţe mormântul.
Ba mă şi tem să nu mori, că tare aş răni-o pe maica-ţi„
Biata de ea, care singura dintre femei dela Troia
Nu se temù până la capăt să vie pe-aici după tine.
Dragul ei fiu, părăsind cetatea zidită de-Acestes".
Se 'mpotrivi Evrial: „Deşerte sunt vorbele tale,
N'ai să m'abaţi; eu rămân cu vrerea deacum neclintită.
Haj să pornim". Şi deodată trezi pe străjeri, care iute
Locul le iau şi se schimbă cu ei. Şi plecând dela strajă.
Nisus apoi, însoţit de prieten, s'au dus dup' Ascaniu.
Vieţile toate din lume dormeau şi 'n somnie topindu-şi
Griji de tot felul, uitau fiecare necazuri şi trude;
Singuri maimarii Troieni, fruntaşi în putere şi 'n minte,
Stau sfătuindu-se atunci în trebile mari ale obştii.
Nu ştiam ce-i de făcut şi pe cine de zor să trimită
Sol la Eneas. Când ei stau astfel în lagăr la mijloc
Scutul cu stânga ţiind şi cu dreapta proptită de suliţi,
Iată că vin amândoi şi se roagă 'n sobor împreună
Grabnic să fie primiţi, ca având ceva mare să spue,
Vrednic de toată zăbava. Ş'ntâiul Ascaniu primindu-i,
Nerăbdători cum erau, lui Nisus îi dete cuvântul.

www.dacoromanica.ro

Hirtacianu'ncepu : „Ascultaţi-ne cu păsuire
Vorba ce-om spune, Troieni, şi n'o judecaţi după anii
Care-i avem amândoi. De somn şi beţie duşmanii
Stau toropiţi, amuţiră de tot. Noi cu ochii văzurăm
Locul pe unde s'aţin la răspântia porţii spre mare.
Numai pe alocuri mai pâlpie focul şi negru se 'nalţă
Fumul spre cer. Dacă voi ne daţi voe cumva ca norocul
Să încercăm, la Eneas să mergem noi doi în cetate
La Pallanteum, vedea-veţi cum vine 'ncurând el cu pradă
După un groaznic măcel de duşmani. Şi ni-i calea ştiută,
Doar am văzut de prin văi adeseori la vânătoare
Dealul cu-o parte-a cetăţii şi râul deplin îl cunoaştem".
Zice ghebosul de ani şi cu sufletul matur Aletes :
„Zeilor mei părinteşti, sub a căror putere sta Troia,
Iată că n'aveţi de gând să ne pierdeţi de tot seminţia,
Dacă ne daţi nişte astfel de suflete mari şi viteze!"
Asta rostindu-le-i strânse de mâini şi pe umeri le puse
Mâinele-i prietenos şi cu faţa-i 'nnecată de lacrimi:
„Cum ar putea, o voinici, să vă fie răsplata ce vouă
S'ar cuveni pentru asta? Dar una şi cea mai frumoasă
Zeii v'ar da-o şi-a voastră virtute. Ce doruri pe urmă
Veţi mai avea încurând dela bunul Eneas! Nici Iulus
Tânărul n'are să uite vrodată de-o faptă ca asta".
„Ba şi mai mult, zise Iulus, eu care mi-aştept dela 'ntorsul
Tatălui meu mântuirea mă jur şi iau martori pe marii
Zei ai părinţilor mei, ai strămoşului meu Assaracus,
Jur şi pe-altarele Vestei! Tot rostul meu, toată nădejdea
Iată-le 'n mâinile voastre, o Nisus. Chemaţi-mi pe tata,
Daţi-mi voi chipul să-i văd, că în faţă-i eu n'am nici o grijă.
Am să vă dau câte o cupă lucrată 'n argint şi 'nflorată,
Sunt dela tata, iar el le primi când Arisba cetatea
Fuse prădată. Vă dau şi-o pereche de scumpe tripede,
Aur de câte un talant şi un vas, o străveche părnae
Nepreţuită, un dar al Didonei. Iar dacă voiu pune
Mâna cumva pe Italia şi biruind voiu ajunge
Sceptrul să port şi la sorţ să împart câte noi dobândi-vom

www.dacoromanica.ro

Pradă 'n războiu — ai văzut pe regele Turnus călare
Cum se purta de fălos în arme de aur? Chiar calul
Falnic al lui şi acel scut şi coiful cu „purpura 'n creastă
Nu le mai pun eu la sorţ, deacum ale tale sunt, Nisus.
Tata 'ţi va da după asta şi douăsprezece pe-alese
Harnice şerbe şi oameni cu armele lor fiecare,
Iar pe deasupra domneasca moşie ce-o are Latinus.
Cât despre tine, Evrial, de care m'apropie vârsta,
Eu, o slăvite copil, cu drag te primesc ca prieten
Chiar de pe-acum şi tovarăş oriunde pe viaţă şi moarte.
Faptă de glorie n'om urmări fără tine niciuna.
Pace să fie ori război, în tot ce vei spune şi-i face
Pune-voiu sigur temeiu". Iar el îi răspunde la asta:
„Nu va fi 'n viaţă-mi o zi care 'n astfel de fapte viteze
M'ar dovedi cu o palmă scăzut, numai soarta să-mi fie
Tot priitoare ca azi. Dar pe tine mai mult decât orice
Daruri, eu una te rog. Am o maică bătrână din neamul
Regelui Priam, şi ca pribegi la plecare cu mine,
Biata, nici ţărmul troian, nici setatea zidită de Acestes
N'o mai opri, şi pe dânsa o las eu acum fără ştirea
Astei primejdii şi făr-a-mi lua rămas bun. Iau ca martor
Noaptea şi mâna ta dreaptă, că lacrima-i greu mi-i s'o sufăr.
Rogu-te, alină-i nevoia şi-ajut-o, că-i singură 'n lume.
Dă-mi măcar astă nădejde, căci mai cu nepreget vom merge
Unde-s primejdii". Troienii atunci, sguduiţi de durere,
Lacrimi vărsau, dar mai dornic plângea arătosul Ascaniu,
Cu duioşie gândind la pilda ce-o dase iubirea
Unui părinte. Şi 'ndată voinicului astfel îi zise:
„Juruiu c'avea-vei tu tot ce e vrednic de fapte măreţe.
Mamă şi mie a ta mamă 'mi va fi fără numele maicii
Mele pierdute Creusa, căci ea, care-ţi dete lumină,
Mare va fi pentru noi. Dar ori-cum vei scoate-o la capăt,
Jur cu capul ce-l port şi pe care şi tata se jură
Cumcă ce eu juruit-am să-ţi dau la întorsul cu bine
Da-voiu şi mamei la fel şi celor de-un sânge cu tine".
Asta rostì lăcrimând; de pe umăr îndată desprinse

www.dacoromanica.ro

Sabia lui aurită, minune de lucru făcut de Licàon,
Meşter din Gnossos, cu teaca 'mpreună lucrată în fildeş.
Dete lui Nisus Mnesteus o blană de leu, fioroasă
Fiară din codri, şi trampă de cuşmă făcù moş-Aletes.
Astfel ei doi înarmaţi înainte-o pornesc. Şi fruntaşii,
Tineri şi oamenii bătrâni, laolaltă-i petrec pân' la poartă
Şi le urează de drum. De-asemeni şi chipeşul Iulus,
Care-i cu suflet şi griji de bărbat înainte de vreme,
Multe demândă părintelui său ca solie, dar vântul
Toate le 'mprăştie, aburi de vorbe purtate de nouri.
Es pela poartă amândoi, trec şanţul cetăţii şi amurgul
Nopţii răsbat şi-o apucă spre tabăra 'ntinsă duşmană,
Unde dau morţii pe mulţi înainte ca dânşii să piară.
Văd tolăniţi pe Rutuli încoace şi 'ncolo prin iarbă
Grei de beţie şi somn, pe mal proţăpitele care,
Oameni ce dorm între roţi şi hamuri şi arme răsleţe,
Cupe, ulcioare de vin. Intâiul şopti atunci Nisus:
„Haide, fărtate, curaj Doar însuşi prilejul ne chiamă,
Colea ni-i drumul. Tu stai şi păzeşte pe aicea, ia sama,
Vezi împrejur să nu care cumva pela spate să-mi sară
Nişte duşmani; eu lăţi-voiu pustiul şi larg voiu deschide
Calea 'ntre ei". Şi din graiu contenì după zisele aceste.
Sabia scoate, se 'ndreaptă spre locul măreţului Ramnes
Care, culcat pe un maldăr de ţoale, el însuşi un maldăr,
Somnul din pieptu-i întreg îşi dormea sforăind cu putere.
Rege a fost el şi iubitul augur al regelui Turnus,
Totuş el nu mai putu cu ghicitul să scape de moarte.
Nisus strivi şi trei şerbi adormiţi într'o doară 'ntre arme
Şi pe-al lui Remus scutar şi pe al lui vizitiu ce sub carul
Lui se brodise să fie, isbindu-i în ceafă atârnată.
Sboară şi ţeasta lui Remus, al Domnului lor, şi rămâne
Trunchiu-i, din care ţâşnind tot şurue sângele negru
Şi-udă şi pat şi pământ. Omoară tot astfel pe Lamus
Şi pe Lamyrus, apoi pe Serranus, un tânăr cu faţa
Mândră de tot care noaptea târziu petrecuse cu jocul
Şi se lungise pe jos în neştire de mult ce băuse.

www.dacoromanica.ro

Ce fericit ar fi fost, de mai sta el la joc peste noapte
Şi-l apuca dimineaţa! Cumplit era Nisus ca leul,
Care flămând, chinuit de-o foame turbată, s'aruncă
Hulpav în ţarcul de oi şi 'ngheorţăe, smulge cu colţii
Oile mute de groază, răcnind cu- alui gură 'ncruntată.
Nici Evrial nu rămase cu sabia mai puţin harnic.
Aprig şi el şi cuprins de furie tabără 'n gloată
Printre bărbaţi fără nume. Pe Fadus la rând şi pe Herbes
Şi pe Abaris, pe Roetus în somn îi ajunge cu arma.
Roetus stătuse veghind, văzuse cu ochii măcelul,
Insă, de teamă 'ngheţat, adăsta îndosit dup'o vadră.
Când să se scoale, năprasnic în piept Evrial îi înfige
Sabia pân' la plăsele şi-o scoate scăldată de sânge;
Viaţa de purpură Roetus îşi voame, cu sânge 'n amestec
Vinul îşi varsă murind. Dar tot mai fierbinte Troianul
Seceră noaptea pe-ascuns, s'apropie de-a lui Messapus
Oaste culcată, pe unde văzuse că focul se stinge
Şi telegarii legaţi de căpestre mai rumegă fânul.
Repede acolo venind, când vede că prea este omorul
Mult ca şi 'nverşunul lui, îl împiedică Nisus pe dânsul:
„Hai să 'ncetăm, a zis el, ne-apucă doar ziua duşmană,
Ne-am răsbunat noi destul, deschisu-ne-au calea vrăjmaşii
Lasă pe jos amândoi o grămadă de scumpe odoare,
Arme lucrate 'n argint şi oluri şi dalbe isvoare.
Iea Evrial dela Ramnes podoabe de piept şi cu ele
Brâul cu ţinte de aur, pe care, de mult, bogătaşul
Cedicus il trimisese ca dar pentru Remul din Tibur,
Prietenia-i dorind, măcar că şedea el departe.
Remul la moarte-l dăduse nepotului său ca să-l poarte
Până ce pradă pe pe câmpul de luptă 'l luară Rutulii.
Brâul acesta răpind, în zadar Evrial îl încinse.
Dela Messapus apoi luând chivăra mândru crestată
Şi potrivită, şi-o puse pe cap. După asta cu Nisus
Se 'ndepărtară din lagăr şi-ascunse cărări apucară.
Iată că 'ntr'asta venea călărime trimisă 'nainte.
Dela cetatea Latină (că 'n tabără sta la 'ntocmire

www.dacoromanica.ro

Gloata 'napoi zăbovind) răspunsul s'aducă lui Turnus.
Oameni trei sute cu scuturi, avându-l în frunte pe Volscens.
S'apropiaseră acuma de lagăr, treceau pe sub ziduri,
Când i-au zărit de departe cărarea cotind pela stânga.
Coifu-l trădase sclipind sub zarea 'ngânată de noapte
Pe Evrial nechititul, când raza pe coif se prelinse.
N'au fost degeaba văzuți. Și Volscens din oaste le strigă:
„Staţi! Incotro înarmaţi o porniriți, voi oameni? Și ce vreți
Noaptea cu umbletul vostru?" Nimic nu răspunseră dânșii
Ci se grăbiră să fugă 'n păduri, să s'ascundă prin noapte.
Repede atunci călăreții o întinseră spre cunoscute
Căi și răspântii. Și 'nchiseră orice eșire cu strajă.
Codrul era îmbâcsit cu hățișuri, cu ilice negre
Și 'ntortochiate desișuri ghimpoase creșteau pretutindeni,
Rar se vedeau licărind hățișuri pe-ascunsele plaiuri.
Prada ce avea Evrial și bezna de frunze și ramuri
Nu-i dau la mersu-i răgaz și de teamă dă greș pe cărare.
Nisus orbiș o sbughi și trecu de dușmani și de locul
Care se cheamă Alban după numele orașului Alba,
Unde Latinus acuma 'și-avea pășunatul de vite.
Când se oprì și văzu că-i lipsește tovarășul, zice:
„Unde-ai rămas, Evrial, și cui te-am lăsat, o sărmane?
Oare 'ncotro să te adulmec, ce căi încâlcite prin codrul
Inșelător să mai bat?" Și-o iea după urmele sale
Nisus napoi și se pierde prin mutele mărăcinișuri.
Tropot de cai îi răsună și semne de oameni din urmă.
Peste puțin la ureche-i ajunge un țipăt și-o larmă.
Vede pe bietul fecior, cum el înșelat în desișul
Și 'ntunecimea pădurii, buimac de năpraznica zarvă,
Fuse de oaste 'nhățat și acuma zadarnic se sbate.
„Ce-i de făcut? și-a zis el. Și cum și cu ce fel de arme
Poate să-l smulgă din mâinele lor? Dacă nu e mai bine
Printre dușmani să s'arunce, să moară, și astfel să aibă
Moarte frumoasă 'ntre ei?" Și repede brațul și-avântă.
Lancea 'și 'ntoarce napoi și, luna privind spre înalturi,
Astfel se roagă: „Zeițo, podoabă 'ntre stele, regina

www.dacoromanica.ro

Codrilor, fiica Latonei, tu vino la greul acesta,
Dă-mi ajutor. Dacă tata vr'odată ţi-aduse pe-altare
Jertfe cumva pentru mine ori, dacă eu însu-mi în bolta
Templului tău atârnat-am prinosuri din tot ce vânasem,
Fă tu mulţimea să 'mprăştiu şi suliţa 'ndreaptă-mi în aer".
Zice şi vântue fierul cu toată 'ncordarea puterii.
Suliţa 'n sbor vâjiind răsbeşte 'ntunericul nopţii
Şi pe Sulmòn îl ajunge în spatele 'ntors, şi acolo
Coada-i se frânge şi-adânc prin inimă lemnu-i străbate.
Rostogolindu-se el, tot varsă din pieptu-i pârae
Calde, se lasă slăbit şi vintrele-i bat de svâcnire.
Caută 'n preajmă-i ceilalţi, dar iată o lance mai cruntă
Peste ureche-i sburând şi-aţintă din mână spre dânşii.
Tremură toţi auzind cum şueră lancea şi crudă
Trece prin ambele tâmple a lui Tagus, pătrunde prin creer
Şi se opreşte fierbinte pe loc. Se înfurie Vòlscens,
Cată sălbatic în jur, dar el nicăiri nu zăreşte
Urma duşmanului său ca să-şi verse necazul pe dânsul.
Spre Evrial el atunci turbat se aruncă: „Tu singur,
Tu să-mi plăteşti pe cei morţi cu sângele-ţi cald". Şi deodată
Spada 'şi îndreaptă spre el. Eşindu-şi din minte de groază
Nisus dă strigăt avan, că nu mai putu să s'ascundă,
Nici să mai rabde cumplita-i durere: „Sânt eu vinovatul,
Eu de pe-aici, o Rutuli; nu-i dânsul, al meu e păcatul.
Trageţi în mine, căci el nimic nu putu să vă strice,
Nici îndrăzni, dacă-i prins; e cerul, sânt stelele martori,
Prea şi-a iubit însă el pe nefericitul prieten".
Asta el strigă, dar spada, lovind cu putere, străpunge
Coastele lui Evrial şi pieptul lui alb se despică.
El se prăvale dar mort şi, rotindu-se, sângele-i udă
Mândrele lui mădulare, iar capu-i se lasă pe umăr
Tocmai ca rumena floare ce plugul o taie şi 'nlături
Lâncedă cade tânjind, ca macu 'nflorit care fruntea-i,
Impovorată de ploi 'şi-o 'ncovăe moale pe-o brazdă.
Nisus dă proaşcă 'ntre ei şi caută numai pe Volscens,
Numai pe el dintre toţi. Duşmanii-l încing laolaltă,

www.dacoromanica.ro

Unde şi unde 'l resping. Dar Nisus dă buzna mai tare,
Fulger de spadă 'nvârtind pân' ce spada şi-o 'nfige în gura
Plină de glas a lui Vòlscens, pe care murind îl omoară.
El după asta, răsbit de loviri, se aruncă pe trupul
Mortului scump, numai astfel răpausă 'n liniştea morţii.
Tineri, ferice amândoi! De-ar fi al meu cântec să poată,
Numele vostru nu piere în cursul de vremi niciodată,
Până ce stă 'n Capitol, ,pe vecia de stâncă, temeiul
Gloriei noastre şi tatăl Roman, va domni peste lume.

GEORGE MURNU

www.dacoromanica.ro

JÉRÔME CARCOPINO: *Virgile et le mystere de la IV-e églogue.* Paris, *L'artisan du livre,* 1930. — 220 p. 16°.

Discuţia purtată pentru tâlmăcirea eglogei a IV-a e veche cât poemul însuşi. De douăzeci de veacuri glossatori şi exegeţi se întrec să găsească tâlcul versurilor minunate; de douăzeci de veacuri umbra poetului priveşte amuzată străduinţa lor fără sfârşit.

Teorii şi sisteme s'au închegat astfel, şi au căzut, fără ca răsunetul lor să fi trecut de cercul strâmt al specialităţii; glorii au scânteiat şi au apus, şi rareori ceva din strălucirea lor a răsbătut în câmpul obştesţei faime. Neînfricaţi, neosteniţi, comentatorii au dărîmat şi iarăşi au zidit. Şi astăzi truda lor continuă încă.

*

E în firea îndeletnicirii filologice ca adevărul să se lase găsit cu greu. De cate ori nu e vorba de stabilit un fapt material, decâteori nu e vorba de înregistrat o întâmplare irefutabil atestată, singură personalitatea cercetătorului introduce în jocul datelor şi al încheerilor un element hotărîtor; într'un domeniu în care adevărul e în chip fatal un simplu deziderat, criteriul verosimilităţii rămâne o funcţiune variabilă cu temperamentul individual.

Lucrul nu e fără a lămuri, în bună parte, multiplicitatea interpretărilor propuse poemului vergilian; de vină pentru rest fiind amăgitoarea melodie a nădejdii umane, aceeaş pretutindeni şi în toate vremile. Se repetă astfel, cu motivele religioase ale eglogei, fenomenul întâlnit decâtori s'a încercat să se precizeze raporturile a două curente mistice paralele: caractere comune, surprinzătoare, îndeamnă stăruitor către o apropiere pe care consideraţii de alt ordin o resping cu hotărîre. Nestingherit de rigoarea unei metode nu deplin constituită, încurajat de universalismul unei teme atat de exploatată, cum e acea a revenirii veacului de aur, jocul erudit al analogiei — această austeră voluptate — şi-a dat liber curs. Doar, dorul de mai bine n'are vârstă, şi cu el şi-au alinat obida oamenii tuturor meleagurilor. Din amărăciunea de o clipă, din suferinţa fără leac, din plâns, din foame, din împilare — zi de zi s'a închegat visul fabulos; pe câmp de ghiaţă, sub cer învăpăiat, aceeaş melopee naivă a scandat aceeaş încleştată aşteptare.

Am avut astfel, pe rând sau simultan, după pregătirea exegeţilor şi după preferinţele lor, certitudinea unei înrâuriri etrusce, desluşit afirmată de Macrobiu; posibilitatea unei înrâuriri alexandrine, suggerată de Lactanţiu; o interpretare judaizantă

www.dacoromanica.ro

întemeiată pe asemănarea câtorva versuri din descrierea paradisului viitor cu unele rânduri din Isaia; revelaţia elementelor ei iranice, puse în lumină de d-l Geffcken; interpretările egiptianizante ale învăţaţilor Boll şi Norden.

Am avut astfel, pe rând sau simultan, după pregătirea exegeţilor şi după preferinţele lor, interpretări mistice şi interpretări lipsite de misticism, messianice şi milenariste, creştine şi politice.

Am avut astfel, pe rând sau simultan, după pregătirea exegeţilor şi după preferinţele lor, interpretarea orfică a d-lui Reinach, apollinică a d-lui Weber, dionysiacă a d-lui Jeanmaire, pythagoreică a d-lui Carcopino, eclectică a d-lui Evolceanu.

Intre atâtea ipoteze mintea şovăie, cu drept cuvânt; solicitată de argumente atât de potrivnice, adeziunea se formulează anevoie. Cu aceasta însă, dificultatea de căpetenie a problemii se defineşte dela sine: ne găsim în faţa aceleaşi întrebări de metodă pe care, din capul locului, am declarat-o primordială. Nu poate, firește, năzui, filologia, la precizia technicei matematice, nici la o incomparabilă cale de verificare cum este, în ştiinţele fizice, experimentul. Ambiţia ci, modestă, abia îşi îngăduie să urmărească fixarea câtorva reguli empirice, sortite să prezide înlănţuirea faptelor sau valorificarea materialului. Dar, aşa sumare, aceste norme nu sunt mai puţin utilizabile, şi însăşi complexitatea problemelor face din aplicarea lor o necesitate imperioasă.

*

O atât de lungă introducere ar putea apare oţioasă dacă subiectul însuşi n'ar face-o necesară. Pentrucă ultima carte a d-lui Carcopino e deopotrivă o admirabilă încercare de deslegare a unei probleme dificile şi o preţioasă contribuţie la definirea metodei filologice. Sub acest raport, cel puţin, şeful şcoalei franceze de istorie romană se dovedeşte constant; dealungul unei opere de multă vreme impunătoare, puţinele modificări realizate în technica primelor lui scrieri sunt tot atâte ameliorări.

In sine, taina nu e propriu zis o taină. Respectul textului, critica internă, considerarea fenomenului în raporturile lui cauzale şi în atmosfera originală, confruntarea, analogia, nu sunt lucruri descoperite astăzi. Nouă nu e decât prestigioasa îndemânare cu care d-l Carcopino mânueşte atâtea elemente disparate, minunata precizie cu care aceste felurite căi de investigaţie converg în indicarea aceleeaşi încheeri. Complicat e dar, meşteşugul, mai mult prin însuşirile pe cari le presupune cercetătorului. Dar, dacă împotriva rezultatelor obţinute prin singura valorificare a talentului scriitoricesc ne previne literatura subiectului, întreagă, ceeace, mai cu seamă, se cuvine cinstit în lucrarea învăţatului francez e grija de fiecare clipă de a acorda îndemnurile unui temperament literar generos cu rezervele criticei cele mai reticente. In aceasta stă, se poate spune, valoarea exemplară a carierii d-lui Carcopino: o ştiinţă nesecată slujită de o metodă impeccabilă. Proclamat cu prilejul fiecărei scrieri a istoricului Ostiei, faptul se cuvenea repetat şi astăzi când după două mii de ani de exegeză şi în ciuda celebrei cărţi a lui Norden — *Virgile et le mystère de la IV-e églogue* reprezintă efortul cel mai sistematic din câte au avut vreodată ca obiect deslegarea pasionantei probleme.

Cum se întâmplă deobicei, considerabilul merit al unei astfel de atitudini stă în extrema ei simplicitate.

www.dacoromanica.ro

„ ..... Il n'est pas nécessaire qu'une oeuvre qui a eu un grand retentissement ait été une grande chose à sa naissance: on a trop cherché dans cette Églogue la prophetie ambitieuse d'un poète voué à l'immortalité; rammenons-la à sa mesure: improvisation de jeune poète, arrangement aimable d'une idée, d'une suggestion, d'une préoccupation d'un jour, qui ne devait pas nécessairement prétendre à marquer un tournant dans l'histoire du monde"... Cuvintele reproduse, ale unui dascăl preţuit pentru greutatea cuvântului său [1]) — formulează un principiu elementar de reconstituire istorică împotriva căruia, atât amar de ani, cercetătorii au păcătuit fără scrupul. Dispuşi să prefere firescului extraordinarul, fascinaţi de o taină în bună parte creată de ei, învăţaţi serioşi se refuză încă celei mai luminoase evidenţe. Acei cari, fără să zâmbească, au putut desluşi în viziunea lui Vergiliu „un presentiment confuz şi învăluit al Mântuitorului" [2]), transformând pe poetul inspirat în profet creştin, găsesc nedibace interpretările preocupate de exactitate; în faţa turburătoarei perspective către care îndreaptă o asemenea fereastră deschisă în necunoscut — umila realitate li se pare meschină.

O fărâmă din această predilecţie pentru fabulos se întâlneşte în încercările, numeroase, de a găsi eglogei o obârşie exotică. E, parcă, în pasionata stăruinţă cu care s'au urmărit apropieri şi s'au dedus rudiri cu datini şi credinţe din ţările cu zei ciudaţi şi soare fierbinte, o vagă compensaţie pentru studiul arid, o dără de vis dealungul pustiului gramatical. Caşicând, răscolită de un contact interzis, la căldura imemorialei aşteptări, în sufletele bătrâne nădejdea ar fi rodit, tânără, înfrigurarea messianică freamătă în pagini eloquente, înrăurirea de departe găseşte lăudători entuziaşti.

Peste cenuşa răcită a veacurilor, flacăra iluziei pâlpâie, vioaie ca un joc de copil. Lângă ea, surprinsă, mintea îşi leapădă zaua şi priveşte, minunata.

Cu aceste filologice desfătări, d-l Carcopino a rupt-o hotarît. Dreptul criticei nu încetează, pentru D-sa, decât odată cu ştiinţa şi nici unul din textele supuse reflexiunii nu se cade examinat altfel decât după immutabila regulă a metodei istorice. Lucrul nu însemneaza, bineînţeles, mai puţină preţuire a artei poetului, nici nesocotirea inspiraţiei, incontestabil mistică, a poemului. Desbărate de „cadre imaginare" şi de „culori anachronice", ca şi de „amăgitoarele lumini concentrate asupră-le de cunoaşterea evenimentelor posterioare, sau de restabilirea ipotetică a unor modele prea depărtate" amândouă nu pot avea decât de caştigat. Aceasta fiind unica modalitate valabilă de a pătrunde id ea fundamentala a operei, şi a face lumină în amănuntele nelămurite.

In ce priveşte mi tica mai intaiu. Până aci, cu puţine excepţii, comentatorii s'au întrecut sa proclame mes ianismul eglogei. Pe temeiul unui ablativ greşit interpretat, într'un vers în care naşterea copilului e pusa în legătură cu începutul vârstei

1) J. Marouzeau, în Revue des Etudes Latines, VIII (1930), p. 264.
2) F. Plessis, citat la Goelzer, *Les Bucoliques* (ed. Budé), p. 41; cf. Carus, *Vergil's profecy on the Saviour's birth*, Chicago-London, 1918.

www.dacoromanica.ro

de aur[1]), sub copleşitoarea înrâurire a universalei aspiraţii către un Mântuitor, micul erou al idillei era recunoscut κοσμοκράτωρ, mlădiţă divină coborîtă în lume să întemeeze un veac nou. In faţa acestei opinii, interpretarea după care ablativul ar fi exprimat simultaneitatea, iar nu o relaţie cauzală (întrevăzută de Cartault şi desvoltată, apoi de Lejay) — rămânea puţin convingătoare, câtă vreme încercările de a preciza isvoarele millenarismului vergilian se dovedeau infructuoase.

Excepţionala sa familiarizare cu neo-phythagorismul, a permis însă d-lui Carcopino să pună capăt nesfârşitei controverse. Demonstrând inspiraţia phytagoreică a eglogei[2]), autorul *Basilicei... dela Porta Maggiore* schimba definitiv orientarea cercetărilor îndreptate până aci spre Răsărit, şi făcea din cunoaşterea evenimentelor italice din preajma compunerii ei centrul de interes al problemei. E, doar, de netăgăduit, că solemna gravitate a primelor versuri păstrează nealterată amintirea unor ani de restrişte, aşa cum allegreţa profeţiilor ulterioare mărturiseşte credinţa în învăţătura mângâetoare despre alternanţa ciclurilor cosmice. Discuţia se strămută astfel, firesc, în jurul datei poemei, element hotărîtor pentru soluţionarea unei serii de chestiuni de detaliu. E cunoscut, bunăoară, că sistemul de interpretare al d-lui Norden e întemeiat, întreg, pe premisa că bucolica ar fi fost scrisă în ultima lună a anului 41, la data serbărilor prin cari, în Alexandria, se celebra naşterea unui nou Αιων.

Şi e lesne de înţeles că singură data precisă a compunerii ne poate îngădui identificarea copilului cântat de poet. Pentru găsirea acestei date, piatră angulară a interpretării pe care va s'o propuie, d. Carcopino săvârşeşte minuni de ingeniozitate. Utilizând, pe de o parte, concordanţa, semnificativă, între sentimentele de cari exultă poezia şi bucuria răspândită în Italia de vestea păcii dela Brindisi, datată de d-sa cu neasemuită migală la 5 sau 6 Octombrie anul 40, — pe de alta versul atât de discutat: *Iam venit et Virgo...*, considerat până aci ca o figură de stil voind să exprime întoarcerea Dreptăţii printre oameni, şi reluat de D-sa în înţelesul lui astronomic, de reapariţie a constelaţiei Fecioarei, eclipsată în timpul trecerii soarelui prin acest semn zodiacal (calculele lui Hofmann confirmă că, întunecată vreme de şase săptămâni, steaua cea mai luminoasă a constelaţiei, *Spica Virginis* a redevenit vizibilă, la Roma, în dimineaţa zilei de 5 Octombrie), savantul autor isbuteşte să obţină precizarea dorită, dovada irefutabilă a legăturei între cele două evenimente.

„ ..... Dans la fusion de ces deux dates en une seule, s'abolissent toutes les interpretations qui, dédaigneuses du detail de l'histoire romaine, de l'histoire vécue par Virgile et sa géneration, ne demandent qu'à des combinaisons de mystiques étrangères le secret de la IV-e eglogue; et en même temps que se montre à nous, réelle et active, la foi que le poète partageait avec l'élite de ses contemporains et qui le fait soudain

1) Buc. IV, v. 8—10:

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet ac tot surget gens aurea mundo
Casta, fave, Lucina...

2) Nu e, cred, fără interes să amintesc că într'o carte publicată în 1921 şi pe care d-l Carcopino nu pare a o cunoaşte (*La fortuna di Pythagora presso i Romani...*, Cattania,Batiato) d-l Alberto Gianola vedea în faimosul vers 7: *Iam nova progenies caelo demittitur alto...* dovada sigură a pythagoreismului lui Vergiliu.

www.dacoromanica.ro

s'élancer, de la prose de la paix de Brindes, vers la poésie enchanteresse de l'âge d'or, parce que, jetant entre les mouvements du ciel et les révolutions de la terre l'illusion de je ne sais quelles affinités mystérieuses, elle découvrait, dans la concordance des événements et de phénomènes de concrètes justifications de son chimérique *credo*"...

De-aci înainte, şirul încheerilor se completează fără efort. Coincidenţa de date indică în Saloninus, feciorul lui Pollio, pe eroul celebrului genethliac şi argumentarea cu care d-l Carcopino întăreşte această presumţie îl impune fără putinţă de replică.

Pătrunderea cu care d-sa restabileşte înţelesul lui „*te duce*", greşit interpretat, şi luminează cu detaliile campaniei dalmate a lui Pollio aluziile mitologice ale versurilor 34—36; evocarea atmosferei morale a timpului şi măestria analizei adaptărilor succesive ale eglogei — sunt pilde definitive de erudiţie disciplinată.

Aşa cum, dealungul întregei scrieri, gândul personal şi eleganţa sobră a frazei transformă contribuţia de ştiinţă severă în omagiul vibrant al unui mare învăţat pentru un mare poet.

D. M. PIPPIDI

www.dacoromanica.ro

VERGIL VON WALTER WILI, VERLAG C. H. BECK, MUNCHEN, 148 pag. 4,50 RM.

Cartea lui W. W. este un omagiu al gândirii germane, precum şi o fixare de poziţii faţă de poetul latin, prilejuită de puţin obişnuita comemorare. Am spus al gândirii, şi nu al filologiei germane, fiindcă elegantul volum de proporţii aproape vizibile, în comparaţie cu ceea ce suntem obişnuiţi a ni se oferi, ca rezultat al cercetărilor filologice, nu înseamnă de loc un efort în literatura ştiinţifică vergiliană: volumul e uşor de orice aparat ştiinţific, numele respectabile ale filologiei moderne sunt cu tălc relegate în trei pagini de note finale, expunerea curge fără preocupare pentru ceea ce s'a scris asupra subiectului. Chiar numeroasele citate din Vergiliu, înfăţişate în traducerea lui R. A. Schröder, răpesc definitiv cititorului impresia că se găseşte în faţa unei lucrări filologice, fără însă a-l lăsa în faţa unei opere ocazionale de vulgarizare. Dimpotrivă, foarte puţin facilă, cartea lui W. W. cere un serios şi îndelung efort de atenţie.

Acest punct ni se pare îndoit de important. Intăiu, divinul Vergiliu ar fi fost inutil sărbătorit printr'o aprofundare a unor cercetări filologice pe care trecutul le-a cultivat cu deosebită strălucire, după cum ar fi fost un gest dubios faţă de nobleţea clasicismului să se coboare la vulgarizarea banală, la care sunt supuse stelele cerului, de pildă, sau spiritismul. Impunătoarea comemorare trebuia să însemne o verificare de poziţii spirituale între Vergiliu şi lumea modernă pe de-o parte, între Vergiliu şi aspiraţiile universale ale spiritului uman pe de alta. Sforţările autorului de-a întreprinde tocmai această operă, din punctul german de vedere, nu pot merita decât entusiastele noastre sufragii, precum şi o atentă cercetare, dată fiind importanţa pentru clasicismul roman de-a înregistra în caleidoscopul omagiului vergilian, ecoul german al procesului prilejuit de comemorarea divinului poet. Intr'adevăr, avem impresia că pentru Germania, ţară cu tradiţii clasice poate tot atât de puternice ca multe ţări latine, sărbătorirea îndoitului mileniu are cu totul altă semnificaţie decât pentru fericiţii moştenitori direcţi ai Romei. Pe când Italia se pregăteşte să facă din paşnicul poet o nouă ideeforţă care să-şi găsească cea mai imediată fecundare în clocotul vieţii italiene actuale, pe când Franţa a sărbătorit în Vergiliu pe cea mai pură încoronare a spiritului latin, omagiul Germaniei este fatal lipsit de toate aceste ecouri de ordin aproape sentimental[1]), adresându-se în chip deosebit şi oarecum sub specie aeternitatis, omului şi poetului.

---

1) Cuvântul nu este nici ironic nici riscat. Pentru Italia, el se înţelege fără efort. Pentru cine a asistat la comemorarea din 25 Mart. în marele Amfiteatru al

www.dacoromanica.ro

In al doilea rând, în judecarea operei lui W. W. va trebui să ţinem seama de ceea ce această carte a voit să fie, spre a trece cu vederea lipsurile inerente metodei adoptate şi spre a nu-i reproşa nerealizarea a ceea ce scopul propus îi interzicea. Intre altele, ar fi o şicană nemeritată să notăm în josul multora din paginile cărţii, numele cunoscute cărora aparţine cutare idee, devenită aproape banală, cum este caracterul religios al Eneidei, căruia Norden i-a consacrat pagini clasice. Intr'adevăr, cum ne vom sforţa să arătăm, meritul cărţii acesteia, nelipsită de idei originale, stă aiurea: anume în înţelegerea unitară a divinului poet pe care caută s'o atingă. Dar tocmai din această cauză, o lămurire preliminară a unor idei se impune. Cartea lui W. W. nu este o simplă încercare de sinteză vergiliană, ci o încercare germană, autentic germană am voi să adăogăm, de sinteză, adică de configurare coerentă şi de ansamblu a ceea ce poate fi socotit ca esenţă raţional cauzală şi dinamic eficientă a operei lui Vergiliu, dincolo şi pedeasupra a tot ce rămâne detaliu distractiv, aparenţă meschină sau incidenţă inoperantă. Fără a fi ceva nou în ea însăşi, metoda aceasta, mănuită de un German, capătă caractere de care va trebui să ţinem seama, cu atât mai mult, cu cât ele pun pe cititorul care nu se refuză unei meditaţii, într'un delicat conflict cu ceea ce rămâne nelatin în spiritul european modern. Sinteza vergiliană realizată de o minte germană de elită, va căpăta înainte de toate o forţă primară, adesea impresionantă, o perseverenţă aproape oarbă în realizare, o virtuozitate uneori profesională în găsirea misterioasei esenţe, în al cărei tiranic tipar se toarnă, spre a se polariza ca prin farmec, nenumărate date şi fapte. Dar din nefericire, această sinteză nu-şi poate păstra o îndestulătoare claritat în interferenţa temelor, nici o anumită limită în căutarea simultan ampla şi adâncă, a acestor teme, din care sinteza se construeşte apoi aproape simfonic. Neliniştea metafizică germană duce, în cazul nostru, fatal la reconstruirea ideală a fenomenului spiritual prin devinaţie mai mult decât prin severă şi lucidă accumulare, — operaţie menită să întrunească cele mai cordiale sufragii într'o epocă de inspirat misticism şi care, în afară de acestea, nu poate rămânea decât demnă de interes, dar cu totul periculos este punctul în care, odată desprinsă din măruntaele spirituale ale autorului, sinteza îşi capătă un dinamism propriu, care se cere întregit şi care nu trăeşte decat din devorarea a tot ce i se împotriveşte raţional sau istoric din afară. Acest „écueil" primejdios spiritul german, spre deosebire de cel latin, îl evită cu greu. De aci toată grandoarei lui, cu tot ce este nebulos, caduc sau ridicul în diversele-i manifestări. Toate aceste calităţi şi defecte ale sintezei germane, cartea lui W. W. le întruneşte cu prisosinţa.

Ideea conducătoare a autorului este de a urmări în întreaga opera a lui Vergiliu concepţia de *aetas aurea* pe care Bucolicele o lansează sub o forma cu totul specială, dar care se actualizează, se concretizează în Georgice, prin unirea cu ideea de *„tellus justissima"* de *„amor omnia vincit"* când este închinat pământului, concepţie proectată, în Eneida, pe întregul plan al istoriei romane (înţeleasa ca fuziune a elementului

Sorbonei, el va părea tot atât de firesc, aplicându-l Franţei, fără a uita că un Camille Jullian a amintit originile galice al poetului, ceea ce Waltel Willi nu pierde din vedere a menţiona, ca şi pentru Catul.

www.dacoromanica.ro

uman cu cel divin), pentru a vedea în tribulaţiile poporului roman de-alungul secolilor, îndrumarea, voită de fatum şi slujită de zei, către aceeaşi *aetas aurea* al cărei predestinat realizator în domeniul istoric şi social avea să fie August, aşa cum, asemeni unui zeu, apare încă în Bucolice, aşa cum domină Georgicele (cf. de pildă p. 136).

Toată cartea este o pledoarie tenace, severă şi convinsă în demonstrarea acestei idei, pe care o frază n'o poate rezuma fără o apreciabilă violenţă. Nu trebue însă să uităm că autorul se opreşte la această concluzie după ce a examinat toate aspectele subiectului. In capitolul biografic, intitulat *„Gestalt"*, viaţa, aşa de puţin anecdotică a poetului, este analizată în diversele influenţe sub care s'a plămădit personalitatea lui Vergiliu, iar operei de tenereţe, în care aceste influenţe: alexandrin-catuliană, mondenă, epicureică, îşi găsesc expresia literară, W. W. îi consacră o meritată atenţie. Imaginea acelui Vergiliu sedus de doctrina împărtăşită de Siron şi care se va face simţită apoi în toată opera sa; a acelui Vergiliu care la un moment dat are nevoe să rupă cu o primejdioasă viaţă mondenă, şi care, într'o manieră cu totul catuliană, scrie atât de inteligente parodii în marginea maestrului (compară Catul, Carm. V cu Vergiliu, Catalepton 7), nu face decât să ne arate cât de departe de propria ei axă pot fi începuturile unei cariere poetice. Cu multă insistenţă este descris cercul literar al poetului prezidat în Bucolice de Pollio, de Maecenas în Georgice, dar încă dela început ocrotit de cel care, pentru Vergiliu, avea să fie prieten şi zeu, de August. Fireşte că W. W. nu se opreşte la anecdotica faptului, ci merge mai departe, spre a afirma rolul eminent pe care acest rar cerc de elită l-a avut în plămădirea atmosferei morale şi filozofice din care se va împărtăşi atât politica lui August cât şi opera lui Vergil, prima, nobilă încercare de realizare, a doua, nemuritoare expresie literară. menită să arate turburător oamenilor în ce măsură de neînchipuit este poetul, în planul realizărilor umane, mai aproape de zei, decât toţi ceilalţi plămăditori ai omenescului.

Asupra inevitabilei probleme a raporturilor dintre Vergiliu şi modelele greceşti, autorul cărţii introduce o interesantă concepţie a imitaţiei romane (pag. 2 sq), supremă formă a unei *pietas* faţă de trecut, foarte aproapiată de imitaţia germană (cf. Goethe, Elektra lui Hugo von Hofmannstahl), deşi cele două procese spirituale rămân deosebite prin punctul de oprire: „in Rom wandelt sich alles Griechisch nicht ins Tiefer-Griechisch, nicht ins Letzt-Menschlich, wie bei den grossen Deutschen, sondern ins Römisch-Römisch, ins Nationale, ins Augenblicklich". Analiza Bucolicelor va ilustra această concepţie. Pe de-o parte elementele teocritice, netăgăduite de nimeni, pe de altă parte elementele romane introduse de poet: Octavian, venerarea prietenilor, aluzia contemporană. Iar ca rezultat final, o operă poetică în totul diferită de model. Insistând asupra unui motiv poetic comun: Daphnis, der Gott der Hirten, W. W. reuşeşte să arate cum motivul teocritic e de nerecunoscut în Bucolica vergiliană. Mai simplu, se poate spune că Vergil, ca orice creator adevărat, transformă în aur tot ce atinge. E misterul elementar al tuturor creaţiilor literare dela Homer până la Giraudoux. Că veşnic unii vor preferă lirismului profetic al Eneidei dramatismul Odyseei (cf. Victor Bérard), aceasta rămâne o chestie de temperament. Ceea ce importă, este viaţa unor asemenea opere, pe care mileniile sărbătorite o pot dovedi şi ultimilor creatori de sensibilităţi verificate în cercuri ermetice.

www.dacoromanica.ro

Frumoasă şi fecundă ni se pare ideea de-a vedea în zeificarea lui Octavian o ofensivă a tineretului roman care-şi găsea expresie în exuberanta operă a unui tânăr poet, ca Vergiliu Bucolicelor. Intr'adevăr, Octavian este tânărul de 19 ani care învinge rezistenţa lui Antoniu şi împrăştie metodic resturile compromise ale unor generaţii nevrednice, spre a porni la clădirea nouei ordini sociale, nu prin negarea a ceea ce înseamnă trecut, ci prin afirmarea solemnă a voinţei de-a regăsi sensul adânc şi adevărat al tradiţiei. In Bucolice încă, Octavian este slăvit pentru spiritul de dreptate pus în gestul devenit istoric. In atmosfera morală în care sunt create Bucolicele, când o lume veche îşi dedea definitiv sfârşitul, iar alta nouă întârzia în durerile facerii, când trupurile şi sufletele contemporanilor erau destul de încercate, pentruca mântuirea ce venea dela tânărul campion să le pară unică şi nepreţuită, strigătul unei naturi sensibile şi plecate spre descifrarea a ceea ce destinul ascunde sub clipele fugare ale vieţii omeneşti: *erit ille mihi semper deus!* (B. I, 7) pierde tot mai mult caracterul unei iperbole poetice, spre a deveni un strigăt din adâncuri, un manifest scris cu litere de foc pe poarta unei noui cetăţi, pe care poetul nu întârzie s'o creeze în ecloga IV-a.

In ceea ce priveşte această obsedantă Bucolică, trimitem pe cititori la recenta carte a profesorului Jérome Carcopino. Aici vom nota că atât savantul francez cât şi autorul german resping concepţia cristianizantă a Bucolicei, pe care o regreta totuşi un Fernand Gregh.

In capitolul *„Land"*, orizontul Georgicelor, pe care mulţi le consideră ca un simplu cântec închinat de nobilul poet boilor şi albinelor, pentru a sluji anumite scopuri de politică agrară şi populaţionistă ale lui August, este lărgit prin valoarea moral-filozofică dată acelei *„tellus justissima"*, element generator al calităţilor specific romane: virtus şi justitia, precum şi prin observaţia că abia jumătate din poem este poezie didactică pură, restul fiind alcătuit de episoade care leagă Georgicele în mod surprinzător atât de Bucolice cât şi de viitoarea Eneidă. In acest bloc nedidactic al Georgicelor, poezia cosmologică merită o menţiune deosebită. Apropierea de Lucreţiu (de care Vergil era legat şi prin cultivarea tinerească a epicureismului şi prin admiraţia pentru Poemul Naturii) nu are nimic scoborîtor pentru poetul filozof, fiindcă poezia cosmologică vergiliană conţine o autentică inspiraţie.

Problemele pe care le ridică Eneida sunt din cele mai delicate. Ar fi poate o greşală, cum crede şi W. W., să se vadă în Eneida preamărirea lui August, ceeace însuşi Vergil pare a fi avut intenţia să realizeze. Dar în acelaş timp Eneida se depărtează mult de istoria versificată, pe care literatura latină o moştenise dela Naevius şi Ennius. Prin felul în care Vergil pătrunde în plin mit, legând cel mai arzător prezent de întregul trecut spre a le topi în negurile legendei, concepţia epică la care se opreşte poetul este o supremă reîntoarcere la *exempla majorum*. Aceasta este atât de adevărat, încât eposul vergilian are nevoe să capete o valoare morală. La Homer, Achile putea fi numai cel mai divin dintre eroi; Troia şi Aeneas sunt înainte de toate moral superiori Grecilor (stigmatizaţi în perfidul Sinon).

Cât priveşte technica personagiilor, W. W. se opreşte asupra lipsei de relief

www.dacoromanica.ro

dramatic al eroilor lui Vergiliu, ceea ce s'a remarcat adesea. Bine înţeles că într'o epopee, ceea ce, prin contaminare, se numeşte relief dramatic, se obţine mai ales printr'un relief pictural. Dar Vergiliu descrie sumar pe eroi, mai ales aspectul lor fizic. E aci fără îndoeală o trăsătură a talentului lui Vergiliu, în care unii au văzut o scădere (a se compara şi problema caracterelor, conexă acesteia), dar care, nu trebue să uităm, dă un farmec deosebit lumii vergiliene, în cadrul în care se mişcă. Urmând aceeaşi tendinţă de integrare a acestei trăsături, W. W. merge mai departe, căutând în ea un element estetic voluntar pentru obţinerea sublimului vergilian, pentru crearea atmosferei de idealitate epică. O interesantă observaţie face autorul la pag. 93: „die Vorbereitungen dagegen zur Tat vorsichtigst dargestellt und erläutert werden". Pentru aceasta, adaogă W. W., figurile vergiliene sunt mai mult morale decât epice; din cauza acestei periculoase jertfe aduse de poet istoriei romane. Dacă suntem de acord asupra interpretării, nu putem totuşi să nu vedem şi în acest caracter, o trăsătură a temperamentului lui Vergiliu, mai mult decât un element voluntar al procesului de creaţie poetică din care a rezultat Eneida.

Neglijând multe din ideile capitolului închinat Eneidei, ne vom opri asupra patosului epopeei. W. W. distinge un patos clasic, numit, în urma analizei făcute de marele filozof, aristotelic, alături de un patos specific Eneidei, patosul vergilian, obţinut prin eşafodarea plină de viaţă a sublimului (de unde nevoia continuă a unor adjective ca: ultus, summus, ingens): „seinen masslosen Drang zum Unbedingten, Vollendeten, Gotthaften". Ne mulţumim a observa că acest patos, atât de caracteristic nobilei naturi a poetului, nu este decât patosul care, sub o formă mai virilă şi poate mai seacă, e numit patosul cornelian, deosebit cu grije, de criticii literari, de patosul aristotelic.

Dacă vom privi liniile mari ale figurei lui Vergiliu, aşa cum răsare din opera lui, ceea ce izbeşte este o interesantăă evoluţie sufletească, pe care W. W. o intitulează, ca final al cărţii, *Ich und Gemeinschaft*. Trecerea aceasta dela egocentrismul Bucolicelor la inspiraţia închinată statului în Eneida, W. W. o consideră *„nicht als Wechselspiele des Denkens... sondern als das sieghafte Hervorbrechen der gewaltigen und langsamern Kräfte der „reifern" Seele"*. Afirmaţia poate părea şi mai plauzibilă, prin analiza rolului covârşitor al cercului lui Maecenas în plămădirea concepţiilor lui Vergiliu. Să nu uităm însă că tot W. W. a vorbit de o ofensivă a tineretului roman, căreia Vergil pare a-i fi aparţinut şi de care inspiraţia Bucolicelor nu este străină. Pe de altă parte, luciditatea care transpare în atitudinea fiecăruia din cei care formează cercul lui Maecenas, ne face să credem că evoluţia poetului este fără îndoeală mai ales una de concepţii. Firește însă că la poetul nostru, mediocru gânditor, expresia estetică trebuia să facă, prin perfecţia şi adâncimea ei, aproape inobservabil procesul ideologic fundamental.

Prin integrarea lui perfectă în cercul lui Maecena, Vergiliu ajunge la clădirea a două piese de mare importanţă: o imagine de stat utopic, pe care W. W. o compară cu statul utopic al lui Platon şi Cicero (pag. 136) şi o înaltă expresie a umanismului latin, aşa cum l-a înţeles epoca lui August şi care, în afara diverselor aventuri ale politicei augustine, este una din cele mai frumoase cuceriri ale spiritului latin.

www.dacoromanica.ro

Cititorul avizat al acestor rânduri, hotărât să înfrunte lectura cărţi lui W. W. ne poate întreba: construcţia autorului are sorţi să convingă? Foarte încurcaţi, nu putem răspunde decât că totul este o chestie de temperament. In ultimă analiză, nu e meritul autorului dacă unii cititori vor fi convinşi, după cum nu e o scădere a cărţii, dacă numărul celor neconvinşi va fi mare: cei spiritual înrudiţi cu scriitorul cărţii, nu vor fi dezamăgiţi. Dar cu toţii vor găsi în acest condensat studiu un substanţial aliment pentru meditatie în marginea divinului poet.

VALENTIN AL. GEORGESCU

www.dacoromanica.ro

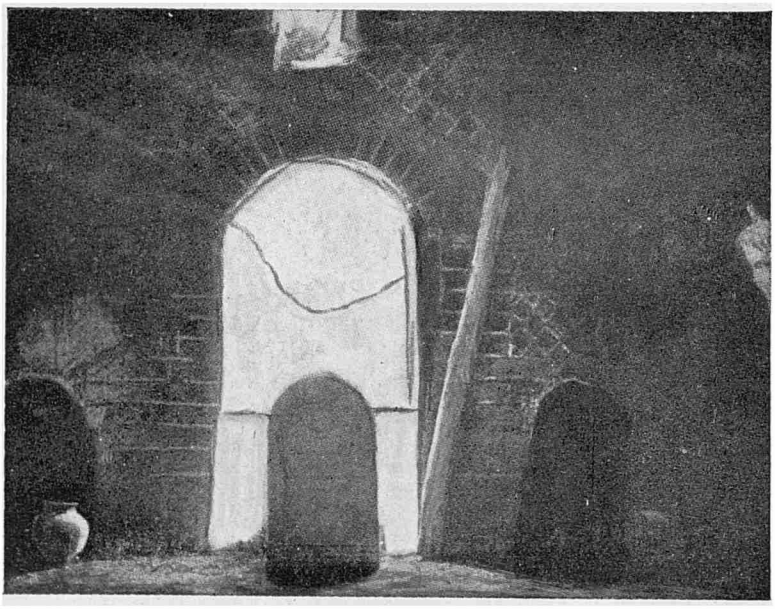

Mormântul poetului.

www.dacoromanica.ro

EDIȚIUNI, TRADUCERI ȘI STUDII DESPRE VERGILIUS PUBLICATE IN ROMÂNIA [1])

I. TEXTE — ORIGINALE ȘI TRADUCERI

1887 — Românische Uebersetzung des IV. Gesanges aus Virgils Aeneide mit Beibehaltung des Originalmetrums. Von V. *Bumbacu-Suczawa*. 1 br. 8° (Programm des gr. or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1887).

1896 — Opere complete. Partea I. Aeneis. Traducere în formele originale de *George Coșbuc*. Bucuresci. 1 vol. 8°.

1898 — Idem. Ediţiunea II. *Bucureşti*. 1 vol. 8°.

1904 — Bucolicele şi Georgicele. Traducere cu un studiu biografic şi cu note de *M. Strajan*. *Bucureşti*. 1 vol. 8°.

„ — Georgicele. Traduse cuvânt cu cuvânt şi însoţit de analisa tutulor vorbelor cuprinse în textul latin. *Craiova*. 93 p.

1905 — Georgicon libri quattuor. Ediţiune clasică... prelucrată... de *Filon Th. Mitrescu*. *Bucureşti*. 166+III p.

1906 — Georgice. Traducere de *George Coşbuc*. *Bucureşti*. 96 p. (Bibl. pt. Toţi No. 242).

1907 — Georgicele. Traducere de *S. P. Radianu*, *Bucureşti*. 1 vol. (Bibl. „Societăţei Agronomice" Fasc. XI-a).

1908 — Georgicele. Traducere cu note explicative adăogate în text de *S. P. Radianu*... Ediţie nouă. *Bucureşti*. 132 p. (Bibl. Societăţei agronomice a absolvenţilor şcolilor de agricultură).

---

1) Dăm, deocamdată, numai o parte din publicaţiunile asupra poetului Vergilius, rămânând ca, în „Revista Clasică", unul din numerile viitoare, să completăm această listă cu ceeace s'a tipărit înainte de 1883 şi cu ceeace s'a publicat în urmă, în revistele şi în gazetele literare.

www.dacoromanica.ro

1909 — Bucolica. Text latinesc întovărăşit de note critice şi explicative de *Xenofon C. Gheorghiu,* Iaşi, 108 p.

1913 — Eneida. Traducere de *Nicolae Pandelea. Bucureşti.* XXX+360 p.

1920 — Eneida. Traducere de *N. Pandelea* (Tipăritura II revăzută). *Bucureşti.* XXIV+271 p.

1920 — Opera Aeneidos. Libri I—VI. Ediţie şcolară întocmită de *Hildebrand Frollo. Bucureşti.* XXIV+331 p. (Din Publicaţiunile Casei Şcoalelor. Biblioteca textelor clasice greceşti şi latineşti No. 4).

1921 — Eneida. Traducere de *N. Pandelea.* Ediţia III-a. *Bucureşti.* XXXIV+286 p.

1922 — Bucolice. Traducere în versuri de *Teodor Naum, Bucureşti,* 1922, 79 p.

1925 — Eneida. Traducere de *N. Pandelea.* Tipăritura IV-a... *Bucureşti.* XXXIV+286 [—289] p.

S. A. — Aeneis. Traducere în formele originale de *George Coşbuc.* Ediţiunea IV. Bucureşti. 232 p.

„ — Aeneis — traducere în formele originale de *George Coşbuc.* Ediţia V. *Bucureşti.* 229 p. (Scriitorii Români).

„ — Georgice, traducere de *George Coşbuc. Bucureşti.* 160 p. (Bibl. pt. Toţi No. 242—242 bis).

II. STUDII

1883 — *Bucurescu* (George): Virgiliu. Tesă... *Craiova.* VIII+63 p. (Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti).

1886 — *Bucurescu* (G.): Virgiliu şi influenţa operelor sale. — Studiu. Bucureşti. 1 vol. 8°.

1927 — *Herescu* (N. I.): Horaţiu şi Virgiliu în poesia lui Giosuè Carducci. *(Favonius.* Craiova, 1927. Vol. 5. fasc. 7—10, pag. 10—110).

1927 — *Mihăileanu* (M.): Ideea dinastică în Eneida. *(Orpheus.* Bucureşti, 1927. An. III. No. 1, Ian.-Febr. p. 12—16).

1927 — *Evolceanu* (D.): Virgiliu, Bucolica IV. *(Orpheus.* Bucureşti, 1927. An. III, Mart.—Apr. No. 2, p. 65—74).

1928 — *Guţu* (G.): O traducere în versuri din Eneida la 1805. *(Orpheus.* Bucureşti, 1927. An. IV, Mart.—Apr. No. 2, p. 82—88).

NICOLAE C. ISTRATI

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro